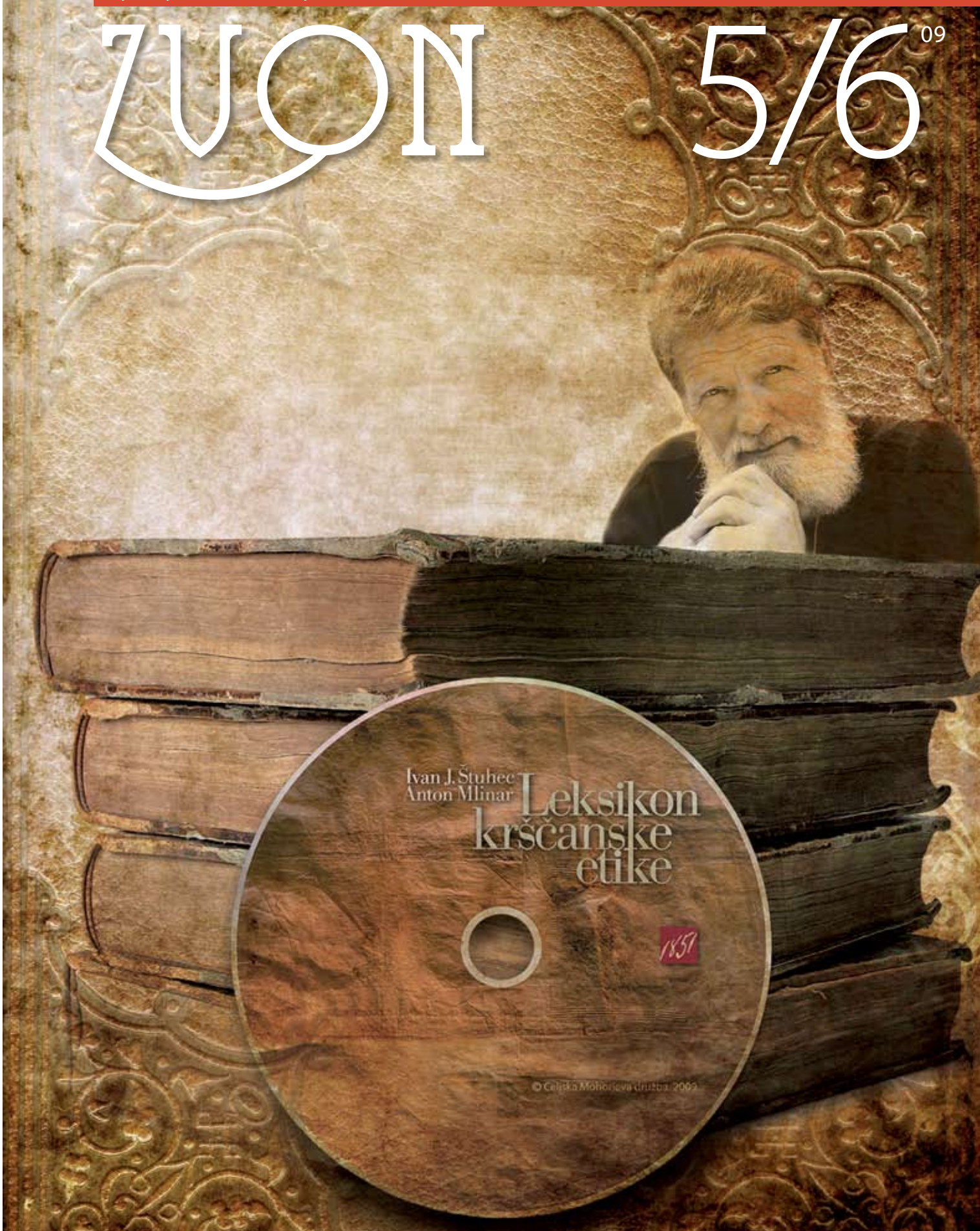
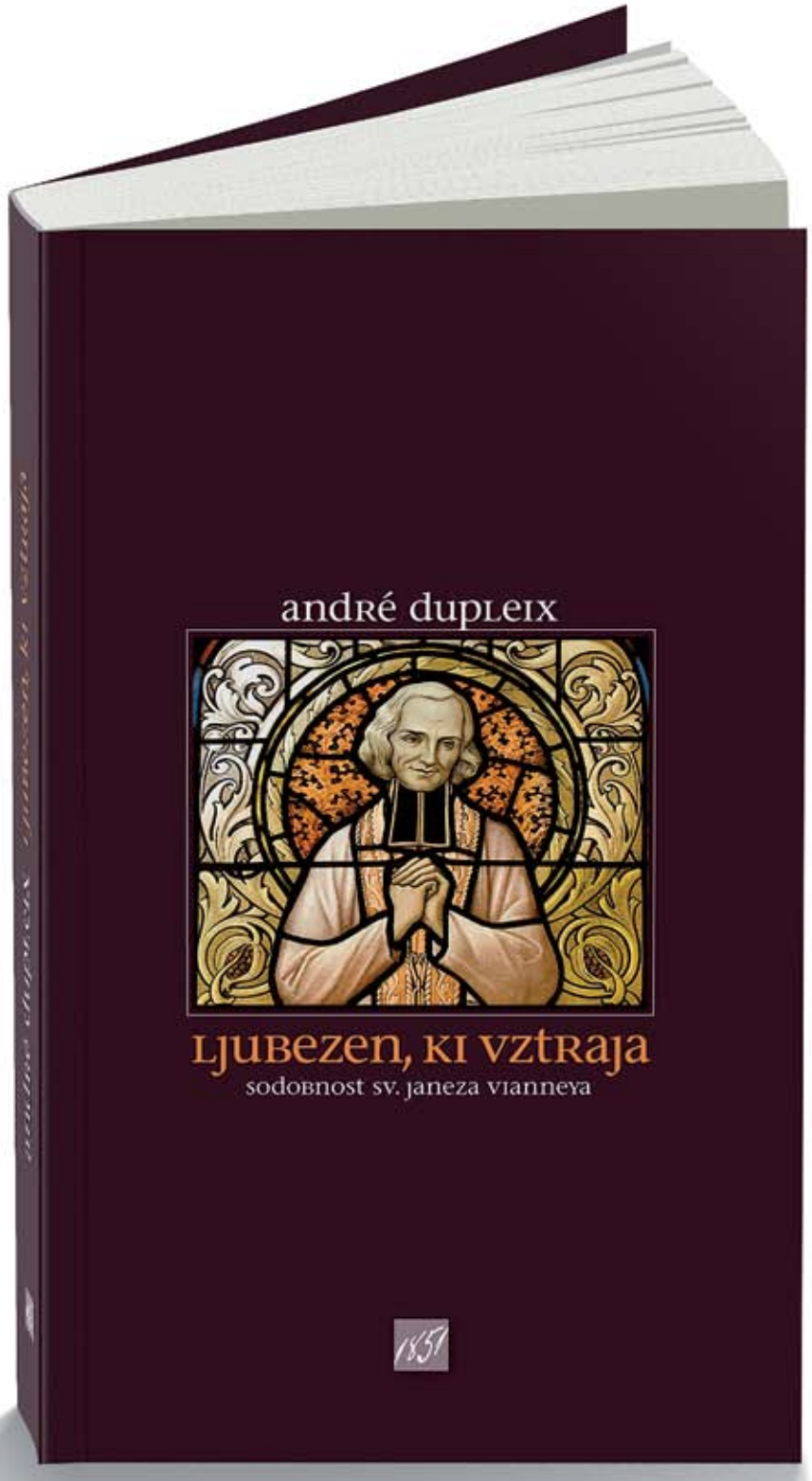
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

5/6 09

Pogovor • Leposlovje • Esej • Razmišljanje • Ocene in zapiski

Izide 15. decembra 2009

Predstavitev 21. decembra 2009 ob 11. uri v prisotnosti avtorja

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2009, letnik XII, številka 5/6

Glavni urednik
Andrej Arko

Urednica za posebne naloge
Marjana Lavrič

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Jadranka Cergol
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Na robu brezna
Metod Berlec

Ekskluzivno za Zvon

5 Izključenost in solidarnost
p. Pedro Opeka

Leposlovje

15 Erotika
Akad. Zorko Simčič

17 Druga hiša
Diana Burazer

21 Dnevnik 2000 (IV)
Akad. Alojz Rebula

26 Božič
Akad. Luko Paljetak

30 Švajn
Jana Kolarič

33 Odhajanja skozi čas
Tanja Mlakar

37 O človeku, ki je hotel videti Boga
Milica Sturm

Esej

38 Čudežni nosilec življenja
Dr. France Cvelbar

42 Kritična pomisel
Dr. Jože Zagožen

44 Borec za duševno zdravje
Dr. Andrej Marušič

53 Družbeni izobčenci
Dr. Irma M. Ožbalt

56 Turinski dnevnik
Vladimir Frantar

Pogovor

60 Skoraj sama naključja
Dušan Rogelj z akad. dddr. Jožetom Mačkom

Zapiski in ocene

68 Miran Hladnik: Slovenski zgodovinski roman
Dr. Milan Dolgan

69 Vilma Purič: Burjin čas
Lev Detela

70 Jurij Kunaver et alt.: Blaž Kocen
Igor Gedrih

70 Stanka Hrastelj: Gospod, nekaj imamo za vas
Jaka Košir

72 Kazalo XII. letnika

Na robu brezna

Metod Berlec

V začetku novembra smo se spominjali dvajsete obletnice padca berlinskega zidu, ki velja za simbol konca komunističnih režimov v Srednji in Vzhodni Evropi in prelomno točko, ki je pripeljala do vnovične združitve Nemčije. Pri tem smo se samoumevno vprašali, kakšno je stanje pri nas dvajset let pozneje. Se »berlinski zid« spet vzpostavlja? Je tudi gospodarsko stanje podobno slabo?

Proces demokratičnih sprememb se je v osemdesetih letih v Socialistični republiki Sloveniji, ki je bila takrat del Socialistične federativne republike Jugoslavije, začel prej kot v večini drugih evropskih komunističnih držav. Izjema je Poljska, kjer so leta 1980 ustanovili sindikat Solidarnost, ki je bil neodvisen od partijske oblasti. Obračun s komunističnimi režimi je bil v vsaki državi drugačen. Obstaja spoznanje, da tam, kjer ni bilo radikalnega obračuna, na primer v Sloveniji, ni prišlo do popolnega preloma z enopartijskim režimom, kar kaže dogajanje v zadnjih dvajsetih letih. Če je v Nemčiji berlinski zid padel leta 1989, lahko rečemo, da je v Sloveniji začel padati že bistveno prej. Slovenska pomlad se je začela v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja z izidom 57. številke Nove revije leta 1987, litostrojsko stavko, demonstracijami ob procesu proti četverici leta 1988, ustanavljanjem novih političnih zvez leta 1989 in s prvimi svobodnimi demokratičnimi volitvami spomladi leta 1990. Vendar slovenski »berlinski zid« ni nikoli povsem padel. Zveza komunistov Slovenije pod vodstvom Milana Kučana je taktično razglasila svoj sestop z oblasti, hkrati pa zadržala vzporedno oblast prek družbenih podsistemov, civilne družbe, medijev in gospodarstva. Nova demokratična Demosova oblast je vse svoje sile usmerila v slovensko osamosvojitev, nekoliko pa pozabila na »pravi«, efektivni prevzem oblasti. Ko je bila osamosvojitev končana, se je postkomunistična elita po zaslugi razkola v Demosu znova zavihtela na oblast in si pridobila pozicije, ki jih je imela pred spremembo sistema. Posamezne pomladne stranke so bile nato samo figov list oblasti tranzicijske levice. Šele Janševa vlada je prinesla preobrat v slovenski družbi, prevetrila družbene strukture in vzpostavila pogoje za delovanje normalne demokratične družbe. Ob tem ne moremo reči, da je bila brez napak. Že sama radikalna sprememba oblastnih struktur je pripomogla k večji konkurenci, osvežitvi posameznih ustanov, k večji odprtosti in prenovi družbe in s tem k novemu zagonu celotne države. V času Janševa vlade, ki se je sicer ujemala s splošno konjunkturo v svetu, smo bili tako priče izredno hitri gospodarski rasti, nizki brezposelnosti in naraščanju blaginje. Desnosredinska, pomladna opcija je v nasprotju z napovedmi pokazala kompetentnost za vodenje in upravljanje države. S predvolilno udbovsko spletko, imenovano »veliki pok iz Finske«, je bil ta proces grobo ustavljen. Socialni demokrati pod vodstvom Boruta Pahorja so za las zmagali pred Slovensko demokratsko stranko Janeza Janše. Hkrati so stranke tranzicijske levice (SD, Zares, LDS in DeSUS) dobile izrazito večino v državnem zboru in možnost za oblikovanje povsem leve vlade. Pred letom dni je tako prisegla »leva«, socialistična kvaziliberalna vlada pod vodstvom Boruta Pahorja. Desnosredinske, pomladne stranke so se znašle v opoziciji. Pravzaprav sta se v opoziciji v državnem zboru

znašli samo SDS in SLS, saj Nova Slovenija ni dosegla parlamentarnega praga in je tako izpadla iz parlamenta. Nedvomno je bil to hud udarec za desnosredinski politični prostor, slovensko krščansko demokracijo in ne nazadnje za normalno razporeditev političnih sil v Sloveniji.

Če se je jeseni 2008 zgodil politični preobrat v državi, smo v letu 2009 priče še ekonomskemu preobratu. Če je še decembra 2008 evropska komisija ocenjevala, da je Slovenija dobro pripravljena na spopad z globalno finančno krizo in da bo v Evropski uniji med najmanj prizadetimi, saj naj bi se celo izognila recesiji, se je ta ocena v letu dni bistveno spremenila. »Upoštevaje zadnje ocene evropske komisije si slovenska ekonomija zasluži oznako evropskega bolnika,« je nedavno v reviji Demokracija zapisal ekonomist mag. Bernard Brščič. Po njegovem makroekonomski kazalniki vzbujajo skrb, stanje v slovenskem gospodarstvu pa je tako slabo, da lahko govorimo o gospodarskem zlomu Slovenije. O tem pričajo propadi številnih podjetij, valovi delavskih stavk in skoraj sto tisoč brezposelnih. Število ljudi, ki živijo od socialne pomoči, pod pragom revščine, drastično narašča. Počasni, previdni in zmedeni vladni protikrizni ukrepi ne dajejo pričakovanih rezultatov, ampak krizo samo še poglabljajo. Hkrati smo pod sedanjo vlado priče procesom, ki spominjajo na vračanje v manj demokratično, manj svobodno in odprto družbo. Dvajset let po vrhuncu slovenske pomladi so lansko jesen na volitvah zmagali postkomunisti in oblikovali vlado, ki niti ni kos gospodarski krizi niti nima ustrezne širine in odprtosti, da bi nadaljevala s procesom demokratizacije Slovenije. Polje svobode in demokracije se pod njeno oblastjo oži. Na oblasti so se znašli številni ljudje, ki jim primanjkuje demokratične širine, in nekateri, ki so celo delovali v represivnih organih enopartijskih struktur, zmanjšuje se pomen opozicije, omejuje se institut referenduma, zmanjšuje se medijska svoboda … Dogajanje nas lahko močno skrbi, saj slovenska tranzicijska levica znova vpeljuje totalitarne vzorce delovanja, ki skušajo pluralno konkurenco čim bolj omejiti, vzporedno pa želijo znova nadzorovati in usmerjati vse elemente slovenske družbe.

Vlado vodi človek, ki je vešč javnega nastopanja, ne pa operativnega vodenja vlade. Človek velikih obljub, a majhnih dejanj. Človek brez kakršnih koli ekonomskih izkušenj in smisla za podjetništvo, kar bi bilo v času sedanje krize zelo pomembno. Hkrati gre za človeka, ki kljub prijaznosti dopušča omejevanje medijske svobode v Sloveniji in v nasprotju s svojimi predvolilnimi obljubami tudi zaradi nasprotij v koaliciji ne nastopa kot človek konsenza, ampak prej delitev. Človek, ki je prepričan v svoj prav in gluh za mnenje drugih, kot kaže dogajanje zadnjih mesecev. Politik, ki je v danem trenutku katastrofa za Slovenijo.

Slovenski narod je tako po dvajsetih letih spet na eni svojih prelomnih točk. Spet ima nesposobno in avtoritarno oblast, ki ni kos družbenozgodovinskim in gospodarskim okoliščinam. Zato se postavlja vprašanje, ali bodo izvorno demokratične sile spet morale prevzeti odgovornost v svoje roke. Bodo potrebni večji prelomi, premiki v slovenski družbi? Se nam obeta druga slovenska pomlad?

Izključenost in solidarnost

Vabljeno predavanje p. Pedra Opeka na slavnostni akademiji ob 90-letnici Teološke fakultete in Univerze v Ljubljani, ki ga je imel v Zavodu sv. Stanislava, 30. novembra 2009

Spoštovani gospod veliki kancler msgr. Alojz Uran,
spoštovani gospod rektor Univerze v Ljubljani prof. dr. Radovan Stanislav Pejovnik,
spoštovani gospod akad. prof. dr. Jože Trontelj, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
spoštovana gospoda akademika prof. dr. Katetan Gantar in prof. Alojz Rebula,
spoštovani gospod dekan Teološke fakultete prof. dr. Stanko Gerjolj s sodelavci Teološke fakultete in drugimi kolegi dekani,
cenjeni vsi navzoči, profesorji, študentje, prijatelji!

Izkušnja ubogih

Poznamo vso bedo in nehumane pogoje, v katerih dandanes živijo milijoni ljudi po svetu, v različnih deželah našega planeta. Kako je mogoče, da danes, v tretjem tisočletju, še vedno ne vemo: »Kdo so ubogi?«

Zakaj je vse več ubogih v dobi računalnikov in interneta, v času globalizacije? Kaj so vzroki naraščajoče revščine, ki se širi v različnih predelih našega planeta, posebej v deželah afriške celine? Kaj pravzaprav hočejo ubogi, ko se soočajo s svojim žalostnim stanjem? Kaj bi lahko mi – mi tukaj! – predložili v borbi proti revščini mnogih prebivalcev sveta?

Tu ne nastopam niti kot teoretik niti kot nekdo, ki bi dajal lekcije, ampak čisto preprosto kot sin sv. Vincencija Pavelskega, kot človek s terena, ki dvajset let živim med brezdomci, odrinjenimi na rob družbe, zapuščenimi na cestah prestolnice Madagaskarja.

1. Kdo so ubogi?

Po definiciji je ubog nekdo, ko nima najpotrebnejšega za življenje. Ubog je zato, ker ne more do-

stojno živeti kot človek. Vendar se kriteriji, na katerih temelji ta definicija, spreminjajo glede na obdobje in okoliščine. V sedanjem kontekstu globalizacije nam Evropska unija daje ustrezno in nedvoumno definicijo glede tistih, ki jih imenujemo uboge oz. revne. Skladno z definicijo Evropske unije so ubogi: posamezniki, družine ali skupine oseb, katerih materialne, kulturne in socialne razmere so tako težke, da so *izključeni* od minimalno sprejemljivega načina življenja v državi-članici, kjer živijo.

V tretjem tisočletju z grenkobo ugotavljamo, da več kot milijarda ljudi živi v takih okoliščinah. So brez zavarovanja, zaščite ali socialne podpore, prepuščeni sami sebi brez kakršnekoli pomoči! To so ostareli, samske ženske, otroci brez prihodnosti, brez vzgoje in šole, brez dela in bivališča, brez razvedrila. Ni treba biti strokovnjak, da se predvidi tragične posledice takega stanja! Zlasti ker vemo, da je večina neprivilegiranega sloja v Afriki in na Madagaskarju ter celo na svetovni ravni. Skratka, revni so ljudje in družine, ki nimajo dostopa niti do osnovnih storitev glede družbenega življenja. In med njimi so najbolj pozabljeni ostareli, samske ženske in otroci.

Izkušnja, ki smo si jo pridobili med revnimi, kaže, da revež nima prihodnosti. Ubogi so tisti, ki živijo od dneva do dneva. Za prihodnost je nujna neka gotovost za naslednji dan. Za uboge pa je prihodnost samo današnji dan! Zanje je edini cilj trenutno preživetje. Vsak problem, ki se medtem pojavi, ni pomemben. V tej najhujši bedi revež pušča ob strani kakršnokoli duhovno razsežnost. Potrebno je preživeti!

In v obupu revež popušča pred težavami. Dobil je toliko udarcev, da je utrujen od borbe. Čuti, kako krivična je usoda. Presenetljivo je, da pogosto skuša preživeti brez sovraštva do tistih, ki živijo bolje in ki mu vladajo. Ne pričakuje več kaj dosti od življenja. Razumljivo je, da je za reveža alkohol najbolj dosegljiva droga, ki mu omogoča vsaj nekaj sanj in majhnih radosti, čeprav se končno izkaže za utvaro.

V revnem okolju se ljudje pogosto prepuščajo pasivnemu brezdelju, včasih z dobičkarskim namenom, kot je na primer igranje na karte ali domino; tudi pretirano uživanje alkoholnih pijač ni izključeno.

2. Vzroki revščine

Toda ali je mogoče govoriti o revežih, in sicer z njihovega vidika, ne da bi prej spregovorili o vzrokih revščine?

Očitno je, da čim bolj je neka dežela revna, tem bolj je njen vladajoči sloj odsoten iz socialnega življenja. Ostaja brezbrižen ob nečloveških razmerah prebivalstva, posebej do otrok na cesti, katerih število se nenehno povečuje. Brez izobrazbe in brez minimuma za življenje, brez moralne in duhovne pomoči so ti otroci in mladostniki izgubljeni kot v džungli, kjer neusmiljeno vlada zakon močnejšega.

Da, tukaj smo danes! Zakaj?

2.1 Brezbrižnost in sebičnost tistih, ki imajo v rokah ekonomsko in politično moč

V političnem in diplomatskem svetu je vsekakor čutiti neozdravljiv strah pred tem, da bi povedali resnico, da bi razkrivali zlo in krivice. Dobrota in resnica nista prva skrb politikov, marveč se raje posvečajo ohranjanju svojega položaja in privilegijev. Razkorak med izjavami političnih veljakov in njihovimi dejanji je očiten – kot tudi med predlogi ekonomistov in onim, kar dejansko izvajajo.

Administrativne ovire, brezbrižnost in pasivnost držav pri reševanju socialnih težav – vse to potiska posameznike ali skupine na pot nasilja, da bi opozorili nase. Tako je danes na Haitiju. Končno pa se drama le še stopnjuje. Koliko voditeljev je, ki nočejo priznati žalostnega stanja, v katerem živi ljudstvo!

Dejstva so tu: pomanjkanje politične volje, premalo prepričanja in odločitev ter pomanjkanje vztrajnosti pri uresničevanju socialne politike. V vsakem obdobju in pri vsaki spremembi režima se ponavljajo ista politika in ista sebična dejanja. Sicer v drugačni obliki, vendar v osnovi je isto. Vsak režim zna opravičevati svojo politiko, celo ko nima nikakršne politike. Vsak režim pretirava ter po dolgem in počez uporablja izraze »državni razlogi« ali »nacionalna suverenost«. Tu ali tam pride do državnega udara in država mora vedno pričeti od začetka ob novih oblastnikih, ki imajo lastno ideologijo. V nekaterih deželah se novi voditelji pogosto požvižgajo na to, čemur bi rekli »kontinuiteta države« kot princip, na katerem temelji pravna država. Borbo za oblast pogosto spremljajo državljanske ali etnične vojne. Vsi smo priča holokavstom in genocidom po 2. svetovni vojni v Afriki, na Balkanu in v Aziji. Da! V tretjem tisočletju smo še vedno tam ob tistem, kar se je dogajalo v Ruandi, na Kosovu, v Sierri Leone, Liberiji, Burundiju ali v Demokratični republiki Kongo, Sudanu, Ugandi itd.!

So mar tudi dežele zlasti na afriškem kontinentu dolžne imeti lastno »stoletno vojno«, da bi dobile svoje mesto v sklopu narodov?

Mar ne bi izkušnja neke dežele ali kontinenta lahko bila v pouk drugim?

Je mar neizbežno, da mora vsaka sprememba iti prek človeških žrtev, preden se pride do izhoda in rešitve v pogovoru okrog iste mize?

Za ideološkimi slogani, ki so brez pomena, se v resnici skriva sebičnost manjšine, ki se čezmerno trudi zavarovati pridobljene privilegije, povezane z oblastjo. Obenem pa se revščina večine nenehno povečuje. Pred nami, v sedanjosti! Razmik med bogatimi in najbolj prikrajšanimi sloji se vse bolj širi! Kdo tega ne ve? Kdo ne vidi? Mar o tem nenehno ne poročajo sredstva družbenega obveščanja?

Pred to vnebovpijočo bedo in revščino ne moremo biti tiho, zlasti ne mi, duhovniki sv. Vincencija Pavelskega. Spodbujeni s številnimi svetniki, ki so dali življenje za uboge, imamo pravico zastaviti vprašanje, zakaj državni voditelji tako ravnajo. Zadostuje preprosto zdrava pamet, kakršno je imel sv. Vincencij, da vidimo in reagiramo z namenom, da bi uravnovesili položaj, ki nas vleče v krog bede, nasilja in sovraštva.

Višek pa je v tem, da so bogate dežele in mednarodne institucije podpirale državne stranke, ki pa so pomoč, namenjeno za razvoj krajevnega prebivalstva, preusmerile za politično propagando in zaščito režima.

Poleg tega slonijo poročila mednarodnih organizmov na številkah in odstotkih, ki so pogosto napihnjeni in prirejeni. Državni voditelji pretkano uporabljajo statistične podatke – vključno s tabelami o primerjalni rasti –, in zatrjujejo, da dežela v redu deluje. Toda ali je zares mogoče za temi abstraktnimi številkami videti človeška bitja, ki trpijo? Je mogoče uzreti njihovo bolečino in trpljenje? Mar niso to prazne številke? Mar ni mogoče ocenjevati stopnje uspešnosti politikov s pripomočki, ki so drugačni od statistik?

Vsi smo sokrivi pri sistemih, ki porajajo revščino in negotovost, vključno z modnim pojavom, znanim pod imenom globalizacija.

2.2. Pojav globalizacije

Današnja globalizacija je povezana z obdobjem računalnikov in interneta. Pristojnost pripada manjšini, ki zaseda višjo socialno raven. Zaradi tega se velik del prebivalcev na zemlji ne more najesti do sitega, nima dostopa do izobrazbe in zdravstvene oskrbe, do stanovanja in pitne vode. Zato ni enakosti v dostopu do splošnih dobrin človeštva, kar le še povečuje razpoko med revno večino in bogato manjšino. Bolj kot tržna ekonomija, motor globalizacije, je sistem, ki nima usmiljenja in sočutja do obrobnih, tako da postajajo dobesedno izključeni glede splošnih dosežkov človeštva.

Nekateri mislijo, da so vsi enaki. Toda znanje in drugo človeško bogastvo ni dobro razdeljeno. Prepad med bogatimi in revnimi se poglablja. Papež Janez Pavel II. je to nenehno ponavljal. Tudi krščanska tradicija in socialni nauk Cerkve sta vedno zagovarjala splošno namembnost dobrin in bogastva.

Ubogi so glede na stopnjo razvoja v svetu vedno v zaostanku. Kriteriji revščine se spreminjajo glede na čas in kraj. Ubogi pa so vedno potisnjeni na rob. Nekateri jih slepijo in zamotijo z raznimi iluzijami, naj vztrajajo pri svojih pravicah in izpolnjujejo svoje obveznosti; obljubljajo jim srečo, ki pa je v večdimenzionalnem svetu končno nedosegljiva.

Na našem afriškem kontinentu razsajajo malarija, tuberkuloza, aids. Državljanske ali etnične vojne povzročajo opustošenje, mednarodna skupnost pa se za to sploh ne zmeni. Nekatere velike sile posredujejo le, kadar so ogroženi njihovi interesi (kot v Iraku).

Globalizacija povzroča tudi premeščanje podjetij v dežele, kjer so delavci premalo plačani in brez socialne varnosti. V teh revnih deželah so sicer nekatera področja, kjer mnogi mladi dobijo zaposlitev – toda v kakšnih težavnih pogojih in za kakšno ceno?

2.3 Globalizacija revščine

V kratkem času so revni po vsem svetu prešli v večino in postajajo vedno bolj revni na kulturni, moralni in duhovni ravni. So vpeti v sovraštvo in nasilje, kar jih vodi v razdruževanje namesto v povezovanje. Naraščajoča globalizacija sebičnosti zaslepljuje ne samo bogate in voditelje mnogih dežel, ampak tudi revne.

Mar ni globalizacija v tem smislu vzrok duhovne in moralne revščine? In ko se privilegira samo en način življenja – mar to ne prispeva k rušenju tradicije, kulture in duhovne moči, kar je vse v teku stoletij usklajevalo življenje milijonov ljudi različnih narodov?

Zdi se, da se sanje o poštenem in bratskem svetu razblinjajo. Kam gre človeštvo? Ali imamo smer? Ali imamo cilj, da bi ga predložili mladim rodovom? Mar nismo pred velikim zidom, ki ga ne moremo preskočiti in pred katerim smo vsi paralizirani, začenši s starejšimi?

Če ne bomo reagirali kot ljudje, kot Cerkev in Misijonska družba, bomo vsi obnemogli pred tem ogromnim zidom, ki nima izhodnih vrat.

Zid je sicer lep in privlačen, toda v njem je neka logika, ki proizvaja revščino, vojno in negotovost. Sicer povsod po svetu prevladuje negotovost, vendar še bolj v prestolnicah in velikih mestih na severu in jugu, v t.im. razvitih deželah in onih v razvoju. Dovolj je pogledati, kaj se dogaja v New Yorku, Buenos Airesu, Alžiru, Johannesburgu itn.

Skratka, poleg sebične brezbrižnosti voditeljev nekaterih držav so tu še politične odločitve, ekonomske izbire in tehnični napredek, kar vse pripomore, da število revnih nenehno narašča. Ekonomska logika v sedanjem svetu končno rojeva uboge.

Nekdaj se je kdo rodil kot revež. Danes pa – v kontekstu globalizacije in pretirane liberalizacije ekonomije –, človek postane revež zaradi slabega upravljanja s splošnimi dobrinami in zaradi pomanjkanja solidarnosti. Kar največji dobiček in zaslužek predstavljata logiko tržne ekonomije. Kot pri športnih tekmovanjih je prevladujoča logika danes – boj za zmago.

Kako naj v sodobnem svetu dosežemo tisto, po čemer tako hrepenimo?

Za nekatere ekonomija in denar vodita svet. Za druge so to konkretna dejanja in duhovna moč, ki spreminjajo svet; spet za druge so to ideje. Med temi tremi predstavami oz. vizijami je možna komplementarnost, uravnoteženost. Vse so potrebne za pravičen in celovit napredek, da bi vsi državljani sveta uživali, kar je kot nujni minimum potrebno za življenje: dostop do zaposlitve, do virov energije, do pitne vode, možnost za oskrbo družinskih članov, dostop otrok do šolanja, dostojno stanovanje; pa tudi prosti čas, vreden tega imena.

Toda ali zares hočemo imeti družbo z manj socialne krivičnosti, da bo manj ubogih, odrinjenih in izključenih?

Pogosto hočejo omiliti dramatičnost bede in revščine. Toda mar takšna drža prispeva k služenju pravičnosti? Ali zares želimo mir na našem svetu?

3. Izkušnja združenja Akamasoa

Boj za uboge ne poteka v pisarnah. Nujno je biti sredi med njimi ter tam realno in konkretno delovati – kakor v času sv. Vincencija, ki je (v Franciji) uresničeval pogumne pobude za pomoč deželi, ki so jo pustošile vojne. In to brez uradnega pooblastila za humanitarno delovanje!

Pogumno, z realizmom in dobrodelnostjo se je naš ustanovitelj sv. Vincencij lotil socialnih problemov, ki so se na prvi pogled zdeli nerešljivi. Toda njegova ljubezen in gorečnost za uboge sta premikali gore!

Podobno izkušnjo smo doživeli z delovanjem humanitarnega združenja AKAMASOA, ki smo jo po navdihu Božje previdnosti ustanovili pred dvajsetimi leti. Z delovanjem nadaljuje v korist obrobnim in izključenim na Velikem otoku, skladno z razpoložljivimi sredstvi.

Ime, ki smo ga dali našemu združenju, posrečeno odraža našo humanitarno dejavnost v korist ubogim, saj malgaška beseda Akamasoa pomeni »dobri prijatelji«.

3.1 Boj, ki ga podpirata vera in prepričanje

Akamasoa je zgodba peščice mladih malgaških laikov, ki so v veri in prepričanju menili, da revščina ni nekaj usojenega, temveč je žalostna resničnost, ki ima svoje vzroke, vendar jo je mogoče premagati prav zato, ker ni usoda.

Zato smo vedno globoko prepričani, da se odrinjeni lahko dvignejo in spet pridobijo svoje dostojanstvo.

Z vero in navdušenjem srca pa tudi s trdnostjo in nujno disciplino je skupinica prostovoljcev stkala spoštljive in prijateljske odnose s temi ljudmi, ki so bili prepuščeni svoji usodi in zapuščeni po ulicah madagaskarske prestolnice ali pa potisnjeni na smetišče zunaj glavnega mesta, na osamljen grič, ki je postal pravi kraj obupa.

Zatem smo se z neomajno voljo in s precejšnjim pogumom morali zazreti globoko vase, kjer se javlja moč Božjega Duha. Naredili smo nekaj korakov. V začetku ni nihče verjel v naše delo.

Nenehno smo morali premagovati ovire. Preživljali smo težke trenutke, toda danes smo vsi tukaj.

Seveda se zavedamo, da je vse, kar smo dosegli, krhko zaradi ekonomskega stanja države, ki počasi napreduje, kljub dobri volji nove vlade, ki je v krizi leta 2002 prišla na oblast.

Vendar zaupamo, da nas nič ne bo zaustavilo v nadaljnjem prizadevanju, da napredek, ki je že dosežen, okrepimo in utrdimo v blagor tisočev otrok in družin, ki so še pred nekaj leti bili brez strehe.

Kljub težavam smo z vsakdanjim prizadevanjem in vztrajnostjo dosegli, da že vidimo prve sadove ... Navdušeni smo nad delom mladih malgaških laikov, poštenih in predanih. Poudarjamo, da Akamasoa govori predvsem o pogumu ubogih, ki se hočejo rešiti revščine in prekiniti začaran krog bede. Sploh ne gre za kakšno prikazovanje najbednejših plasti človeške družbe.

Ob našem veselju pa ne moremo pozabiti na tisoče otrok in družin, ki se še potikajo po ulicah in tržnicah nekaterih velikih mest na Madagaskarju in živijo v nečloveških razmerah, brez vsakega dostojanstva in žal brez prihodnosti, ob skoraj popolni brezbrižnosti občinskih oblasti.

Kljub pretečim nevarnostim in razočaranjem, ki prežijo na nas, nadaljujemo z vzbujanjem vesti pri odgovornih in pri ubogih, da bi doumeli, da je revščino mogoče izkoreniniti in da se to tudi mora storiti. To bomo imeli vedno pred očmi kot vodilo pri svojem delovanju. Svoje delo podpiramo z vero in molitvijo, ki je najučinkovitejše sredstvo za prepričevanje tistih, ki ne verjamejo v moč in sposobnost ubogih, da dosežejo dostojanstvo. Dosedanje delo Akamasoe in njeni člani predstavljajo za to neizpodbiten dokaz.

Iskreno lahko rečemo, da težave, laži in prevare, ki smo jih bili deležni v dvajsetih letih humanitarnega dela, niso nič v primeri z veseljem, ki ga 412 vzgojiteljev občuti nad pridobljenim dostojanstvom tisočev otrok, izključenih družin in brezdomcev. »Bog naj bo hvaljen za ta čudež!«

3.2 Konkretna dejanja, dosežena za uboge in z njimi

To, kar je Akamasoa mogla uresničiti v korist ubogih, se ne bi zgodilo brez moči molitve in brez pristanka samih ubogih na dejavno sodelovanje. Za Akamasoo boj proti revščini sloni na spodbujanju in podpiranju ubogih, da se sami zavzamejo za dosego svojega človeškega dostojanstva.

Vse, kar smo zasnovali za uboge, je bilo dejansko uresničeno z njimi, brez kakih oblik asistence, ki pravzaprav paralizirajo iniciative tako enih kot drugih. Najboljša pomoč ubogim je namreč v podpiranju, da postopoma sami prevzamejo svojo usodo. To ni mogoče brez velike mere vztrajnosti v vseh preizkušnjah, vendar je to najboljša pot, po kateri sicer počasi a gotovo pridobivajo okrnjeno človeško dostojanstvo.

Tak postopek s konkretnimi in otipljivimi dejanji je pomagal do priznanja, katerega humanitarno združenje Akamasoa danes uživa. Naša dejanja, čeprav diskretna, niso ušla pozornosti različnih medijev.

Delali smo v zares težkem okolju – moglo bi se reči: v peklu – se pravi v kraju, od vseh pozabljenem, kjer se na obzorju ni videlo ničesar razen borbe za preživetje za vsako ceno. Tu je zares vladalo nasilje, prostitucija, epidemija, lakota in laž. Edino pomembno je bilo: preživeti današnji dan.

In v takem okolju so nas ob konkretnih rezultatih naših humanitarnih akcij obdajali mediji, raziskovalci in strokovnjaki za tradicije, ki so nas analizirali in proučevali.

Kar smo mi delali, jih je zanimalo le z njihovega vidika in nikakor ne z vidika ubogih. Mi pa smo se trudili za reševanje človeških življenj ter da bi tisočem ubogih vrnili njihovo dostojanstvo.

Skoraj vsi novinarji in raziskovalci so bili pri svojem delu med snemanjem in anketami globoko prevzeti. Strahotna beda tisočev otrok, pogum tolikih samskih žena, ki z neizrekljivim žrtvovanjem živijo s svojimi otroki v tako grozljivih okoliščinah – vse to jih ni moglo pustiti neobčutljive. Pred tako dramo niso mogli ostati ravnodušni. In končno smo v tem okolju pridobili mnogo prijateljev. Razumeli so globoko človeški pomen solidarnosti, ki smo jo živeli.

Potem ko sem kot misijonar-lazarist preživel dvajset let na jugovzhodnem področju Madagaskarja, sem bil v septembru 1988 premeščen v malgaško prestolnico za odgovornega v sholastikatu mladih lazaristov, kandidatov za duhovništvo. Ta služba ni imela nobenega opravka z neposrednim služenjem zapostavljenim brezdomcem.

Vendar nisem mogel ostati ravnodušen ob šokantnem stanju, ki sem mu bil osebno priča v Antananarivu in neposredni bližini mesta. Družine popolnoma brez strehe so prebile noč pod zvezdami, pod oboki Avenije neodvisnosti, v samem središču mesta ali v predorih. Ljudje v barakah iz kartona ali plastike, blaga ali jute, vzdolž železniške proge, zadaj za luksuznimi administrativnimi zgradbami, kjer so domovala različna vladna ministrstva. Tudi nisem mogel ostati brezbrižen do stotin družin, ki so jih mestne oblasti, 25 let po neodvisnosti Madagaskarja leta 1985, izrinile na obrobje mesta, v neposredno bližino smetišča prestolnice, kakih deset kilometrov vzhodno od Antananariva, ob avtocesti št. 2, ki vodi proti velikemu pristanišču Tamatave.

Skratka, odrinjeni in brezdomci so bili vsepovsod okrog prestolnice. In v večini primerov so med brskanjem po kantah za smeti v mestu ali pa v znanem odlagališču odpadkov Andralanitra našli kaj takega, kar so lahko takoj dali v usta, da so preživeli. Brskanje po odpadkih jim je tudi omogočilo, da so kaj zaslužili in si kupili nekaj hrane. Zbirali so predmete, ki se jih je dalo prodati kakemu posamezniku ali pa tovarnam za reciklažo. Sicer pa se je mnogo mladih v polnem razcvetu takoj ujelo v past raznovrstnega prestopništva, da so mogli preživeti. Dekleta, nekatere samske ženske in matere samohranilke so se podale v prostitucijo. Da ne govorimo o preprodaji drog in alkohola; posledice še vedno težijo nekaj naših nekdanjih odrinjenih.

Zbirni centri, kjer so mestne oblasti stisnile obrobne, so se v resnici spreminjali v prave kraje obupa, zlasti tam, kjer imamo trenutno naš glavni sprejemni center, na visokem griču Ambohimahitsy. Prvič sem se tja povzpel 14. maja 1989. Dobro se spominjam, da sem se pri prvih srečanjih s številnimi revnimi družinami, ki jih je družba zavrgla, moral plaziti po tleh, da sem lahko vstopil. Pogovarjali smo se v zasilnih hišicah, ki so bile komaj kak meter visoke in narejene iz kartona, plastike ali jute.

Z božjo močjo in v medsebojnem zaupanju smo skupaj pričeli boj zoper strahotno žalostno revščino. Povabil sem mlade malgaške laike, ki so se pripravljeno odzvali. In danes se ni več treba plaziti po tleh, ampak lahko z dvignjeno glavo vstopiš v hišo tistih, ki so bili nekdaj izobčeni in brez strehe, zdaj pa imajo družinsko bivališče, dostojno človeka.

Da! Z vztrajnim bojem proti revščini, ki ga vodi združenje Akamasoa ob dejavnem sodelovanju samih ubogih, je tisočem družinam omogočeno, da so pridobile svoje človeško dostojanstvo. Skupnost Akamasoa šteje danes 17.000 oseb, med katerimi je 8.000 otrok. Živijo na štirih različnih krajih; en kraj je 70 km severozahodno od glavnega mesta, kjer danes več kot 300 nekdanjih brezdomcev uživa poln in spoštljiv status poljedelcev; obdelujejo zemljo in se preživljajo na deželi.

Ustvarjena so bila tudi druga delovna mesta za rehabilitacijo tistih, ki so se odločiti ostati tam, kjer smo jih spoznali. Z vsakim smo se dogovorili za delo pri naslednjih vrstah zaposlitve: vezenje, šivanje, izdelava oblačil; pletenje, prodaja tradicionalnih vodnih plovil, proizvodnja in prodaja komposta namesto odlaganja smeti; poslovna kariera, prodaja in prevoz kamnitih blokov in zdrobljenega kamenja iz kamnoloma itd.; delo na konstrukcijah in pri gradnjah, tesarstvo, mehanična delavnica za avtomobile in elektro-motorje; čevljarstvo in tapetarstvo; vsakodnevno pripravljanje v šolskih menzah; izobraževanje in pouk (pomočniki učiteljic in učiteljev), vzdrževanje stanovanjskega okolja in javnih mest v krajih Akamasoe; ostala dela javnega značaja (oskrbovanje, sprejemanje gostov, kuha za turiste itd.). Skupaj smo lahko ustvarili kakih 4000 delovnih mest.

Na področju izobraževanja so bile postopoma postavljene šolske zgradbe, tekom dvajsetletne humanitarne dejavnosti našega združenja. V različnih krajih imamo danes: tri otroške jasli, šest otroških vrtcev, štiri osnovne šole, tri kolegije in en licej – vse blizu odlagališča odpadkov v Andralanitri. Šolska populacija je narasla na več kot 7000 otrok in mladih, za katere skrbi 170 vzgojiteljev/učiteljev.

Združenje ima trenutno 1.544 zidanih hiš in 426 hiš iz lesa in gline. V zidanih hišah bivajo v glavnem posamezne družine.

Za novo sprejete družine in samske osebe, ki potrebujejo posebno nego, imamo skupinske spalnice, ki so dostojno skupno zavetišče.

V kolikor nas bodo dobrotniki podpirali v naslednjih dveh letih, bomo lahko zgradili nove trdne hiše namesto 326 iz lesa in gline. S tem projektom bo družinam v začasnih bivališčih omogočeno spodobno trajno domovanje, v kolikor imajo trdno voljo, da resno uredijo svoje življenje. Tako se bomo izognili širjenju getov in novemu nasilju v naših mestih.

Pomembno je poudariti, da je naša politika za gradnjo stanovanj v različnih krajih vedno v skladu z dobro pripravljenim urbanističnim načrtom: ustvarjanje naselij, umestitev športne infrastrukture; ureditev tlakovanih cest s pločniki in odvodnimi kanali; parki in zelene površine. Skratka, usmerili smo se k ustvarjanju novih krajev, kar vključuje disciplinske predpise, ki so jih sestavili sami prebivalci, da si zagotovijo varnost.

Na področju zdravstva smo za naša štiri mesta zgradili pet dispanzerjev, dve porodnišnici in zobozdravniško ambulanto v Manantenasoi, glavnem kraju naših dejavnosti.

Tisoči revnih, za katere skrbimo, so bili večinoma v zelo krhkem zdravstvenem stanju. Bilo je nemogoče, da bi jih pošiljali v bolnišnico v glavno mesto. S skromnimi sredstvi, s katerimi razpolaga naše združenje, ne bi zmogli kriti visokih stroškov hospitalizacije. Naši bolniki potrebujejo posebno čustveno pozornost. Večletno sodelovanje z zdravniki brez meja nam je bilo zares v veliko pomoč. Slabo zaposleni malgaški zdravniki so bili – zlasti od leta 1994 – angažirani. Trenutno je naše zdravstveno osebje takšno: osem splošnih zdravnikov, zobozdravnik, tri babice, laborantski tehnik in okoli dvajset pomočnikov za nego.

Danes so ti dispanzerji ne le zdravstveni centri za okolico, ampak so tudi vzgojni centri za stalno izobraževanje glede prevencije, higiene in načrtovanja družine. Pa tudi glede prehrane. Pomanjkanje hrane in bolezni imajo namreč pri revnih vedno dramatične posledice ne samo na razvoj otrok pred porodom, ampak tudi na telesni in psiho-intelektualni razvoj rojenih.

Z vsem, kar smo v korist ubogih dosegli na področju zaposlitve, izobraževanja, stanovanja in zdravstva, je na tisoče odrinjenih odraslih, mladih in otrok prišlo do svojega človeškega dostojanstva, ob novih vzgibih solidarnosti in prevzemanju vedno večje odgovornosti.

V tem dvajsetletnem delu za uboge in z njimi sem globlje spoznal svoje poslanstvo kot duhovnik sv. Vincencija Pavelskega. Ob ponovnem prebiranju njegovega življenjepisa bolje razumem njegovo zavzetost za uboge in ljubezen do njih, pa tudi »malo metodo« in pet kreposti, ki jih zahteva od duhovnikov Misijonske družbe.

Tudi Jezusove prispodobe v evangeliju so dobile zahtevnejši pomen in težo v mojem življenju duhovnika in misijonarja.

Leta 1994 sta vizitator in njegov svet v tem delovanju prepoznala karizmo sv. Vincencija, ki se posveča zapuščenim ubogim. Dala sta nam svoj blagoslov ter duhovno in bratsko podporo. Provinca nam je poslala sobrata za pastoralno delo v Akamasoi.

Prav tako so se hčere krščanske ljubezni z veliko predanostjo odzvale na to delo rehabilitacije najbolj ubogih. Gotovo nas ubogi vodijo bliže k Bogu in so najkrajša pot, da pridemo k njemu.

Jasno sem spoznal: ko ubogi čutijo, da jih poslušamo, sprejemamo in ljubimo, kažejo kljub trdoti življenja veliko veselje, da živijo.

Vendar delo socialne rehabilitacije odrinjenih ne bi bilo mogoče brez ustreznega pastoralnega delovanja v tem kraju revščine.

Kardinal Armand Razafindratandra, nadškof v Antananarivu, nam je v skladu s cerkvenim pravom dodelil osebno župnijo, da bi skrbeli za vse duhovne potrebe ljudi na cesti in smetiščih. Zakramentalna pastorala deluje od leta 1994. Nadvse pomemben dogodek tedna je nedeljska maša, ko se zbere štiri do šest tisoč ljudi, večinoma otrok in mladih. To mašo pogosto obiščejo turisti, ki pridejo na Madagaskar.

Pogled na nekoč odrinjene ljudi, ki v bogoslužju goreče sodelujejo s petjem in plesom, sproži spreobrnjenje celo pri turistih. Nekdanji odrinjeni postanejo apostoli Božje ljubezni! Zares, Bog zna spremeniti največjo bedo in trpljenje v veselje in upanje!

Kaj bi še – za sklep – lahko predlagali, da se na našem planetu zmanjša revščina, kot je začel naš ustanovitelj sv. Vincencij?

4. Nekaj predlogov

1. Ponižno toda odločno moramo ustvarjati in gojiti v vsaki deželi in na svetovni ravni pristen duh solidarnosti. Nujno moramo težiti k ustvarjanju take človeške družbe, kjer bosta pravično socialno varstvo in minimum socialnega jamstva za vse.

Mar ne bi mogel Sever – gledano z vidika svetovne solidarnosti – mogel dati v korist vsega človeštva pomembne socialne dosežke, s katerimi razpolaga? Toda ali bi bili tisti, ki uživajo ugodnosti, zares pripravljeni, da jih delijo v korist vseh?

2. Nekaj je gotovo: človeška sebičnost je realnost. Mar se to ne vidi med drugim pri plači, ki jo dobijo strokovnjaki s Severa, ko pridejo delat – po njihovem – med uboge v dežele Juga? Pri enem naših projektov smo npr. delali z neko evropsko organizacijo, ki nam je poslala strokovnjaka za delo v zelo revnem okolju; ni poznal ne jezika ne kulture ne običajev ne tradicije. Kadarkoli je hotel kaj povedati domačinom, katerim je bil projekt namenjen, je moral na pomoč poklicati prevajalca. Mesečno plačo je prejemal po pogodbi z evropsko ustanovo; bil pa je 85-krat bolje plačan kot naš malgaški uslužbenec, odgovoren za omenjeni projekt. Kakšna potrata denarja! In vse v imenu človeškega razvoja in solidarnosti z ubogimi!

Ali sta zmanjševanje revščine in razvoj revnih zares cilj teh projektov in poročil, ki jih skrbno pripravljajo strokovnjaki, ki delajo v deželah Juga? Mar niso ubogi zgolj odskočna deska za promocijo strokovnjakov iz dežel Severa? In ali ne bi zmanjšanje razlike med plačo evropskega strokovnjaka in lokalno odgovorne osebe bila že konkretna oblika solidarnosti med Severom in Jugom?

3. Države, ki se imenujejo razvite, niso brez problemov. Kljub višjemu življenjskemu standardu se bogati soočajo z duhovno brezbrižnostjo in s pomanjkanjem smisla življenja pri svojih otrocih. Zgodi se, da nekateri dobijo navdih ob pogumu revnih in pomagajo lastnim otrokom v soočenju s potrošniško družbo. Ko je prva dama Francije prišla na Madagaskar, je v enem naših mestih lahko videla, kako se naši ljudje vsak dan borijo proti revščini. Posnela je nekaj fotografij naših ljudi pri trdem delu v kamnolomu in izjavila, da ji bodo te slike lahko pomagale pri njenih otrocih, da bodo bolj odgovorno in spoštljivo ravnali z materialnimi dobrinami, ki jih uživajo.

Ali niso tudi materialno revni na neki način bogati? Z drugimi besedami, pretirana tekmovalnost in takojšnja pridobitev premoženja ni vedno kriterij ali vrednota za uboge. V bogatih deželah in pri poslovnežih čas pomeni denar. Pri ubogih ni tako. Tudi težave s časom in takojšnjo učinkovitostjo zanje ne predstavljajo pomembnih kriterijev. Zlasti ker jih telesna krhkost – zaradi pomanjkljive prehrane – pogosto sili, da delajo počasi. Dobro preskrbljeni se od revnih lahko še veliko naučijo.

4. Pristna človeška solidarnost je lahko učinkovita le ob poslušanju in medsebojnem spoštovanju, prek vseh kompleksov več- ali manj-vrednosti. Materialno udobje – čeprav potrebno – ne rešuje vseh človeških problemov. Pač pa pravo srečo ljudem lahko omogoči solidarnost, vzajemno spoštovanje in duhovno bogastvo.

5. Otroci v bogatih državah, ki živijo v obilju, niso varni pred izgubo vrednot, pred drogo, prestopništvom in kriminalom, ker niso primerno vzgojeni v duhu delitve in solidarnosti.

6. Dobro bi bilo, ko bi bili delavci na Severu in Jugu bolj solidarni. Delavec na Jugu zasluži v enem tednu toliko, kolikor delavec na Severu v eni uri ali dveh. S solidarnostjo bi se kričeča neenakost lahko vsaj zmanjšala, če že ne izginila.

7. Za boj proti revščini ni pripravljenega recepta. Dobro izdelane teorije se velikokrat izkažejo za neprimerne v konkretnih situacijah. Ta boj namreč poteka zlasti v angažiranem življenju med ubogimi in ob njih.

Ob konkretnem delovanju, ki ga narekuje tovrstna solidarnost, velja nenehno preverjati pristop do obstoječih oblik revščine, da bodo odločitve in dejanja bolj realistična in primerna, mimo vseh formalnosti. V službi revnih je včasih potrebno imeti pogum, da se v korist neprivilegiranih sprejme drzne in legitimne odločitve, čeprav ne vedno legal-

ne. Zdrava pamet po evangeliju in dober čut, kakršnega je imel sv. Vincencij, morata imeti prednost. In tako smo v glavnem ravnali pri podvigu našega združenja Akamasoa.

V boju proti revščini so potrebni angažirani in vztrajni sodelavci v službi pravičnosti, dostojanstva in ljubezni. Ko na stotine milijonov ljudi živi v največji revščini, so s tem zagotovo kršene človekove pravice.

Boj proti revščini vključuje tudi boj proti korupciji v vseh oblikah. Da bi se stotinam družin omogočila neka avtonomija, je nujno, da imajo dostop do zemljiške lastnine. Potrebna je tudi lokalna udeležba pri vsakem razvojnem projektu, ki podpira večjo avtonomijo. (...)

V tem kontekstu bi morali nenehno krepiti pomoč za odpravljanje negativnih posledic, ki jih je povzročila tržna ekonomija, ter lajšati stiske, ki jih povzročata slabo upravljanje in denarna logika, kar nas vodi v vojno...

8. Prava globalizacija v tretjem tisočletju je globalizacija ljubezni in solidarnosti. Bogate države naj bi izbrisale dolgove revnih dežel in to investirale v razvoj najbolj neprivilegiranih socialnih slojev v revnih deželah. Vendar mora biti vse pod strogim nadzorom finančnih podpornikov (zakupodajalcev), da bi se izognili novim zlorabam s strani tistih, ki so na oblasti.

9. Končno morajo pri vzpostavljanju pravičnejšega in bolj bratskega sveta *mediji* imeti pomembno vlogo. S svojo močjo lahko spodbujajo in gojijo pri ljudeh vseh slojev ne le velikodušnost, ampak tudi duha solidarnosti in številne poti, ki odstranjujejo brezbrižnost in sebičnost, ki vladata.[1]

Ob koncu tega članka bi rad spodbudil vse sobrate, ki so se angažirali v službi ubogim. Veliko nalogo imamo, da služimo ubogim s posnemanjem našega Gospoda in našega ustanovitelja sv. Vincencija, ki sta nam dala zgled za posnemanje.

Naj bi kot člani Misijonske družbe sprejeli ta izziv!

Izziv za teologijo

Med uboge sem odšel kot teolog, kot misijonar. Nocoj pa v teologijo vstopam obogaten z izkušnjo dela z ubogimi. Kako razumeti teologijo v luči izkušnje dela z ubogimi?

Teologija je govor o Bogu. Sveti Anzelm jo je natančneje opredelil kot *fides quaerens intellectum*, kot vero, ki svoja spoznanja izraža v kategorijah splošne razumnosti, ki jo je po svoji naravi deležen vsak človek. V tej luči poskuša krščanska teologija razumeti Boga, ki je ljubezen sama.

1. Logično je, da ni vse logično

Teologija se je v tem svojem več kakor dva tisoč let dolgem izročilu dvigala visoko, vse do zadnjih meja razuma in razumljivega. Vedno znova je ugotavljala isto: *Logično je, da ni vse logično.* Onstran meja razuma in razumljivega, onstran meja našega sveta, je odkrivala nedoumljivo skrivnost začetka življenja in bivanja, ljubezni in resnice, dobrote in pravičnosti. Koliko naporov je v svoji zgodovini človek vložil v to, da bi spoznal in izrekel to najglobljo skrivnost bivanja! Najlepši sadovi duha v zahodni kulturi so sad nenehnih prizadevanj, da bi nekaj te nedoumljive skrivnosti prelili v krhek človeški jezik. Pomislimo:

- na duhovno bogastvo, zajeto v svetopisemskih pripovedih in preroštvih, modrostnih in pesniških knjigah;
- na mislece, kakor so bili Platon, Aristotel, Tomaž Akvinski, Kant ali Wittgenstein – njih so najstrožje miselne metode vedno privedle do praga iste nedojemljive skrivnosti, pred katero razum obnemi;
- na velikane duha, kakor sta bila Plotin ali Avguštin – njih je življenje navdajalo z vedno močnejšim hrepenenjem po najvišjem. »*Nemirno je naše srce, Gospod, dokler ne počije v tebi,*« je svoja iskanja okronal Avguštin;
- pomislimo na vrsto mistikov, ki so se vsi po vrsti odrekali orodju razuma in se izročali luči nevidne resnice, da bi jih ta povedla v globine, v katere razum ne more prodreti.

Ob pogledu na to čudovito zgodovino duha, na katere ramenih stojimo, nas mora prevzeti občutek hvaležnosti. Od vsakdanje skrbi za preživetje, ki se ji ni mogoče izogniti, so ti duhovi svoj pogled usmerjali k višjemu, k tistemu, od »*česar večjega ni mogoče misliti*« (sv. Anzelm); kako je bil ta duh neizprosno zahteven sam do sebe!

2. Večjega ni mogoče misliti ...

To, *od česar večjega ni mogoče misliti,* krščanska teologija prepoznava v osebi Jezusa Kristusa. On,

1 Ta prvi del je razmišljanje, ki je bilo objavljeno v mednarodni reviji Misijonske družbe - lazaristov *VINCENTIANA: Doctrine Sociale*, 2008, št. 5, str. 372-387. Prevod sta naredila Jurij Devetak in Luka Biščak.

ki je učlovečena Božja Beseda, Božji Sin in Maziljenec, preusmerja pogled teologije iz neznanske oddaljenosti (neznanskih dalj) v nedojemljivo bližino človeka, prav sèm, h kraju, kjer sem, k temu, kdo sem, kako sem, kaj čutim.

Izhodišče krščanske teologije je vera v Božje učlovečenje: Bog se je učlovečil in postal človek, da bi pogledal skozi oči človekovih čutenj in bi človek mogel pogledati skozi oči Boga, ki je neusahljiva ljubezen. Ta izmenjava oči med Bogom in človekom v osebi Jezusa Kristusa je najgloblji izziv za teologijo.

Bog v Jezusu Kristusu je Bog bližine. Njegova bližina človeku je tako zelo blizu, da je ni mogoče več povzeti in »uskladiščiti« v pozunanjene, abstraktne pojme in jo meriti s človeškim razumom (z vatli spekulativne akrobatike). To bližino je mogoče prepoznati le v duhu in resnici, to je »na svoji lastni koži«. To bližino lahko prepoznava le življenje, ne pojmi. Duh in resnica sta najprej življenje, šele nato pojmi. Življenje zmore razumeti in spoznati več in globlje, kakor zmorejo abstraktni pojmi. V duhu in resnici se Bog ne kaže le kot tisti, od katerega *višjega ni mogoče misliti,* ampak kot tisti, od katerega *nihče ne more močneje ljubiti*.

Misliti bližino Boga je temeljni izziv za teologijo. Ni lahko govoriti teologiji o Bogu, ki *je* ljubezen, ko pa je okoli nas toliko *ne-ljubezni*: toliko bede, izključenosti, egoizma in nasilja. Kako naj teologija z izbranimi pojmi govori o Najvišjem, če Najvišjega ne razume tudi kot Najbližjega, ki se razodeva prek sočutja z obrobnimi, revnimi, trpečimi. V njih postaja Najvišji tudi Najbližji.

Osnovno vprašanje je torej: ali je teologija zmožna prepoznavati Boga v njegovi nedojemljivi bližini? Kaj je končni proizvod teologije: abstraktni pojmi ali tudi zmožnost sočutja?!

3. Jezus je norma teologije

Jezus Kristus je norma krščanske teologije. Ta teologija je po svojem bistvu »teologija Božje bližine, Božjega učlovečenja«. On, ki je bil v podobi Boga, se ni ljubosumno oklepal svoje enakosti z Bogom, ampak je sam sebe izpraznil, izničil, prevzel podobo služabnika, postal podoben ljudem (Flp 2,7) – vse z enim samim namenom: biti blizu, služiti. Po apostolu Pavlu je to edina prava revolucija človeškega duha (1 Kor 1, 27-31): »Bog si je izbral tisto, kar je v očeh sveta noro, da bi osramotil modre; izbral je to, kar je v očeh sveta slabotno, da bi osramotil tisto, kar je močno.« Te besede se slišijo čudno, s seboj pa nosijo globoko človeško resnico.

Ljudje ustvarjamo okoli sebe visoke zidove moči in navidezne modrosti, za njimi pa se skriva najbolj prvobitna krhkost človekovega bivanja. Krhkost je najbolj resnična resničnost človeka. To krhkost je Jezus Kristus prevzel nase z učlovečenjem. Odkrivati to krhkost človeka in ji biti v oporo je izziv za teologijo. Z namenom, da bi bil človeku blizu, se je Bog učlovečil; tako je tudi cilj teologije *inkulturacija,* vraščanje in vživljanje v prostor in čas, v človeka in njegovo krhkost, v kulture in civilizacije, ki jih včasih razdvajajo in tržejo nepremostljive različnosti in prepadi. Ni ene in univerzalne teologije; prava teologija govori vsakemu posamičnemu človeškemu srcu v njegovem tu in sedaj.

Jezus Kristus je teologijo z neba postavil na zemljo, med ljudi, za ljudi. Zato da bi Boga spoznali in ljubili, se ni treba »dvigovati nad oblake«. Dovolj je odpreti oči, pogledati okoli sebe in kakor Jezus v bližnjem prepoznavati svoje sestre in brate. Božja podoba sije z vsakega človeka, posebno še tistega, ki so krivično izključeni iz človeške družine.

Teologija je poklicana, da človeku, krhkemu in v svetu, ki je sam krhek, prinaša besede upanja, besede, ki prebujajo k sočutju in ki iz individualizma kličejo k solidarnosti. Beseda teologije je učlovečena, njena beseda mora biti beseda življenja, beseda, ki živi in je trden temelj medčloveške solidarnosti. Teologija služi življenju. Jezus Kristus – model krščanske teologije – je prišel, da bi prinesel življenje. Sleherna izključenost je zato nedopustna; pri mizi Božjega življenja je dovolj prostora za vse brate in sestre človeške družine. V spodbujanju k bolj solidarnemu, bolj človeškemu človeštvu ima teologija posebno, nenadomestljivo poslanstvo. Opozarja, da ljubezni človek ne more prilagajati samemu sebi, svojim merilom in volji, ampak da se mora on sam oblikovati v duhu ljubezni, ki je višja od njega in poslednja norma njegovega življenja

4. Nikar spekulativnih abstrakcij

Prihodnost teologije niso spekulativne abstrakcije. Te so v njegovem razvoju delale duha gibčnega; usmerjale so ga vedno višje. Teologija se seveda mora držati poti in metod, ki jih uporabljajo druge znanosti. To pa je ne sme oddaljiti od bistvenega spoznanja, da se Bog najprej razodeva po najbolj revnih. Teologijo so filozofske miselne metode usmerjale k mišljenju Najvišjega. Jezus pa kaže, da je to Najvišje treba iskati v Najbližjem in – še več – v Najnižjem! Za Najnižje – za najbolj krhko – pa razum ostane slep, če ne išče v ponižnosti. Ponižnost je najboljša, najzvestejša prijateljica resnice, ki jo vodi do najbolj nedotakljivih, do najbolj svetih resnic.

Prihodnost teologije je zato v duhu in resnici, v tem, da kakor Jezus, ki »nalomljenega trsta ni zlomil in tlečega stenja ne ugasnil«, pripravlja človekovo srce na iskanje tistega, kar je med nami ljudmi najbolj sveto: skupno dobro in solidarnost. Prihajam s smetišč, ki so visoka mesta trpljenja, izključenosti in pomanjkanja. A prav tam je solidarnost najmočnejša. Primer, ko so smeti zasule smetiščarja in so drugi pohiteli, da kljub življenjski nevarnosti rešijo sobrata, daje misliti. Ko človek to vidi in misli, ne more drugega, kakor da postane bolj človek. Ob takem zgledu se mora v človeku prebuditi žerjavica Božje dobrote, ki tli v slehernem.

To, *od česar ni mogoče misliti nič višjega* (sv. Anzelm), ni daleč stran. To je tu, med nami, globlje od nas, tisto, kar nas povezuje. To je učlovečena Božja ljubezen. Ta ljubi brez izjeme, brez izključevanja, teologija pa jo mora delati vidno, otipljivo in živo.

La condition humaine in z njo človek sta v nenehnem spreminjanju. Z njima se spreminja tudi teologija, ki spremlja človeka v njegovem razvoju in z njim – včasih tudi pred njim – dela korake v neznano. V neznano pa se ne moremo odpraviti brez drznosti. Na drznosti temelji tudi odkrivanje novih oblik ljubezni. Noben rod, noben čas, noben vek v zgodovini človeka ni in ne bo do konca izpovedal, razložil in izčrpal vse globine Božje ljubezni. Nihče ne sme misliti, da je spoznal poslednje skrivnosti Božje ljubezni. To bi bila nedopustna prevzetnost. Vsakemu rodu, vsakemu posamezniku daje Bog svobodo in moč, da v skladu s svojo vestjo ljubezen na novo odkriva, ustvarja in živi. Samo takšna ljubezen je vredna svojega imena. Ljubezni ni mogoče avtomatično in slepo prevzemati, posnemati in brez navdiha živeti dalje. Ljubezen brez navdiha je suženjstvo.

Zato teologija *je* aktualna in privlačna tudi za modernega človeka, tudi za mladega. Želja po ljubezni in sreči ne usahne v nobenem srcu. V svetu polnem razlik in prepadov je ljubezen most, ki sega prek ločitev in vse povezuje v eno Božje ljudstvo.

5. Živeti življenje v polni meri

Temeljna pravica, ki sodi k človekovemu dostojanstvu, je živeti življenje v polni meri. To je vélik in pravi izziv za teologijo danes. Teologija zato ne more neprizadeto mimo izključenosti, ki telesu življenja zadaja najglobljo rano. Izključenost človeka ruši in ubija telesno in duhovno. Izključenost človeka odtujuje in mu jemlje dostojanstvo. Izključenost je v najglobljem nasprotju z Božjo zamislijo o človeku. Božja zamisel o človeku je zamisel srečnega človeka.

Sreče pa ni brez pravičnih in solidarnih odnosov. Zato sta boj proti izključenosti in prizadevanje za solidarnost nadaljevanje prvotne Božje zamisli o človeku. Teologija nenehno obnavlja spomin na to veličastno zamisel o svetu in človeku; poklicana je, da z drugimi vedami soustvarja pogoje za življenje v pravičnosti in medsebojnem spoštovanju. Ni ga zakona ali misleca, ni ga vladarja ali oblasti, ki bi bil močnejše jamstvo pravičnosti in spoštovanja, kakor je Bog, ki je ljubezen sama. Teologija oznanja Božjo ljudomilost, Božje prijateljstvo s človekom. Resničnost in pristnost tega oznanila pa se potrjujeta v bolj solidarnem, bolj pravičnem svetu. Solidaren svet ni le možnost, ampak je nujnost, je Božja zapoved! Z besedami Ireneja Lyonsklega: »Gloria Dei vivens homo, slava Boga je živi človek.«

Neavtorizirani zapis predavanja (op. ur.)

Zorko Simčič

Erotika

Svetost

On, daleč tam na jugu, ob reki Río Manso:[1]

»Objela je šibki topol
in odtlej je topol bil sveto drevo.
Potopila se je v kalno reko
in odtlej je ta reka bila sveta reka …
O, da prišla bi,
objela še moje drhteče telo,
potopila se še v moje kalne možgane!«

Ona na severu, daleč ob reki Paraná:[2]

»Objel je šibki coihué
in odtlej je coihué bil sveto drevo.
Potopil se je v Krotko reko
in odtlej je ta reka bila sveta reka …
O, da prišel bi
objel še moje čakajoče telo,
potopil se še v moje nemirne možgane!«

Drevesa molčijo in reke se tiho valijo naprej,
še zvezde ponoči molče se potapljajo vanje,
nihče ne sprašuje se: Kaj neki bo z njima?

Tedaj

… tedaj ne bo več krajev ne časa ne ljudi,
ničesar več ne bo, kar naju bi ločilo.
Le prsti bodo se dotikali
in bo kot nocoj:
rdeči oblaki in mirno jezero in tišina,
bo kot nocoj,
samó da midva bova za rdečimi oblaki,
midva bova globoko pod mirnim jezerom,
midva bova na dnu Vélike tišine.

Iz dni, ko ni bilo njenih pisem

Moreča žalost

Je belina dneva in vem, kaj z njo.
Je noč in tudi s temo vem, kaj naj počnem,
kaj z njo, in z vsem, kar teče med obema –
a ta prevztrajna temna kaplja, ki pronica vame,
ta temna črna kaplja – kaj naj z njo?

[1] Rio Manso (Krotka reka) – reka na jugu Argentine, izvira v Andih

[2] Rio Paraná – reka, ki se izliva v buenosaireško Srebrno reko (Rio de la Plata).

Njemu v noči brez sna

Mar res je, da pošiljaš svojim pesmi veselja v noči
in da preprosto ljudstvo ve, da Ti mu v snu ponujaš srečo, vse, kar mu je v dobro?

Če je takó, sem dvakrat udarjen: z njenim molkom,
ki mori me vse noči, in s krutim dvomom: nisem več Tvoj?
Ali pa le, da nisem več preprosto ljudstvo?

Komu vprašanje

Potem, ko sem Andreju in njej napisal pismo
ob beli krsti njunega mrlička …
komú naj pišem, od koga glasa čakam
ob smrti tega, kar leži med nama?

Samogovor

Emotivno nedozorel?
Nasprotno!
Kako le more biti nedozorel,
kdor v vsaki ženi že vnaprej zasluti smrt,
kdor v kamnu, v roži že vnaprej zagleda smrt,
kdor že otrok se je zavedel,
da vse življenje se premika v krsti?

Dialog

Pozna ljubezen …

»Dejal sem ti: Pústi, da se potopim sam.
A zdaj, ko padam proti dnu,
na čelu želim si tvojih dlani …«

… in jagode cvet

»Utrgal si me. Dlan sem napolnila ti s svojo mehkobo,
sobo napolnila z vonjem, oči si si napasel nad menoj –
sadú pa, dragi, glej, ne bom ti mogla dati.«

- - - - -

Tako bom naredil

Tako! Hudiču žalost bom zagnal pod noge,
obup obesil na oblak, ki izginja v sinje,
izbrcal iz možganov slutnje in nadloge
in stráhu v sebi bom glavó razbil v črepinje.

Globoko ugriznil v jutranji bom zrak
in stopal bom veselo dol v mesto.
Hej, žalost, naj te enkràt že vzame vrag!
Na! V loku izpljunem te čez širno cesto!

Hej, mali ti, kaj me debelo gledaš,
ko da si videl Vraga Ognjebruhca!
Spet dan je, ne razumeš in je sonce,
in zemlja je še tu in še je čas
in, hej, na njej in v njem je ona.
In sem jaz.

Diana Burazer

Druga hiša

Diana Burazer (1953, Zagreb) je diplomirala iz teorije matematike na Naravoslovno-matematični fakulteti v Zagrebu. Je članica Društva pisateljev Hrvaške, hrvaškega centra PEN in Društva pisateljev BiH, njene pesmi so v cvetnikih in pregledih hrvaške poezije ter prevedene v vrsto tujih jezikov. Med drugim je objavila zbirke pesmi Nesvanljivo/Nezazorljivo, Četvrti zid/Četrti zid, Druga kuća/Druga hiša *(s ponatisom), iz katere je tale izbor, in* Naranča/Pomaranča. *Nagrajena je bila na Šimićevih susretih, na Goranovem proljeću, za zbirko Druga hiša je leta 2002 prejela nagrado Josipa Severja. Od leta 1992 živi in ustvarja v Zagrebu.*

Zapis o vojaku

Najprej odloži vso opremo.
In obleka,
ki ima duh po strahu,
težko in bučno pade na tla.
Dvigne jo,
popravi vsako gubo
in odloži čez stol.
Potem
stopi k zrcalu, gospodarju svetlobe.
Iztakne svojo dušo in jo razpolovi,
prvo polovico odloži ob orožje,
drugo blago nasloni na čisto posteljo.
Dotik mesečine in beline.
Vesolje.

Sam

v črti
med dvema svetovoma,
se pridružuje otožni koloni
svojih ujetnikov.

V preddverju

Zgolj priprava na odhod je bila:
jutro, ki se
s svojo svežino in žalostjo
naslanja na vrata,
svetloba,
ki nepravilno vstopa v hišo

zgolj skozi razpoke,
podvizano premikanje,
šelestenje tkanine v gibu.

V preddverju, še enkrat, prisluškujem,
odmerjam ljubezen,
se dotikam neznanih predelov.
Dvoboj,
katerega izid je določen,
ne traja dolgo.

Jemljem kovček
in vse, kar mi pripada:
spominke s simboli, znanimi le meni,
rumene pomečkane opomnike,
navodila,
večkrat predelane načrte.
Papirno imetje.

Jemljem kovček,
z vrat snemam jutro
in spuščam ogromno svetlobo,
ki naju počasi ločuje.

Pravilno razporejam
težo,
da bi lahko dolgo
potovala.

Nedokončan portret

(sinu Filipu)

Dodelila sem ti izbrane kraje,
v katerih lahko prebivaš.

Izmislila sem si tudi pravila,
po katerih lahko rasteš.

Napisala sem verze,
v katerih se mi lahko približuješ.

Zgradila sem tudi hišo,
v kateri se lahko srečujeva
na zadostni oddaljenosti,
da se ne prestrašiva.

Neznan mi je le
način,
kako se bova imela rada.

Ljubosumnost

Zaman čakam.
Po licu se razliva drugačna svetloba,

s tujih oken
kaplja

rumeno.

Moja odsotnost
v njihovem trenutku
ničesar
ne uničuje.

Počasi
sem vse šibkejša

in svobodnejša.

Križ

Tu in tam ves dan
stojim pokončno.
Morje do kolen,
na katera se prijemajo alge.
Leta prisotna
zelena nežnost.
Kot bombaž.

Ugrizi rib po stopalih.
Ožarjena sončna krona na čelu.

Na križu
pravilno
razporejena bolečina.

Ravnotežje ohranjam
z razširjenima rokama.

Odrešujoč objem.

Čudim se, da
na dlaneh
ni vidnih brazgotin.
Napaka v prizoru?
Ali
dobro prikrita
stigma.

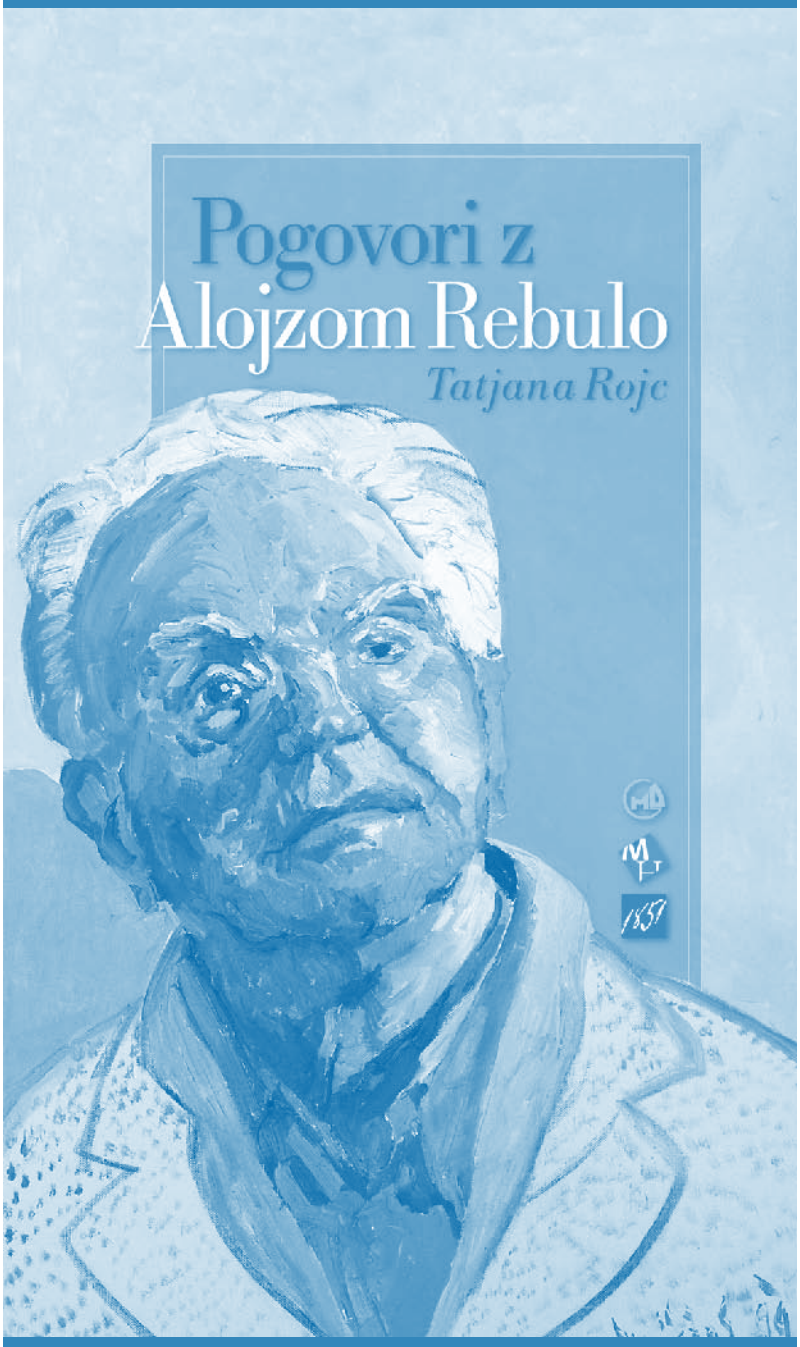
Moč sestavljanja

Ne spomnim se,
kdaj se je začelo to razsipanje.
Najina stoletna ljubezen
je razdeljena
do neprepoznavnih oblik.
Raztresena
čaka.

Imava koščke,
imava moč sestavljanja,
te slišim
govoriti,

medtem ko na ozkem
belem zidu,
med dvema odprtima oknoma,
drhtiva
mesec in
jaz.

Poslovenila **Slavica Šavli**

Bralcu ti pogovori,
posneti za Radio Trst A,
predvsem približujejo
človeka in umetnika,
njegov miselni svet in
zanimanja, skrbi
in upanja.

Dnevnik

2000 (IV)

Alojz Rebula

Nedelja, 2. julija

Nov košček Slovenije po milosti prijateljev Jožeta in Staneta, pravzaprav Jožetovega avta: Bohor. Iz Sevnice se zapeljemo proti severu, v zeleno in neznano. Vas s praslovenskim imenom, Zabukovje. Turistična kmetija s praslovenskim priimkom, Žveglič. Sredi praslovenskega objema visokih rož, z razgledom na drugo praslovensko ime spodaj v dolini, Senovo. Pustimo avto in se v pomenku napotimo po nič kaj shojenem gozdnem kolovozu. Naš cilj ni kaj domišljen in kmalu se začnemo loviti s smermi. Najprej vsi trije, potem moja prijatelja sama, medtem ko jaz sirotno občepim nekje sredi robidovja. Končno mojima sopotnikoma pomaga markacija, prideta pome in se vrnemo. V senci pod visoko divjo češnjo čaka miza s stoli. Tam, s pogledom v dolino s Senovim, počakamo na kosilo in se pomenkujemo o možnostih Slovenije in Zemlje. Kosimo v hiši, sredi lovskih trofej, srn, smrdokavr, fazanov. Nazaj grede spet lovljenje smeri, tokrat z avtom, a z Jožetom se ne moremo zgubiti. Njemu ne manjka ciljev, kamorkoli že gre. Če ni župnišče, je hiša znancev s Slomškom na steni in z *Družino* na oknu … »Kurirka kozjanskega odreda,« je '45 neki naklonjen občinar zapisal k imenu moje bodoče žene, da bi ji s tem podprl prošnjo za štipendijo. »Danes sem hodil po tvojih kurirskih poteh,« sem rekel, ko sem se vrnil. A Kozjanskega in Bohorja ni niti videla …

Nedelja, 23. julija

»V romanu sem dešifriral prav vse!« Ob teh besedah avtorja *Jutranjic za Slovenijo* malce zazebe, čeprav v delu prevladuje domišljija. A gospod Imperl je pač takšen vseizsledni bralec. Vendar me potem potolaži s presenečenjem: s poštno kartico, na kateri je naslikan Razbor, na drugi strani pa je navedek iz mojega romana. Potegavščina je seveda njegova, le da je namesto mojega Livorja vrinil Razbor. Je namreč Razborčan, preveč zaljubljen v svoj kraj, da ne bi izkoristil mojega opisa, čeprav ga je samo za nekaj vrstic, pa še povprečnih. Sicer sem danes naprav tu, na Razborju. Župnik je poslal nekoga z avtom, da me je pripeljal semle. To ni namreč kakršenkoli dan. Danes je tu svojevrstno slavje, odprtje doma za odvisnike.

Zamisel in izvedba sta seveda župnikovi, sad njegove evangeljske nepomirljivosti. In koga ima za častnega gosta? Nikogar drugega kot svetovnega apostola za reševanje odvisnikov, samega don Gelminija. Človek v eksploziji, takšen je vtis, ki ga daje ta Italijan. Prišel je iz Vrem na Primorskem, kjer že stoji njegovo prvo takšno zavetišče na Slovenskem, te dni pa odpotuje v New York. Nov dom odpira v Kazahstanu. Don Gelmini, človek - nevihta, v križarskem pohodu proti mamilom … Po dveh urah se mi zdi, da mi je programa lahko dovolj in da lahko grem. Gor sem se zaradi otekle noge pustil

pripeljati, a kje naj zdaj v tej množici poiščem voznika? Pa bom šel, kakršen sem. Priporočim se prijatelju, ki mi je postal eno s tem hribom, in se spustim navzdol. Že od daleč mi od »morilske« hiše laja naproti njen besni čuvar, a glej, ko grem mimo, me samo gleda in molči. V dvajsetih minutah sem na postaji na Bregu. Škoda, da prijatelju ni bilo dano doživeti tega dne. Zavetišče bo v hiši, kjer je nekoč sam živel z družino, v šolski stavbi, kjer sva si tudi prvič dala roko.

Torek, 25. julija

Prisrčno voščilo, kakršna redko dobim, od neznane bralke Erike Pintar z Vrhnike.

Uredniku Mohorjeve družbe pošljem knjigo švicarskega astronoma Benza v perspektivi prevoda. Naslov dela je privlačen: *Prihodnost vesolja*.

Zvečer ob Savi prisluškujem namakalnim kljunom, ki v vrtečih se lokih brizgajo vodo na jabolčne sadike.

V Parizu je treščil concorde, ta zračni Titanic: sto mrtvih.

Dr. Bajuk ustanavlja Novo Slovenijo.

Ponedeljek , 31. julija

Premalo sledim naši mladi literaturi. Zato sem s posebnim zanimanjem vzel v roke Štegra, potem ko mi ga je Zora priporočila. Poetičnost in kultura, verziranost in etos.

Sreda, 2. avgusta

V Videm pošljem sestavek za prireditev v Sedilisu *Preghiera per il terzo millennio* - Molitev za tretje tisočletje.

Popoldne mi Mario na Opčinah izroči zbornik lanske Drage ter *Bibliografijo slovenskih povojnih tiskov v Angliji*.

Petek, 4. avgusta

Gospod Lupo mi sporoča iz Lecceja, da je sestavek, za katerega me je zaprosil, izšel v glasilu fundacije p. Pija. Ko govoriva po telefonu, mi tepcu uide omemba Sedilisa in rimske akademije, in glej, v starem upokojenem časnikarju vzkipi novinarska kri in hoče imeti oba sestavka, *Credo* in *Molitev*. Bi našel mladega slovenskega časnikarja s takšnim duhovnim pohlepom? V Sedilis pa me naš Igor popelje skozi dež. Nič ne vem o kraju, razen da je v hribovju severne Furlanije. Po Tarčentu se sredi gorske razdrapanosti prikaže osamel zvonik. Znajdem se v velikem dvoranskem prostoru, kjer sameva pojava v črnem, videmski nadškof Battisti. Čaka na prireditev. Ljubeznivo naju sprejme. Potem se predstavijo prireditelji, med katerimi po imenu poznam samo urednika *Vite Nuove* Gošnjaka. Seveda s posebnim zanimanjem stisnem roko starostno skrčenemu pisatelju Eliu Bartoliniju in gospe. Z mano bo tvoril literarni par na prireditvi. Ni pa nobenega od mojih bivših furlanskih sošolcev. Program je ves v furlanščini, za moj okus predolg. Po prireditvi se pomudim z Bartolinijem. Nisem ga še bral, čeprav je znano kulturno ime, a v njem slutim prefinjenega literata. Govoriva o pisatelju Vergi, o katerem predava na univerzi.

Nedelja, 6. avgusta

Lepo je zjutraj slišati v spovednici iz italijanskih ust: »Ukmar era un sant' uomo.« (Ukmar je bil svet mož.)

Lepo je popoldne biti z Mariom in Matejko pri srebrni maši g. Melinca, bivšega profesorja slovenščine v Vipavi, v Sv. Ani pri Štjaku. Lepo je videti, kako pri berilu veter prenaša v krošnjo lipe besede o »svetoletnem« iz preroka Danijela. Lepo je prisluhniti pridigi župnika iz Budanj, pretkani z navedki iz Don Bosca ter Saint-Exupéryja …

Petek, 11. avgusta

Spet bo v hiši slovenska preteklost, odkar sta pod streho dve novi knjigi; *Brez milosti* (kaj so ob koncu vojne zmagovalci, nosilci »novega sveta«, počenjali z ranjenimi ter invalidnimi nasprotniki) ter *Spomini* Staneta Kavčiča (izpovedi komunista, ki je hotel misliti in ukrepati z lastno glavo).

Sobota, 12. avgusta

Vsakoletna loška noč, ko se vas razživi na celotni življenjski klaviaturi, od muzike do kulture in kulinarike. Z zadevne razstave prideva s češnjevim kruhom, pehtranovo potico, z ocvirkovko, s štrukljem, tako rekoč s celotnim kulinaričnim slovenstvom.

Začel sem brati Kavčiča: manjka mu kultura pisanja, razvlečen je, a oseben, zanimiv.

Na TV oddaja »Med tistimi ljudmi, ki si niso mogli privoščiti letovanja.« Kam letovat ven iz teh gozdov in iz teh voda, čeprav se s svojih pohodov vračam s komaj kakšno golobico?

Ponedeljek, 14. avgusta

Bežen pogled na planet: v ZDA gorijo gozdovi Montane, nekje pod tečajem se je ponesrečila ruska atomska podmornica, nekomu na večernem sprehodu ob Savi hodi po glavi drama o Antonu Martinu Slomšku …

Torek, 15. avgusta

Umrl je baritonist Andro Štrukelj, član Slovenskega okteta, moja poročna priča. Fantovsko veder in prikupen

človek. Še mi je v ušesih njegova »Moja kosa je križavna«, ki jo je na poročni dan zapel ob Zorini klavirski spremljavi v jedilnici. RIP.

Četrtek, 17. avgusta

Čez dan je tako vroče, da grem ven samo zvečer. Ko pridem na most čez Savo, je že noč. Sam sem nad reko. Zaradi zajezitve v Vrhovem komaj šumi. Bolj plivka kot šumi. Razbor na visokem in Loka v dolini žarita s svojimi lučmi. Kaj še vdira v to tišino? Agonija ruske atomske podmornice.

Ponedeljek, 21. avgusta

Ob Kavčičevi zacementiranosti v mit socializma najbolje vidiš, kako smo tu ne v racionalnem, ampak v religioznem razpoloženju. Ob tem skoraj zdvomiš v njegovo umsko odprtost. Toda Cerkev ostaja ena od 41 tem, ki bi jih ta svojevrstni komunist rad obdelal. Eden od bolj napetih trenutkov v *Spominih*: kako se spoprime z zasledovalcem, ki mu ga je Udba pritaknila.

Sreda, 23. avgusta

Vinko mi pošilja faks ob 100.letnici Nietzschejeve smrti. Ne vem, ali me bo spodbudil k čemu. Onkrajstvo dobrega in zlega, večni povratek, kaj šele nadčlovek, to so mi fantazije brez vrednosti. Zanikati razliko med dobrim in zlom je onkraj zdrave pameti. Večni povratek mi je pri pesniku, ki mora biti nagonsko usmerjen v Baudelairov *Nouveau*, nerazumljiv. Nadčlovek pa je izposojen od krščanskega pobožanstvenega človeka po vstajenju.

Kavčič odkrije mikrofone v hiši in na vrtu. Tudi on!

Četrtek, 24. avgusta

Pišeta Stane (»Kaj je s tvojo nogo?«) in po dolgem Cecovini, neizpodmakljiv v svojih stališčih.

Delo v uti, v nedolžnosti od sveta.

Potem tam s Kavčičem. Dvomi v vse, razen v NOB in v socializem. To se pravi v to, v kar bi moral najbolj dvomiti.

Petek, 25. avgusta

V Kavčiču kar preroške misli o možnosti samostojne Slovenije. Grozljivo omenjanje Javorška, ki naj bi izdajal tudi Josipa Vidmarja.

Zora bi rada spekla štrudelj za Vinka, ki se je najavil za jutri, a zaradi bolečin v želodcu tega ne zmore.

Nedelja, 27. avgusta

Vinko pride z intervjujem, ki sem ga v Celovcu napravil z g. Maritschem o Julienu Greenu, in s svojim *Pismom vzgojiteljem*.

Sprehodiva se proti Žirovnici. V mislih ima satiričen roman. Govoriva tudi v uti. Pokaže rezerviranost do Drage: zameri ji šotor in starost vodstva. Govoriva lepo in prijateljsko, a popolni uglašenosti nekaj manjka. Draga bi morala pešati, ko njenega katalizatorja v soseščini, komunizma, ni več. Pa še privlači. Predavateljski šotor je lepo zaseden. Za Gorazda Kocijančiča, za njegovo intelektualno elitnost, je bila Draga premalo zahteven forum, a se mu je prilagodil s svojo stvarnostjo in razgledanostjo. Pri Tržačanki prof. Ivašičevi sem pogrešal jasnejšega koncepta, boljše centriranje bistvenega. Pri Kravosu bi rad še nečesa poleg dokumentarnosti.

Sobota, 2. septembra

Letos je vreme zaveznik Drage: lepo in sončno. Aleksander Zorn o problemu identitete, za moj občutek preveč abstraktno. Ozemlji ga šele diskusija. Sam vprašam, ali nismo pričeli bežanja od identitete na treh ravneh: 1) v asimilaciji 2) v multikulturnosti 3) v nekritičnem sprejemanju tujega, na primer v filozofiji. Vprašanja nekako gredo mimo predavatelja. Sicer pa stiki: mladi Kerže mi izroči svojo nalogo *Blaženost pri Tomažu Akvinskem*. Pozdrav človeka iz kartuzije v Pleterjah. Ive Stanič me vabi v Kočevsko reko. G. Lavrič me razveseli z Maritainovo knjigo *Reflexions of America*.

Nedelja, 2. septembra

Škof Ravignani s svojo homilijo navduši Staneta, dr. Jamnik ima žlahten, a premalo »dragovski«, preveč miselni nastop. Srečanja tudi po tem predavanju: z mladim sinom dr. Dvořáka iz Ulma, ki piše disertacijo o očipvejščini, z mladim goriškim pesnikom Bandellijem, z dr. Bitežnikom, ki se blaži s svetopisemskim *Vinum laetificat cor hominis*. (Vino razveseljuje srce človeku), z Andrejem o Danteju in Prešernu. Popoldne ploha med predavanjem dr. Grande, ko da njegovemu sijajnemu nastopu ploska tudi vreme. Nič ni bilo primernejše za Drago kot ta beseda, obenem realna in vrednostna. Že sama bi rešila letošnjo Drago.

Ponedeljek, 4. septembra

Končal kratki dramski prikaz Slomška.

Prebral prvih 20 strani Maritainovih *Reflexions of America*. Bi bil ljubi Jacques tudi danes optimist glede prevlade ameriškega duha nad kapitalistično strukturo?

Torek, 5. septembra

Zvečer v Marijanišču predstavitev prevoda moje knjige o Jakobu Ukmarju. Zora našteje kakih 30 Opencev. O knjigi spregovorijo založnik Mario, pobudnik prevoda župnik dr. Štrubelj. prevajalka prof. Valenčič in Zora. Nekaj rečem tudi sam. Spregovori tudi - slovensko - škof Ravignani. Daljši pomenek z njim ob zakuski: o vatikanskem dokumentu *De unicitate Christi*, o jubilejnem Rimu, o sekularizaciji prebogatega Veneta. Pojavu je namreč sledil na svojem prejšnjem sedežu v Vittoriu Venetu.

Sreda, 6. septembra

V *Delu* četrtina prve strani posvečena sliki bivšega udbovskega provokatorja Jelinčiča.

Četrtek, 7. septembra

Zasedanje o slovenščini v slovenskem parlamentu. Med nastopajočimi Zora, ki spregovori o slovenstvu v zamejstvu. Šele post festum mi da prebrati svoj poseg. Preveč se boji moje kritike, bolj kot jaz njene.

Sobota, 9. septembra

Na severu bode v jutranje nebo prelepi zob Krna, ko se s Koprčanom profesorjem Hočevarjem peljem v Drežnico, v to katoliško utrdbo Primorske. Mašuje škof Bizjak in po maši bi mu, biblicistu, rad zastavil kar tako na prostem kakšno vprašanje (na primer o krutosti v Stari zavezi, o avtorstvu *Apokalipse*), pa bi ga moral dobiti v bolj strokovnem razpoloženju. Svoj sestavek - *Dva pogleda na Cerkev* - preberem kar razpoložen, diskusije pa ni nobene. Poročila iz raznih verskih centrov so še spodbudna. Naj navedem primer zdravnika, ki gredoč v službo moli rožni venec, kar si na rdeči obali težko predstavljam. Po kosilu sedim ob dr. Venclju, tem vzornem udeležencu vseh naših srečanj.

Nedelja, 10. septembra

Ali Bazovica še ostaja simbol našega odpora? Tako se vprašujem, ko se peljem tja z Mariom in gospo Matejko. Sprva se mi zdi, da je malo ljudi. S kolegom Pečenkom jih ocenim za 2000, a na koncu gospa Matejka govori o 4000, 5000. A kaj število, kaj dobra govora - Qualizza in Camerini -, kaj retorika ob dejstvu, da sta v Rojanu ugasnila dva razreda slovenske osnovne in srednje šole. Bivšemu kolegu gre na nihilizem, kakšen drug bivši kolega govori o svojih boleznih, drugih ne srečam. Ker Mario z avtom ne more proti Bazovici, jo uberemo skozi borov gozdič dol proti Dragi. Pojdimo si ogledat Drago po petindvajsetih letih, ko smo jo zapustili in prenesli njeno ime in njene simpozije na Opčine. Od 1967 do 1977 smo se zbirali tam, tik za komunistično mejo, v imenu dveh odrinjenih vrednot: slovenstva in krščanstva. Draga, kraj ljubezni. Kakšna je zdaj v svoji zapuščenosti? Čudim se novostim tam: vili, ki je zrasla v bližini, gošči češpelj na našem dvorišču, pa tudi veliki češnji v njegovem kotu … Kje je tista romantična trata, kjer smo zvečer kurili kres, da so iskre švigale gor v hraste v pobočju in dol na trte v paštnu in je, kdove, kakšno zaneslo v socializem?

Ponedeljek, 11. septembra

Čez dan navdih za *Credo* v *Družini*: »*Slovensko oko na Saturnovem obroču.*« Dr. Ukmar v tržaškem astronomskem observatoriju …

Torek, 12. septembra

V *Il Corriere della Sera* filozof Severino razlaga, kako je filozofija pospravila z Bogom.

Dopoldne po Trstu, od knjigarne Svevo (pravkar izšla knjiga *Pio XII, il papa di Hitler)* do računalniške trgovine.

Popoldne pa, v Zasavju, nekaj povsem drugega, osvobajajočega - jablanov nasad na Dobravi, nad njim blaženost gozda, čeprav v njem ne najdem niti lisičke.

V uti s Kavčičem. Potem ko govori o Kocbeku, zaključuje: »Bil je velik človek.« Tudi tukaj zvezdna razdalja od Kardelja.

Sreda, 13. septembra

Andrej Brvar, urednik mariborskih Obzorij, mi vrača tipkopis dnevnika *Klaviatura življenja*, češ da so Obzorja izdihnila, Državni založbi Slovenije pa gre samo za profit. To se mi je prvič zgodilo, da dobim vrnjen kak svoj rokopis.

So res krščanski socialisti prosili komuniste, naj jih sprejmejo v Osvobodilno fronto, kakor sem bral nekje?

Sreda, 20. septembra

Medtem ko me jutranje obiranje jabolk napolni z občutkom biblijskega razkošja, me neko drugo nabiranje v gozdu nad Dobravo popolnoma razočara. Jalovost tal je posebno žalostna po dežju.

V *Zvonu* Zorine pesmi. Dr. Štrukelj objavlja knjigo *Klečeča teologija.* Naslov mi je všeč. Torej teologija ne v strokovnjaški gotovosti, tako rekoč v tehnološki radoživosti, ampak teologija v zavesti misterija, o katerem govori. Teologija, ki gleda na kup slane, v katero je Tomaž Akvinski na koncu življenja videl spremenjeno svoje intelektualno delo.

Petek, 22. septembra

Prejel sem vlogo, ki jo je ricmanjski župnik dr. Kosmač poslal na Kongregacijo za svetniške zadeve v Rim v zadevi beatifikacijskega postopka nekdanjega ravnatelja koprskega semenišča Laborja. Torej gotovo vrednega človeka, a ki je stal na vrhu ustanove, kjer je govoriti slovensko veljalo za greh. Po mojem bi morala biti vloga bolje napisana in bolje dokumentirana. Ja, do pičice natanko bi morale biti opisane stvari, kakršna je tale grozota: spiritual, oj, ubogi spiritual, je vsak večer v punktih opozarjal na »smrtni greh« slovenščine. Dr. Kosmaču sem odgovoril že danes.

Ponedeljek, 25. septembra

Kadar me bo na Tržaškem preveč dajalo domotožje po štajerskem gozdu, se bom moral spomniti tudi dni, kakor je bil današnji. Nad Šentjurjem sem se znašel med pustimi borovimi sestoji, pod katerimi ni bilo kaj iskati. A kar je bilo še manj prijetno, so bila tla, vsa v blatni razmehčanosti. Najhuje pa je bilo to, da je bil gozd nepregleden. Ostajalo je samo blodenje brez orientacije. Po dolgem tavanju sem le prisopihal do bolj odprtega območja na kraju gozda. Zagledal sem hišico na samem v pobočju. Gospodinja me morda ni poznala, a je bila vendar prijazna z mano. Povedala mi je, da se kraju pravi Mlada breza. Nato mi je ponudila svoja dva fantiča, Blaža in Andraža, da me spet skozi gozd popeljeta v kraj z imenom Pasja ravan, kjer se bom lahko znašel. Res sem se znašel na znani stezi. Tako sem po eni besedni ikoni, Mlada breza, doživel še drugo, Pasjo ravan. Hvala vama, Blaž in Andraž!

Prebral sem knjigo Vinka Beličiča *Prelistavanje poldavnine*. Po mojem porazdelitev po temah ni posrečena, je preveč šolsko učbeniška: raje bi se bil držal kronologije. Beličič je le bil srečen človek, sem si rekel ob branju; zmožen samozavesti in občutka življenjske polnosti, zmožen miru in vedrine. Vera mu je pri uranovešenosti gotovo odločilno pomagala. Manj ga je zanimala filozofsko - intelektualna sfera (to tradicijo nezanimanja med slovenskimi literati je prekinila povojna doba, a z nasprotno skrajnostjo), tudi ker je bil nazorsko in politično do kraja usidran. Ali res do kraja? Nekoč na sprehodu po Opčinah sva govorila o predvojnem slovenskem katolištvu. Tam pri Obelisku je nekaj močno zatrdil, potem pa se popravil: »Ali pa naša vera ni bila prava …«

V Srbiji splošna stavka proti Miloševiću.

Luko Paljetak

Božič • Staro leto • Novo leto

Božič

Človek ve, da je božič le enkrat na leto in se hoče na ta dan tudi sam počutiti kot mali bog, da bi bilo pri hiši vsega, kar lahko ponudita Bog in shramba. Ob drugih dnevih je lahko kakorkoli, a božič ni vsak dan, si dopoveduje že kdove katere krati. Veseli se božiča. Saj se tudi ptica v gozdu radosti božiča. Tako so govorili njegovi starši in tudi sam govori tako, ne da bi sploh opazil, da tam, kjer živi, ptic skoraj ni več in da so drevesa vse bolj kržljava zaradi nečesa, kar jih duši in suši. Ne ve niti tega, kdo vse živi v njegovi nebotični zgradbi, v kateri vse vrvi od bogve čigavih otrok. Kdo neki mu je že nekoč dejal, da božič pride zaradi otrok, novo leto pa zaradi odraslih? Ve, da ni samo tako res. Vedno je krasil smrečico. Tudi tedaj, ko se ni smelo. Kako je ne bi zdaj, samo da bi se še spomnil tistih pesmic. V ušesih mu zvonijo samo zvončki, zvončki, zvončki. Naj bo tistih nevarnih čim manj. In nikoli več. Le-ti govorijo: Naj ti bo slab božič! Ne pravijo: Mir na zemlji ljudem dobre volje.

Tisti, ki se je rodil » v času, ko sta se podoba Boga in podoba sluge združili v eni Osebi«, se ni narodil v dvorcu, temveč na navadni slami. Obsijal je noč z rastjo svojega dne, ki do trikraljevega naraste toliko, kot skoči pevec - petelin s svojega praga. Poslal je svojo zvezdo, da bi samemu sebi določil mesto. Človek ve: notranji mir bi se moral zbogati z zunanjim mirom in vsaka hiša bi morala imeti streho, tisto pa, ki je – joj –, nima, bi morala obsijati svetloba milosti; ugasne naj sveča žalosti in vzplamti naj sveča radosti, tako kot se po božičnem kosilu utrne voščena sveča. Oče družine je tedaj, tega se on spominja, slovesno izgovarjal: Naj nam vsakršna zla sreča ugasne in dobra vzplameni!
Veselja ni brez vina, tako kot ni dobrega obeda brez prašička – to je brez tiste vanj

preoblikovane ptice. Zato otroci ob svetem Tomažu prepevajo: Sveti Tomaž, pokončaj prašička doma! Nadaljevanje te pesmice žalibog ni samo metaforični opomin: Ne potikaj se po vasi, z gorjačo te bodo po glavi! A kljub temu se človek ne boji. Ali ni prišel angel in rekel: »Ne bojte se! Prinašam vam dobro vest, veliko radost za vse ljudi!« V knjigi, ki je že dolgo ni odprl, je nekoč davno prebral: »Volk bo živel z jagnjetom, ris bo ležal s kozličkom, teliček in levček se bosta skupaj pasla. Tudi krava in medvedka se bosta pasli skupaj, njuni mladički bodo ležali skupaj, lev bo jedel slamo kot vol. Ne bo se več počelo zlo, ne bo se več pustošilo na moji sveti gori.« Človek postavlja jaslice zato, da bi tistega, ki je bil prej viden le samemu sebi, naredil vidnega za vse ljudi - tam pod okrašeno jelko, ki jo, v nestrpnem pričakovanju tega dogodka, krasijo otroci, ki so najlepši okras, najlepša družba Malemu Bogu.

Za božič ne kaže biti sam. Celo na Japonskem je božič dan zaljubljenih. Tukaj pa: Naj bo dan ljubezni. In naj bo sončen; kajti za božič je bolje kužno kot odjužno, kot rečejo ljudje.

Ni vsak dan božič. Samo en dan je to. Eden za vse dni, dan, ko »se človeku rodi Bog za človeka«; a človeka pogosto – za boga milega –, nikjer ni.

Če na Božič ne znaš
reči ničesar bolje,
ponovi: Mir na zemlji
ljudem dobre volje!

Staro leto

Človek pogleduje na svojo staro uro, ki jo je dobil nekoč ob novem letu. Kot da je v njej tudi čas nekako ostarel. V uri. V človeku je čas slepi potnik in zato ga je treba pravočasno odkriti. To človek tudi počne. Išče svoj čas. Išče ga v različnih delih, pri Swannu, v Sodomi in Gomori in pri Guermantesu in Cervantesu. In tako pride staro leto, kot stara devica, kot stara dama, kot stara kokoš (z jušno kocko), kot stara hiša (z novimi lastniki), kot stara škatla (z novim pokrovom), kot stara lisica (z novim vranom), kot stara pesem (v novem aranžmaju), kot stara zgodba (z novim nadaljevanjem, v katerem tisti, ki je prej bil z ono, ni več z njo, temveč je s tisto, ki je prej bila z onim, ki je zdaj s tisto, ki je pred tem bila s tistim, ki je hotel biti z njo, vendar ona tega ni mogla, ker je z njim že bila tista, ki bo pozneje z njim in z njim), kot stari grešnik (pri novem spovedniku), kot stare kosti (izmed katerih ima vsaka svoj zvok in sporočilo znotraj internega sistema tim-tam-tam), kot stari oven (z novimi rogovi), kot stara celina (z novimi begunci), kot star mladenič(z novo starko), kot star panj (z novo žerjavico), kot star rovaš (z novim zarezovalcem), kot stari računi

(z novimi obrestmi), kot stari vek (z novim srednjim vekom), kot star vrag (v novem peklu), kot star zakon (v novih platnicah), kot star zajec (za nov raženj, ki je še v starem gozdu), kot stara šala (za nove slušatelje stare večerne šole za nove dnevne dejavnosti).

Staro leto je. Zato je treba obleči staro obleko, zbrati stare prijatelje, (ki jim smeš tako reči) in stare prijateljice, (ki se jim ne sme tako reči, zlasti na staro leto ne, do novega pa starih niti ne bo več), jih poklicati na stare telefonske številke (če jih niso zamenjali), zavezati staro kravato (in paziti, da se ti ne pomoči v novoletno omako), zapeti kakšno (katero?) staro pesem, položiti na mizo stare karte (in si pripisati nove pike), delati stare smešne kretnje (za nov užitek), ne drezati v stare rane (v nove še manj), ne omenjati starih časov (to prepustiti meteorologiji), speči kaj (kaj?) v stari pečici, popiti maaaaaaaaalo starega vina, govoriti stare besede, besede, besede (z novim naglasom).

Staro leto je. Človek ne verjame svojim ušesom. Kot da je bilo še včeraj ono drugo staro leto in ne to. Mogoče pa je to isto staro leto, ki se za potrebe novega samo malo pomladi, si naredi lifting, si v prsi vbrizga silikone, silikate, silikole, s' il vous plait-e, se podvrže anticelulitski obdelavi po skrajšanem postopku, si natakne lasuljo in to je to, novo leto, ti si pa misli svoje. In človek to tudi stori. Misli si. In včasih se ne more domisliti. To ni zanj. O tem bo mislil jutri, tako kot tista rdečelaska v onem najbolj gledanem filmu. Danes je staro leto, treba je zdržati vse do dvanajstih, trezen, če pa se maaaaaalo .., bo že v novem letu pa tudi širše. Koliko bo potreboval, da bo prišel k sebi? Dan? Ali dva? Mesec? Vse leto? Najbolje bo, da pokliče stare prijatelje. Zvrrrrrrrrr-eine kleine nicht ... Kako? Spremenili so številko? Ne. Zamenjali so stanovanje? Da. Zamenjali so četrt? Da. Zamenjali so mesto? Ne. Zamenjali so devize. Kako? Tako. Spremenili so se. Najbolje, da se tudi on spremeni. Da obleče staro obleko, ki je kot nova. Za staro leto. Da staro leto da za novo. Ki ga je treba pričakati. Na nogah. Svojih. Ali na tujih, če partnerja ali partnerko pohodiš, takole med valčkom. Tudi on bo moral spremeniti številko telefona. Da ne izgubi starih prijateljev. Staro leto je že izgubil. Novo čaka srečnega najditelja.

Vzemi to, če hočeš,
bruto ali neto,
novo leto jutri je,
danes staro leto.

Novo leto

Kot da človek živi za to eno noč vse dni in vse noči celega leta. Dan se preliva v drugega in tako dan za dnem in noč za nočjo in čas se človeku razvleče(če se človek ne razvleče času), podaljša se kot lačno leto in človek vse bolj žejno čaka to najbolj noro

noč, po kateri pa – glej čudo –, ne pride najpametnejši dan. Človek čaka na to noro noč, da bi se tudi sam oddolžil letu za vse tisto, kar mu je počelo od enega starega leta do drugega. To je igra milo za drago, rog za svečo, šilo za ognjilo: vse leto za en trenutek, en trenutek za celo leto. In ko še orkester zaigra tisto: Za hip veselja ...

To je najbolj nora noč. Res, a človek je moder. Ve, da gre po dobrem letu pričakovati slabo, pa tudi obratno. Zato tudi on upa in zato troši svoja najlepša leta v čedalje večjem zavedanju, da mu je vsako novo leto podarjeno. Darovanemu konju pa se ne gleda v zobe. Zato vzklikne: Kol'kor kapljic, tol'ko let! Kar bo, pa bo. Odpre novo steklenico in se še globlje zagleda v kozarec. Resnicoljuben je, ve pa se, kje je resnica. V vinu. In na otroških ustih. Toda kdor gre z otroki spat ... Zato bi prilegel h goli resnici. Resnica se mu zato vse bolj nasmiha in mu napove srečanje v hotelu »Ad calendas graecas«. – »Ne, ne, letos ne bomo šli v Grčijo!«, mu govori njegova bolj nališpana polovica. »Letos bomo šli v ...« – »Bomo, draga, bomo,« ji odgovarja in je ne loči od novoletne jelke, ki se ji na vrhu svetlika srebrn steklen nos.

Človek ve, da bi se moral veseliti – zlasti za ta denar –, tukaj za mizo, tik ob orkestru. V sebi išče veselje (kot pozneje išče ključ avta, ključ vhodnih vrat, ključ stanovanja, ključ od sefa) ... Išče po sebi, a veselje je hči bolečine in zato človek vse bolj nestrpno pogleduje na uro in se najedava, tako kot lačno leto. Okoli sebe sliši besede, besede, besede. »Če bi bili čez vse leto taki brezdelni prazniki, bi bila zabava dolgočasna tako kot delo«, mu polaga na jezik good-bad-blue-Willy-boy. Človek zato ničesar ne počne, le pod mizo poskuša doseči tisto, česar nad mizo ne more. Pomembno je koleno!

Zabava postaja dolgočasna tako kot delo. Živel! Ne!!! Ne. To ni rojstni dan, človek! Novo leto je. Silvestrovo je. Pripravi penino. Oživi mrtvega bika. In ne pozabi na darila. Zlasti na tisto najpomembnejše, čim večje v čim manjši škatlici. Ti veš: Dokler daješ, si dober. Ti veš: Kakršno darilo, takšna bo oddolžitev. Ti veš: Kdor lahko več, lahko tudi manj. Ti manj ne moreš. Kol'kor kapljic, tol'ko ..

Ura je že dvanajsta, poje Monna Vanna. Vsi vzklikajo: Srečno! Srečno! Srečno! – kot da so ponoreli. Saj ni čudno: to je najbolj nora noč. Res je, a on je moder. Bolj ali manj. Zato: Srečno ti novo leto, človek! Pleši, ne jezi se, človek! In igraj loto. Stvar je v kroglicah in v ležajih, krogličnih. Brez njih bi se vse ustavilo, tudi čas. A čas ne stoji, čas beži. Včeraj je bilo poletje, a danes je že zima. Včeraj je bilo novo, danes je že staro leto. Novo leto je. Živeli! In videli. Na zdravje! Čin-čin!

Resnica je v vinu,
a vino je v zrnu,
izbereš lahko resnico
belo ali črno.

Prevedel **Štefan Kutoš**

Jana Kolarič

Švajn

Sprva se ga je bala.
Kot pač vsega tujega, neznanega. Na primer, tisti zobje v gobcu bi jo lahko šavsnili. Tudi oči, skoraj skrite med kožnimi gubami, so se ji zdele preveč čudne, da bi jim bilo mogoče zaupati. Drobne in črne – bogvekaj vse lahko tiči tam notri, v nepredirni globini. A najbolj moteč je bil vonj, ki kot da ne sodi sem, k njihovemu lepemu mestnemu stanovanju. Rezek vonj po pomijah, po gnoju – značilen smrad kmečkega dvorišča. On, vir tega smradu, pa je kraljeval v svojem lesenem pregradku, ki se je zadaj držal garaže.

Garaža je bila vrhunec gosposke imenitnosti, bila je domek za enega prvih fičotov v mestu. Toda kaj, ko je omamni vonj po bencinu skoraj omagal pod tistim drugim vonjem iz ozadja. Švajnovim. Klicali so ga kar »švajn«. Na glede na nepriljubljenost nemščine je besedo razumel vsak Mariborčan. Tako sta torej zaradi prostorske logike sobivala zadaj za hišo njihov ponos in njihova sramota. Dobro, fičo je tu zato, da se z njim ob nedeljah popeljejo na kakšen izlet, včasih celo na podobno zaudarjajoče podeželje, ampak zakaj je treba futrati švajna?

Tega vprašanja si stari mami ni upala zastaviti. Ona je bila namreč tista, ki je z vso samoumevnostjo skrbela za njegovo prehrano: zbirala in pretakala ostanke vseh nepojedenih obrokov v družini in, če je bilo teh premalo (puščati hrano na krožniku je bil velik greh!), prinašala še dodatne pomije iz bližnjega otroškega vrtca. Švajn je neizbirčno pomljaskal vse od kraja, stara mama pa ga je pri tem hvalila in spodbujala: »Le rasti gor, le rasti gor, gujdek lejpi ti moj!«

Sčasoma se je mali razodelo, da obstaja povezava med švajnom in veliko črno posodo, leseno kiblo, ki je stala v špajzi in so ji rekli »tünka«. Videti je že bila takšna, kot da je v njej gusarski zaklad. Tudi stara mama se je vedla do tünke podobno skrbno, ponosno in zadovoljno kot oče do fičota. Nanjo ni nikoli smel posijati sončni žarek. Če bi se to vendarle zgodilo, bi vso hišo zadela strašna nesreča. Ali bi se zakladi v njej spremenili v sončni prah? No, ti vsekakor so kopneli, pa četudi ne po krivdi sonca. Enkrat ali dvakrat na teden je stara mama postavila na mizo kaj iz tünke: dišečo zaseko, konec suhe klobase ali pa nekaj, čemur so rekli »ribica«, čeprav sploh ni bilo niti najmanj podobno ribi, nobenih lusk, repa, plavuti in takšnih nujnih reči. Toliko je bilo stvari, ki se jim je bilo treba kar naprej čuditi! Preveč! Najbrž je tudi s tem imenom enako, je razmišljala mala, kot je švajn pač švajn, in se ne sprašuješ, zakaj. »Zapiši si v glavóu, tünka je tü zatou, da nedemo lačni!« Staro mamo je bila lakota, kot je večkrat rekla, med vojno skoraj fentala, zato se je zdaj odločno spopadala z njo in vsekakor nameravala v tem boju zmagati. In kaj bo potem, ko bo tünka, ta čarobna skrinja, enkrat vendarle prazna? »Zelpstferštendlih jaz

ahtam, da nikaj nede prazna. Noter de padno švajn.«

Nekoč, ko se je mala v občudovanju fičota smukala okoli garaže in grizljala jabolko, jo je švajn poklical izza svoje ograde: »Daj še meni malo!«

Malo je nagovor rahlo presenetil, vendar se je približala »štali«. Previdno, z zastajajočim korakom. Pri tako orjaški zverini nikoli ne veš ... »Me boš bajsno v roko, če ti dam jabko?« je izustila za vsak primer. »Kaj si pa misliš o meni?! Seveda ne! Jaz se znam obnašati zelo olikano in fajn,« je zakrulil švajn. Iztegnila je razprto dlan z načetim jabolkom in zamižala. Začutila je zelo nežen, svilnato mehak dotik. In jabolka že ni bilo več. Ko je spet odprla oči, je bila njegova glava čisto blizu. Iz drobnih črnih očesc je sijala čista sreča. »Hvala, pa še kaj mi daj kdaj!«

Mala je nato prihajala vsak dan. Kmalu že vsak dan po večkrat. Nato se je komaj kdaj odtrgala od najljubšega prostorčka za garažo. Počasi in neopazno je švajn postajal Švajn.

Koliko sta si imela povedati! On je bil sploh klepetave sorte. Odličen za družbo, s prirojenim širokim smislom za humor. Aha, zdaj pa vem, kaj so mastni vici! se je veselila mala. Edino, česar pri njem ni razumela, je bila ta njegova nenasitna lakota. Prešinilo jo je, kako sta si Švajn in stara mama podobna. Ampak čutila je, da če bi to rekla glasno, stara mama ne bi bila preveč počaščena. Zato je povedala samo Švajnu. Nato je čez ograd zlezla k njemu (zdaj si je to že upala), ga močno objela in mu slovesno prisegla: »Moj si, moj!«

Meseci so tekli in Švajn se je lepo redil. Kar pokal je od moči, zdravja in lepote. Ampak tudi tünka se je čedalje bolj praznila. Mala je pogosto hodila v shrambo in skrivaj preverjala njeno stanje. Potem ko je odsunila težek lesen pokrov, je prižgala svečo – ta je najbrž le manj nevarna od sonca – in z grozo opazovala, kako je mastne bele vsebine z vsakim dnem manj. Kako se dno počasi, a zanesljivo približuje. Kot zemlja ob odjugi. Ko bodo skopneli zadnji zameti zaseke ... Da bi zaloge dlje trajale, se je sama nepreklicno odpovedala uživanju tünkinih dobrot.

Čudno, bolj ko se je posoda praznila, večji prostor je zavzemala v njenih morah. Toliko časa jo je preganjala, da se ji je zazdelo, da se je v veliko črno tünko spremenila že kar cela njena glava. Ja, najprej je lačna črna pošast pogoltnila njo, zdaj zdaj bo pa še Švajna, ki je tudi vedno lačen. Zato, da stara mama ne bo lačna ... Sredi noči se je prebujala vsa prepotena in tresoča se. Začenjala je razumeti, da je lakota najhujša reč pod soncem.

K Švajnu je prihajala objokana. Nenehno ga je zaščitniško objemala (čudno, vonj je ni več motil) in mu govorila: »Moj si, moj. Níkom te nêdam! Nêden ti püstíla, da ideš v tünko!«

»Tünko? Kaj je tünka?« Joj, Švajn ni niti slutil, kaj ga čaka! Vedno je bil tako obilno poln dobre volje, vedno tako za hece. Če je videl njeno žalost, se je, da bi jo razvedril, kar valjal po tleh ali delal cirkuške prevale.

Tedaj je kot svetlobni pramen skozi temno štalo šinila vanjo zamisel. Vroča in jasna kot sonce, ostra kot kuhinjski nož. Takšne so vse vélike zamisli!

Naslednji dan je počakala, da je stara mama odšla na trg. Potem se je lotila načrtovanega napada na sovražnico. Dvigniti je ni mogla, zato jo je odkotalila iz shrambe in nato po hodniku iz stanovanja. Navzdol po stopnicah je kibla poskakovala kar sama od sebe. Grmelo je kot med nevihto. Še sreča, da hrup ni zbobnal skupaj drugih stanovalcev hiše. Mala je privezala tünko na skiró. S svojim šalom, s starim pasom, s trakovi iz raztrganih cunj. Skiró je začela potiskati po prašni makadamski cesti. Hitro stran, čimdlje od hiše! Običajno je skiró otročje lahko voditi, ampak skiró s tünko je bil težak ... težak kot truga.

Ko so ji v strmini Piramide klecale noge, si je govorila:

»Smrt fašizmu, svobodo Švajnu!«

Ko so ji, že na vrhu, ob prazni, zapuščeni kapelici, od krčevitega stiskanja držajev zakrvavele roke, si je šepetala:

»Za Švajna! Proti tünkam vsega sveta!«

Ko je odvezala tünko in jo sunila najprej s skirója, nato pa še po strmini navzdol, v gošo, ni več ne vzklikala ne šepetala parol. Kljub temu se je z vsakim vlaknom svojega suhega, od vzpona izčrpanega telesa zavedala trenutka. Vedela je, da njeno dejanje presega težo tünke. Ja, celo Švajnovo težo, ki je nepredstavljivo velika!

Kaj se je s Švajnovo nesojeno trugo zgodilo v globini, ni mogla več videti. Je pa upala, da je dovolj razsuta, da ne bo mogla nikoli več služiti svojemu prvotnemu namenu.

»Viš, tak sen ti rejšila življeje,« je dogodek kasneje izklepetala Švajnu. »Sen gučala fotru pa mamiki pa stari mami pa staremu ateku, fsem sen gučala, ka Švajn ne ide v tünko, in tak je bilou in tak bo!«

Odločen ton. Zaščitniški objem. Se naj potoži prijatelju, da jih je tudi fejst dobila po riti? Kak črna.

Eh, kaj bi, klobase od kuhle, ki jo je vihtela po pravici ogorčena stara mama, so itak malenkost. Ne bolijo preveč. Sploh pa ne, če ti medtem, ko jih dobivaš, srce vriska in se prekopicuje na sončni trati v prevalih s Švajnom. Raje to, kot da krvaví srce! Rit je dosti trpežnejši del telesa. Sploh je pa od vseh stvari, za katere jo skrbi, ta zadnja zadnja.

»Svet še ni vido, ka bi fačuk mel zadno besedo,« reče mala Švajnu. Pravzaprav samo ponovi besede stare mame, ki jih je ta vrgla na mizo na družinskem posvetu. Kot nekaj, proti čemur ne more biti ugovora. Kot je postavljala na mizo vse ribice in klobase iz tünke, ki so jih ravno tako brez ugovora sprejemali vsi, no, skoraj vsi. Ja, svet še ni vido ...

Ampak danes je moralo biti nekaj v zraku, kajti svet se je premaknil.

Čuj, stari ata ravnokar očita stari mami, da je ona sama skupaj s to kiblo obupno za cajtom, fotr se pohvali pred svojo mamo nekaj o svojih zaslugah za odličen družinski standard, ko je tudi lakota že daleč za cajtom, mamika pa se izzivalno nasmehne in izjavi, da bi ona namesto tünke raje hladilnik, si ga je že ogledala pri bogatih Bankovih. Celo ona govori o cajtih, ampak o novih, modernih. O elektriki, zdaj je mogoče na elektriko že tudi hladiti, ne samo greti in svetiti. Svet se premika. Pa nekaj o delovnih zmagah. To vedno vžge. Je pač tak cajt. Zmage ...

In mala nenadoma ve, da je zmagala.

Res so potem doma kupili svoj prvi hladilnik, imeniten, bel, bleščeč. Okorna črna tünka je še drugič zdrvela navzdol, tokrat v globino pozabe, od koder se ni več pobrala.

Prav hladilnik pa je rešil Švajna. Vanj so namreč začeli spravljati boljše stvari, takšne iz trgovine, ne bodo ga vendar vsega zabasali s svinjino! Kot bi ga kakšni kmetje, če bi imeli hladilnik! Svet se je premaknil.

Ko je nekoč, dosti kasneje, iskala razloge za to, da se je vse skupaj izteklo, kot se je, bo lahko našla nekaj dovolj utemeljenih, preverljivih zgodovinskih dejstev: hiter povojni razvoj, ja, odprava lakote, jasno, občutno boljši standard vseh ljudi, seveda, mestni življenjski slog je prevladal nad vaškim, ja, tudi to, na trg so prišli prvi hladilniki ...

Svet se je premaknil. Mogoče sam od sebe. Mogoče bi se tako ali tako. Mogoče je bil ravno tak cajt.

Ampak nič, prav nič, mali ne more vzeti zavesti, da ga je malo, čisto malo, pa četudi le za debelino Švajnove ščetine, premaknila ona. Nič ji ne more zasenčiti opojnega občutka, mešanice pripadnosti, tovarištva, sreče in zmage, občutka, ki je očitno moral žareti iz njenega pogleda, kajti iz Švajnovih črnih oči se je vračal k njej kot postoterjena zrcalna slika.

Tako je mala dokončno odpravila proizvodnjo domačih mesnin – in v zameno na koži svoje zadnjice kasirala nekaj klobas od kuhalnice. Majhna cena pravzaprav!

Zgodba se, kot vse pravljice, konča srečno. Mala in Švajn sta v miru in slogi živela do konca svojih dni, no, vsaj do konca njegovih dni, ko je po dolgih srečnih letih dočakal smrt – od starosti.

»Viš, tak ti je fačuk rejšo življeje,« ponovi mala, ker se spomni, da je fačuk, fačuk pa f tem cajtu láhko ma zadnjo besedo, čeglih tega svet še ni vido.

»Fačuk? Kaj je to fačuk?« vpraša Švajn.

No, toliko o zadnji besedi.

Tanja Mlakar

Odhajanja skozi čas

Stojim, drhtim, ihtim in tebi moj ljubljeni oče, stražo držim ...

Poletje. Počitnice. Dva starejša človeka in dve majhni deklici, njuni vnukinji. Dežela. Zeleno razkošje barv, v vseh odtenkih. Iz vinograda pod hišo dehti. Zemlja, izsušena, iz svojih prsi pošilja na površje zadnje zaloge svojih hranil. Vlaga, ki le malo napoji žejno trto. Listi, srčasti, razpočeni, rahlo dehtijo v vetru. Sopara. Sadeži na drevju kažejo svoje zelene plodove. Ki bodo dozoreli, ali pač ne. Morda jih bo vzela vročina, morda bolezen. Mogoče se izza hriba pripodi toča. Mogoče ... tega pridelka človek ne dočaka več. Mogoče ... bo človek odšel prej, kot bi izvedel, kaj se bo zgodilo z opazovanim. Mogoče ... bosta to dočakali le majhni deklici. Mogoče ... pa upanje za obstoj vseeno ostane.

V senci pred hišo ležalnik. V senci ob hiši vedro s peskom. In igračke, polno majhnih lončkov, žličk. Štedilnik. Voda. Da bo majhna deklica lahko skuhala kosilo. Za sestrico ter za stara starša, ata in mamo. Zraven, na stolu, sedi ata. Človek v jeseni življenja. Mož, ki opazuje majhno deklico. Njeno igro, njeno pripravljanje kosila. Nenadoma deklica vstane. »Ata pokusi!« mu na plastični žlički prinese pripravljeno. Mivko, pomešano s trpotcem, nabranim zraven peskovnika. »Mhm, kako je dobro,« jo pohvali in skoraj neopazno ponujeno strese zraven sebe. Mala deklica prikima. »Dobro kuham, veš.« še zamrmra, potem odide nazaj v svojo kuhinjo. Ata prikima. »Ti kuhaš najbolje,« se ji nasmeji in deklica veselo prikima. Potem sklene roke na trebuhu in se zazre v dolino. Vinograd še vedno rahlo valovi. Zraven čepi mala deklica. V sobi zgoraj počiva njegova žena. In pravkar se je na ležalnik namestila še ena deklica. Starejša mala deklica. »Kaj boš počela?« jo nežno vpraša. »Brala bom,« mu odgovori in odpre knjigo. Prikima. Svet je popoln, pomisli. Je sploh mogoče hoteti več?

Nikoli še nisem videla umrlega ... Je res mrtev?

»Kam odhajaš?« ata začudeno pogleda malo deklico, ki pride iz hiše s pisanim nahrbtnikom na rami. »Grem.« kujavo odgovori. »Ampak, kam? Zdaj bo kmalu noč, kam bi zdaj rada šla?« jo vpraša. Nekje na dnu srca ga zaskrbi, da bo zajokala. Mogoče bo hotela k mamici. Mala deklica pa kujavo odkima. »Grem, nobeden me ne mara. Maja mi nagaja, mama se mi smeji, in ti ... ti ... jima nič ne rečeš,« skorajda zajoče, se obuje v copatke in odhiti na vaško cesto. Otrok spotoma gleda nazaj. Ko vidi smejočo se starejšo sestrico in mamo, je še bolj jezna. Pogleda navzdol po cesti in zdaj že skorajda steče. »Počakaj, no,« zavpije za njo in vstane. Očitno gre zdaj zares, pomisli. Hitro stopi za njo, a deklica drobenclja po cesti navzdol. Ko jo dohiti, je malo jezen. »Kaj vendar počneš?« jo resno vpraša. Deklica, nevajena tako resnega odziva, v hipu popusti. Prime ga za roko in pogleda v oči. »Greva nazaj?« jo vpraša. Mala deklica prikima. »Tega ne počni nikoli več, prav?« ji ata tiho reče, ko hodita nazaj po cesti. Spet prikima. Naslednji večer naredi enako. Ob koncu tedna mamica izve, da

je njena mala deklica vsak večer odhajala po svetu. Navsezadnje nje nihče ne mara. Razen enega človeka. Ata.

Pod nos pomolim prst. Ne, saj ni mrtev, zdi se mi, da čutim rahel dih ... Ko pogledam okoli sebe, opazim, da mož in dekleti nista ničesar opazili. Hitro umaknem roko.

»O, kdo je pa vstal?« zasliši starejša deklica dopoldne, ko prikuka iz sobe. »Dobro jutro,« odvrne in se zaspano vleče proti stranišču. »Gresta z mano v trgovino?« jo ata vpraša, že pripravljen na odhod. Otrok premišljuje. »Počakaj, grem vprašat Tjašo,« odvrne in odhiti v sobo. »Greva, samo prej morava še pojesti zajtrk. Naju boš počakal?« ga vpraša. Ata prikima. Nasmeh se nariše na njegovem obrazu. V trgovini, v opoldanski pripeki bolj prazni kot polni, so skoraj edini kupci v trgovini. »A to sta pa vaši vnukinji?« ga sprašujejo prodajalke. Opazijo, da je danes nekaj centimetrov višji kot ostale dni. Prikima. »Ja, to sta moji punci.« ponosno odvrne in ju ljubeče pogleda. »No, kaj si bosta izbrali?« ju pobara. »Sladoled,« odgovorita in stečeta v hladilno omaro. Spet prikima. Potem se bodo ustavili še v gostilni. Na soku s smetano. Onidve. On si bo privoščil kozarček rdečega.

Zakaj? Čemu tako na hitro? Včeraj sem ti prinesla bundo, da bi te danes morda lahko odpeljala domov, pomislim. Pobožam ga po licu. Toplem licu. Kdo je že rekel, da je mrtev človek mrzel?

»Zakaj imata toliko izvenšolskih dejavnosti? Premajhni sta še.« me stalno opozarjaš. »Radi hodita.« se branim. »Otroka sta še.« vztraja. Prikimam. Res sta, a vendar sta zdaj obe v šoli. Konec je predšolskega obdobja. Na njegovem obrazu preberem vse. Žal, dragi oče, tistih časov ni več, o katerih zdaj ti premišljuješ. Otroci so danes drugače zaposleni, kot so bili takrat, ko si bil ti še mlad. Takrat, ja ... tekanje, iskanje kakega kislega jabolka in druženje z vrstniki. Danes ... je to vse drugače. Vem, da razumeš, pa nekako ne moreš sprejeti. »Kdaj ju moram počakati pred glasbeno šolo?« spet vprašaš. Vzdihnem. Iz tvojega glasu čutim nemo obsojanje. In zvečer, ko smo skupaj doma, mi povesta, da si jima prinesel tortico, da sta laže zdržali dvajsetminutno vožnjo z avtobusom do doma.

Ob njem štirje odrasli ljudje. Vsak s svojo bolečino. Nemo, srce parajočo ... Vsak v svoji tišini. Molimo za ata, zašepetam in sklenem roke. Vsi trije odkimajo. Zdaj ne moremo, skoraj istočasno zašepetajo. Solze spirajo nedoumljivo ...

»Ata, spričevalo!« zakličeta, ko je konec šolskega leta. »Pokažita,« jima resno odvrne, poišče očala, se usede na klop ob oknu in počasi odpre. »Ohoho,« se narejeno začudeno nasmeji, ko vidi ocene. Dobro ve, kakšne ocene so notri, a presenečenje vseeno pokaže. Deklici ga gledata z žarečim obrazom. »Mama, poglej!« se obrneta še k njej. Tudi ona veselo prikima. »Gremo zdaj na Dolenjsko?« ju vprašujoče pogleda. Deklici prikimata. V tistem ata iz žepa potegne denarnico in ju nagradi. »Ata, saj ne potrebujeva.« mu odgovarjata. »Vseeno, takšno spričevalo je treba nagraditi,« zamahne z roko, kar pomeni, da je debata končana. Ko vsi štirje sedijo v kuhinji, človek ne ve, kdo je bolj ponosen. Deklici nase, ali onadva na njiju. A navsezadnje je zdaj važno le eno. Gredo. Vsi štirje. Na Dolenjsko. Kjer ne bo kontrole mamice in očija. Tam bosta le mama in ata. In njune počitnice. Ki so jih vsi skupaj pričakovali vse leto.

Otrok, ki si za njim tekel po cesti, ko je zvečer odhajal v svet, zdaj leži na tvojih prsih. Ihti in te boža po licu ... Ata ... prihaja iz njenih ust.

Kaj vendar počneta ves mesec na Dolenjskem, ju je nekdo nekoč vprašal. Mar vama ni nič dolgčas? Imata tam kaj prijateljev? Deklici prikimavata. Imava, mamo in ata, odgovorita. Vprašujoči ju je osuplo pogledal, potem pa se jima zasmejal. »Se imate fajn, kaj?« je še pripomnil. Deklici spet prikimata. Navsezadnje bi bile vse besede razlage odveč. Naj razume, kdor more ... naj posluša, kdor sliši ...

Ne moremo ga pustiti samega, odgovarjata dekleti, ko se poslavljamo od njega. Od njegovega mrtvega telesa. Kajti od njega samega se ne bomo nikoli poslovili ...

Zakaj mora delati, me sprašuješ, ko ti je starejša deklica povedala, da se vam bo pridružila kasneje. Zanimivo, njej nisi rekel nič, ko te je o tem obvestila. Mene pa obtožuješ ... Zato, ker sama želi, ti odgovarjam. Navsezadnje je stara šestnajst let in hoče poskusiti, kaj pomeni zaslužiti prvi denar. Ji ga bom že jaz dal, odvrneš. Ni problem v tem, oče, odgovarjam. Zamahneš z roko. Vem, da razumeš, a nočeš razumeti. Ko se odpeljete z mlajšo deklico, vem, da ti ni lahko pri srcu. Tisto poletje niste več kompletni. A Bog je bil na tvoji strani. Nekaj dni je deklica skušala prodajati artikle po telefonu in ko ni nič prodala, je prišla domov in povedala, da ima vsega dovolj in odhaja za vami ... Prikimala sem. Navsezadnje smo vsi vedeli, da se čas izteka. Z burekom v roki je stopila na avtobus in se odpeljala. Na zadnje skupne počitnice. Naslednje leto je delala zares.

Čas je. Moramo ga zapustiti. Oditi. Pri vratih se še enkrat obrnem in stopim nazaj. Ponovno ga poljubim na lice. Dekleti sta ob meni. Ni prav, zašepetam ...

»Ata, sprejeta sem!« si slišal po telefonu. Nepopisno veselje na obeh straneh žice. Dvakrat ponovljeno, v razmaku štirih let. Njegovi vnukinji na fakulteti. Njegovi majhni punčki, njegova sončka. Njegov smisel življenja. Posebej zdaj, ko je življenje neprizanesljivo. Ko ... je bolezen tako kruto zarezala v življenje. Obeh. Njega in mame. In spet: »Ata, danes pridem, bom mami umila glavo.« Vidim te, kako prikimavaš. »Boš jedla burek?« sprašuješ. Odgovor poznaš. Oblečeš se in odideš ponj. Da bo popoldne pripravljen za tvoj najljubši obisk. In spet: »Ata, jutri pridem, ti bom šla plačat položnice. Napiši na listek, kaj potrebujeta iz trgovine in lekarne.« – »Bom,« tiho odgovarjaš. Mogoče se sam pri sebi celo namuzneš. Težko sicer greš iz stanovanja, a vseeno bi lahko prišel. A potem njiju morda ne bi bilo. Tega pa ne želiš. Pridita, komaj čakam, jima odgovarjaš. Da ti polepšata jesenski, siv, deževen in temačen dan. Na zahodu življenja.

Na poti proti domu starejšo hči odložimo na fakulteti. Pripravljena je na izpit. Boš šla vseeno, vprašam. Prikima. Odgovoriti ne zmore. Roka, polna mokrih robčkov, duši ihtenje. Ne vem, kako sem pisala, odvrne zvečer, vem le, da sem ves izpit mislila na ata ...

Danes greva k mami v dom, greš z nama, ga vprašata po telefonu. Grem, veselo odvrne. Spet bo videl svojo ženo, ki zdaj že nekaj tednov živi stran od njega. Tokrat vozi avto mlajša deklica. Bojiš se voziti z njo, to vem. S starejšo si se navadil, z mlajšo še ne. Pazi, vpiješ spet in spet. Paničen si, mi razlagata. Nočeš sedeti na prednjem sedežu, bolj se počutiš varnega zadaj. Čeprav je tvoja drugačna: gospodje se vozijo zadaj, jima razlagaš. Brez potrebe: že zdavnaj sta te spregledali. Ko izstopiš iz avta, te primeta pod roko. Oči ti ne služita najbolje. Prepustiš se jima. In spet je okoli vas smeh. Tvoja naključna pripomba izzove salve smeha. Je sploh bilo kdaj drugače?

Zvečer sedimo za mizo. Molimo. Mnogokrat sem ju prosila, da zvečer skupaj zmolimo, zdaj onidve priganjata mene. Zdaj, mi govorita, če kdaj, zdaj ata potrebuje, da molimo zanj. Prikimavam. Do pogreba smo vse tri skupaj doma. Veliko molimo in se spominjamo nanj. Gorečnost v njuni molitvi mi da moči. Da zdržim to preizkušnjo ...

Zadnji božični večer smo preživeli skupaj. Kot ponavadi. Le da si tokrat bil sam. Naša mama je tokrat pričakovala Njegovo rojstvo v domu ostarelih. Boli te to, zelo boli. Vem to, čeprav nočeš jamrati. Pri maši sediš med njima. Pripeljali sta te v cerkev in te posadili medse. Spet se mi zdi, da si najvišji v klopi. Morda zato, ker imaš klobuk ... ki sta ti ga onidve kupili. Spomnim se, kako si pred nekaj dnevi mami v domu pokazal, kakšen klobuk si dobil od vnukinj. Neprecenljiv je bil zate, vem. Ker si ga dobil od njiju. In po maši sta te spet prijeli pod roke in te odpeljali v avto. Na skupno večerjo. Božično. Zadnjo. Zadnjo skupno večerjo. Prelep večer je bil, kot toliko drugih božičnih večerov prej. Čeprav ti nismo mogli nadomestiti bližine ljubljene osebe, si bil vesel. Da v tem večeru nisi bil sam. Da si se zmogel odločiti in si prišel k nam. Čeprav težko. Čeprav sam.

Zdaj sem brez očeta. Tebe ni več. Zapustil si svojo ženo. Zapustil si svoji vnukinji. Čemu? Ti mar nismo bili dovolj?

Ne veš, kako hudo je, ko je človek sam, si mi govoril ob zadnjem bivanju v bolnišnici. Zakaj ne prideš k meni, sem te ponovno povabila. Mogoče bom pa res prišel, odvrneš. Začudeno pogledam, nevajena takega odgovora. Veseli bomo, saj veš, vsi. Prikimavaš. Vem, a saj veš, človek je najraje tam, kjer je njegov dom, mi spet odgovarjaš. Če si klicala socialno delavko, spet povprašaš. Prikimam. »Zdaj si med prvimi na vrsti,« odgovorim. »Komaj čakam,« zašepetaš. »Da bova skupaj, z mamo. Da ne bom več sam. Dolgčas je biti sam,« spet ponoviš. Prikimam. »Vem,« odgovorim. In v hipu pomislim: ne vem. Kako naj bi to vedela? »Jutri prideta onidve na obisk,« še povem, preden odidem od tebe. Prikimaš. Obraz se ti razjasni. Saj smo danes že klepetali po telefonu, še odvrneš. Obe sta naredili izpit, mi še poveš. Prikimam. Vem, da sta. Povedali sta mi. In povedali sta tebi. Ker sta vedeli, kako te bosta s tem razveselili.

Zbogom, ljubi oče. Vem, da boš zdaj pazil name od drugod. In na njiju. Kot si to počel vse življenje. In vem, da se bova nekoč spet objela. Pravzaprav vem, da smo že v tvojem objemu. Vseskozi. Mama, tvoji vnukinji, in jaz - tvoja hči.

Milica Sturm

O človeku, ki je hotel videti Boga

Nekoč je živel spoštovan mož, ki mu ni ničesar manjkalo, vendar ni bil srečen. Prevzela ga je bila neobvladljiva želja, da bi videl Boga.

Prirejal je razkošne gostije in vabil na dom množico ljudi. Upal je, da se bo med njimi našel kdo, ki mu bo povedal, kje prebiva Bog. Ko je spoznal, da tega nihče ne ve, je poklical svojega upravitelja in mu naročil, naj skrbno varuje njegovo imetje, dokler se ne vrne. Poslovil se je od žene in se odpravil iskat Boga.

Še isti dan je ob cesti naletel na starčka, ki je ležal na zemlji, ves v gnojnih ranah. Ob pogledu nanj ga je prevzelo neznano občutje, ki mu ni dovolilo, da bi šel brezbrižno mimo njega. Sklonil se je k trpečemu, ga dvignil in odnesel v bližnjo vas, kjer je nesrečnik prebival. Očistil mu je rane, ga negoval in hrabril, dokler ta ni ozdravel. Ko se mu je starček zahvalil in pripomnil, da bi se mu rad oddolžil za njegovo dobroto, ga je mož vprašal, če morda ve, kje prebiva Bog. »Biti mora nekje visoko nad nami, toda kje, tega ne vem, čeprav bi ti od srca rad povedal,« mu je odgovoril ozdravljeni.

»Torej mi ne preostane drugega, kot da nadaljujem z iskanjem,« je odgovoril mož in se poslovil. Po kamniti cesti se je napotil proti vznožju najvišje gore v deželi, ki se je z zasneženim vrhom lesketala v daljavi.

Po dnevu hoda je prišel do potoka. Pred brvjo, ki je bila speljana čezenj, je srečal berača. Ta je ves razcapan stopil predenj in ga z iztegnjeno roko prosil za pomoč. Mož se je ustavil in prezirljivo rekel: »Ti, ki se noč in dan klatiš brez dela po deželi, gotovo veš, kje prebiva Bog. Če mi poveš, te bogato nagradim.« Berač ga je začudeno pogledal, nato pa s prstom pokazal proti nebu. »Najbrž bi mi rad povedal, da biva vrh gore. Nem je – revež,« je pomislil mož in obžaloval je žaljive besede, s katerimi ga je bil ogovoril. Odvezal je usnjen mošnjiček in mu nasul v dlan zlatnikov. Zatem je stopil čez brv, pomahal beraču v slovo in se začel vzpenjati na goro.

Hodil je že celo večnost, ko je začutil silno utrujenost. Vsiljevala se mu je misel, da bi legel in malo zadremal. Pregnal jo je s trdno vero, da bo na vrhu gore našel Boga. Zbral je poslednje moči in počasi stopal navkreber. Začelo se je mračiti. Do vrha ni bilo več daleč, ko je do njega priplaval šibak jok.

Pospešil je korak v smeri, od koder je prihajalo ihtenje. Nedaleč stran je pod košatim zasneženim borom zagledal drobno dete, ki je vilo ročice in presunljivo jokalo. Niti trenutka ni pomišljal. Slekel je debel kožuh, zavil vanj prezeblega malčka in odhitel z njim proti domu.

Ob gospodarjevi vrnitvi je zavladalo veliko veselje. Mož je položil dete ženi v naročje in ganjeno rekel: »Prinesel sem ti otroka. Našel sem ga zapuščenega visoko v gori. Vzela ga bova za svojega.«

Od vsepovsod so prihiteli ljudje. Občudujoče so strmeli v dete. Niso se mogli nagledati njegovega milega obraza in zlatih kodrastih las.

Zvečer je mož še pozno v noč pripovedoval ženi, kaj vse se mu je bilo pripetilo medtem, ko je bil zdoma. Preden sta se odpravila spat, je žena obzirno vprašala: «Veliko si doživel in plemenito si ravnal, toda povej mi, ali si videl Boga?« – »Ne, nisem ga videl. Moral sem se vrniti, da bi rešil otroka.«

Ob zori je zapel petelin. Gospodar je vstal. Ko je segel po svoja oblačila, se mu je pogled ustavil na zrcalu, ki je viselo na steni. V njem je zagledal z zlatimi žarki ozarjen obraz. Sinje oči so bile ljubeče zazrte vanj in čuteče ustnice so se mu blago smehljale.

Zbudil je ženo, ki je še spala in ves srečen vzkliknil:

»Žena, pravkar sem videl Boga!«

France Cvelbar

Čudežni nosilec življenja

Ogljik iz vesolja – Ob letu astronomije

Minulo atomsko stoletje, ki se je v zgodovino zapisalo kot od vseh najbolj krvavo, je poleg odkritij skrivnosti atoma prodrlo tudi v globine vesolja. Danes se večina raziskovalcev strinja s teorijo, po kateri je vesolje nastalo ob velikem poku (prapoku) pred približno 14 milijardami let v eni točki prostora, ob neskončni gostoti snovi in temperaturi. Takoj se je začelo širiti in ohlajati. Ob drobnih zametkih nepravilnosti v gostoti se je snov začela kopičiti. Rodile so se zvezde in galaksije. Poleg naše Rimske ceste je nastalo še okrog sto milijard galaksij (rimskih cest) in v vsaki povprečno sto milijard zvezd. V Rimski cesti je ena izmed zvezd naše Sonce. Na Zemlji, ki kroži okrog njega, sta se razvila življenje in človek. O čem podobnem v ostalem vesolju ni sledov, čeprav jih raziskovalci iščejo z veliko vnemo. Zaradi človeka so naše vesolje poimenovali antropično vesolje.

Od nekdaj je veljalo, da sta vesolje in življenje na Zemlji velik čudež. O njem so se spraševali vsi človeški rodovi. Če rojstvo vesolja sprejmejo kot danost, je življenje čudež tudi za raziskovalce, ko ugotavljajo, da so pogoji za nastanek življenja zelo omejujoči. Ko je nastal ogljik, je postal s svojo odločilno vlogo, lahko rečemo, nosilec življenja. Njegova enkratnost je v tem, da se atomi ogljika lahko vežejo v dolge verižne molekule. Organska kemija, ki obravnava te spojine, jih pozna kak milijon.

Do pojava ogljika v vesolju je bila torej dolga in ozka pot. Vodi od velikega poka preko osnovnih delcev snovi, *fotonov, nevtrinov, elektronov* ter *kvarkov*, ki so gradniki *protonov, nevtronov* in še nekaterih drugih delcev. Protoni in nevtroni se združujejo v lahka atomska jedra, ki si po nekem času, ko se vesolje primerno ohladi, pripojijo elektrone in tako nastanejo atomi (vodika, helija). Zaradi delovanja težnostne sile, ki deluje na velike razdalje, se atomi nabirajo v točkah z »naključno« povečano gostoto. Rezultat so galaksije in v njih zvezde, v katerih se rojevajo ogljik, pa tudi drugi težji elementi do železa. Nekatere zvezde na koncu svojega življenja eksplodirajo. Ob tem se ogljik in elementi razpršijo v vesolje. Iz takega »pepela« je nastalo Sonce s svojimi planeti. Na Zemlji so bili dani pogoji, da je na osnovi ogljika in nekaterih drugih elementov vzklilo življenje.

Veliki pok (prapok) in dogodki po njem

Do prepričanja o velikem poku vodijo opazovanja s teleskopi, mejenja barve zvezdne svetlobe ter vesoljskega *sevanja mikrovalov (prasevanja)*. Ker zemeljsko ozračje opazovanja omejuje, so do odločilnih podatkov te vrste prišli v zadnjem času s pomočjo umetnih zemeljskih satelitov, na katerih so nameščene merilne naprave.

Razvoj vesolja po prapoku se da opisati z modeli, katerih osnova sta kvantna mehanika in Einsteinova relativnostna teorija, vendar se je to zgodilo »šele« po preteku 0,1 milijardinke (10^{-10}) sekunde. Tedaj so se namreč pojavile sile, ki vladajo v veso-

lju še danes: *gravitacijska (težnostna), elektromagnetna, šibka in močna (jedrska)*. Takrat so tudi nastali osnovni delci. Pred tem so naštete sile najprej delovale združeno, kot ena sama sila. Snov iz tega časa so po najmanjših delcih, ki pripadajo jedrski sili, *gluonih*, poimenovali *gluonska plazma*.

Ob nastanku vesolja naj bi po modelu prapoka, oziroma po uporabljenih teorijah, poleg snovi nastala tudi enaka količina antisnovi. Torej delci in antidelci. Najdalj (od leta 1932) poznamo elektronov antidelec – pozitron, ki ga je napovedal teoretik Paul Dirac leta 1920 in ki ima tako kot elektron maso, okrog 2000-krat manjšo od mase protona. Delec in antidelec imata vedno enako maso ter enak naboj z nasprotnim predznakom. Ob trku se anihilirata – izničita. Pri tem se v obliki fotonov sprosti energija, ki je po Albertu Einsteinu enaka $2mc^2$, kjer *m* pomeni maso enega delca v paru.

S pozitroni se v vsakdanjem življenju srečamo npr. ob preiskavi glave (pozitronska tomografija), kjer kot izvor pozitronov uporabijo radioaktivni sevalec beta plus, Natrij 22. Nabere se na obolelem mestu in v okolico seva pozitrone. Ti se v neposredni bližini, v tkivu, zaletijo v atomske elektrone in se z njimi anihilirajo. Ob vsaki anihilaciji nastaneta dva fotona, žarka gama, ki odletita vsak v svojo smer. Obolelo mesto je tam, kjer so presečišča smeri izmerjenih fotonov.

»Anti« je zašel tudi v slovensko poezijo, kjer po Janezu Menartu velja:

Anti-avtor je zvrst bebca, /anti-avion je ptič, /anti-Pepe – to je Pepca, /anti-panti ni pa nič (avtor je misel rodil in zapisal z atomi, katerih snov je stara okrog 14 milijard let).

Zanimivo je, da v vesolju danes anti-snovi ne najdejo. Natančne razlage za to še ni, zaenkrat pa iz meritev na velikih pospeševalnikih kaže, da je bil ob nastanku vesolja na milijardo parov proton – antiproton, en antiproton premalo. Pari proton - antiptoton so se med seboj anihilirali, preostali delci snovi in sproščena energija (fotoni) pa napolnjujejo današnje vesolje.

Življenje na Zemlji (v vesolju) je odvisno od jakosti naštetih sil. Če bi bila močna (jedrska) sila, ki drži nukleone v jedru, manjša, kot so jo našli, bi bila tudi življenjska doba atomskih jeder krajša. Tako bi npr. devterijeva jedra prej razpadla, preden bi se ob trkih z drugimi devteroni v dovolj velikem številu spojila v helijeva jedra, ki so nujna za tvorbo ogljika. Na drugi strani ta sila ne sme biti premočna tako, da bi se mogli protoni spojiti v *diprotone* in bi torej premagali medsebojno odbojno električno silo.

Poleg tega mora biti naboj protona natančno nasprotno enak naboju elektrona. To je pogoj, da so vsi atomi v vesolju električno nevtralni in je nevtralno tudi vesolje. Izmerili so, da se elektronov in protonov naboj razlikujeta le za okrog eno milijardino milijardine odstotka (10^{-19} %)

Brez zvezd ne bi bilo ogljika in tudi ne življenja

Osnovni delci prasnovi so nastali, ko je njihova temperatura padla na okrog milijon milijard (10^{15}) Kelvinov in je bila njihova kinetična energija okrog 100 GeV. (Ta energija ustreza kinetični energiji praška z maso 0,1mg ko na zemlji, v vakuumu, pade za 10mm. Približno tolikšna je tudi najvišja energija delcev, ki so jo doslej dosegli ob pospeševalnikih.) Po eni sekundi se je temperatura znižala sto tisočkrat, po nekaj minutah pa še desetkrat (na 10^9 Kelvinov). Verjetnost za tvorbo nukleonov se je močno povečala. Začelo se je združevanje protonov in nevtronov v devterone (nevtron + proton), teh pa v helijeva jedra (delce alfa, t.j. 2 protona + 2 nevtrona). V prvih minutah po velikem poku je bilo okrog 25 odstotkov vesoljske mase v obliki helijevih jeder, preostalo pa so bili v glavnem protoni.

Na poti do ogljika se protoni in nevtroni ne smejo vsi takoj po nastanku spojiti v helijeva jedra. Za življenje je nujno potreben tudi vodik, npr. v spojinah, predvsem pa v vodi. K presežku protonov, ki so za to potrebni, prispeva dejstvo, da je masa nevtrona nekoliko večja od mase protona, in tako so nevtroni nestabilni in v približno 15 minutah po nastanku razpadejo v zelo stabilne protone. Protoni se tako ne morejo brez ovire združevati v devterone, saj nima vsak proton svoj par – nevtrona.

Na drugi strani pa se večina elektronov in pozitronov v tem času med seboj anihilira. Nastali fotoni močno povečajo gostoto elektromagnetnega sevanja v vesolju. Ob njih so v manjši meri, poleg delcev alfa, prisotni še preostali *protoni, nevtrini, elektroni in nekaj devteronov.*

Po nekaj *sto tisoč letih* je bila temperatura dovolj nizka, da so se elektroni lahko »utirili« okrog protonov in helijevih jeder. Tako so nastali vodikovi in helijevi atomi. Energija fotonov pa je bila prenizka, da bi jedrom pridružene elektrone »odpihnili« stran.

Poleg 25 odstotkov helija so v taki snovi pretežno vodikovi atomi. Porazdelitev pa ni popolnoma homogena. Ob nehomogenostih, ki jih zna razložiti kvantna mehanika in o njih pričajo že omenjene 0,1-odstotne variacije, opažene v mikrovalovnem prasevanju, se začnejo atomi zgoščevati v prve zvezde in galaksije. Gravitacijska sila, ki jih pritegne

v zgoščino, jim podeli kinetično energijo, ki skupku poveča temperaturo, najbolj seveda v sredini. Čim večji je skupek, tem večji je ta prispevek. Ko zgoščina preseže določeno velikost, pritegne nove atome z gravitacijsko silo, ki zadostuje, da se ob trku z drugimi atomi med seboj ionizirajo. Nastane plazma ionov in elektronov. Pri temperaturi okrog 10 milijonov ($10^{7)}$ Kelvina), je kinetična energija »oguljenih« vodikovih atomov protonov dovolj velika, da se preko nekaterih vmesnih korakov spet začne zlivanje po štirih protonov v helijeva jedra.

V zvezdah, velikosti Sonca, poteka zlivanje vodika v helij okrog deset milijard let. Ko se 10 odstotkov zvezdne mase spremeni v helij, se sredica skrči, temperatura pa naraste na vrednost okrog sto milijonov ($10^{8)}$ Kelvinov). Začne se proces jedrskih pretvorb, pri katerih zgoreva helij. Najpomembnejši rezultat zgorevanja (pepel) pa so jedra ogljika.

Nastajanje ogljika v zvezdni sredici je velika posebnost. Bistvo je v tem, da je pri razpoložljivih energijah verjetnost za tvorbo ogljika s pripojitvijo helijevega jedra berilijevemu jedru (skupku dveh helijevih jeder) resonančno povečana. Pri sosednjih jedrih takega povečanja ni. Pojav resonance je neposredno posledica velikosti jedrske sile, kot bi bila nalašč izbrana v ta namen. Pri njeni nekoliko drugačni vrednosti, bi bilo ogljika v vesolju za nastanek življenja bistveno premalo.

Za to, da ogljik in drugi težji elementi, ki so potrebni za življenje (teh je okrog 20, med njimi je tudi kisik, ki za nastanek ne potrebuje resonance; najtežje med njimi pa je železo), in tudi jedra drugih elementov pridejo iz zvezde, je potrebno, da zvezde eksplodirajo (eksplozije supernov), seveda šele po tem, ko je ogljika dovolj za njegovo nadaljnjo avanturo k življenju. Eksplozija ne nastopi pri vseh zvezdah, ampak le pri nekaterih od teh, ki imajo maso večjo od 3/2 mase Sonca. Proces je zapleten. Ko se gorivo (protoni, nevtroni in helijeva jedra) v sredici porabi, se le-ta sesede v nevtronsko zvezdo ali črno luknjo, ki zaradi zelo velike gostote snovi deluje s posebno močno gravitacijsko silo. Ta pritegne delce zunanjih plasti proti središču. Pri tem se močno segrejejo. Ponovno se sproži zlivanje jeder. Sproščena energija, ki je do milijardo-krat večja kot prej v delujoči zvezdi, povzroči eksplozijo in »pepel«, v katerem so za nastanek življenja potrebne snovi, in se iz njene notranjosti razprši po vesolju kot medzvezdni prah. Iz tega se zgostijo zvezde druge in tretje generacije. Tako so nastali Sonce in njegovi planeti, med njimi tudi naša Zemlja, mati življenja. V Sončevem središču spet potekajo jedrske reakcije, podobne omenjenim. Sonce oddaja v prostor nekatere delce in energijo v obliki elektromagnetnega sevanja ki vsebuje infrardečo, vidno, ultravijolično in rentgensko svetlobo, ter žarke gama.

Nekatere pogoje, ugodne za razvoj življenja, srečujemo vsak dan, brez začudenja. Med temi je lastnost ledu, da je okrog 10 odstotkov lažji od vode, (ki je najgostejša pri 4°C.) Ob zamrzovanju jezer se tako led zadržuje ob površini, toplejša voda pa ostaja v notranjosti. Tako so živi organizmi v vodi zavarovani pred zamrznitvijo in uničenjem. Opisana anomalna lastnost vode (ledu) je posledica natančno izbrane konstante fine strukture, ki jo določa elektromagnetna sila. Ugodne pogoje za življenje v/ob vodi nudi tudi njena velika specifična toplota, zaradi katere je klima ob morjih veliko blažja, kot nad celino.

Veliki pok in stvarjenje

Prikazana zgodovina ogljika se odvija v dveh zgodbah, ki se med seboj prepletata: v zgodbi malega sveta osnovnih delcev in v zgodbi velikega sveta vse do rimskih cest, njihovih jat, eksplozij supernov, nastanka zvezd druge generacije, Sonca in našega planeta. Kvantna fizika in splošna relativnostna teorija s svojimi izpeljankami znata zgodovino vesolja in ogljika razložiti skozi 14 milijard let, od 10^{-10}sekunde naprej vse do nastanka življenja, ne znata je pa vnaprej napovedati. Tu »razložiti« pomeni iskati odgovor na vprašanje *Kako?* ter včasih *Zakaj tako in ne drugače*, ne pa *Zakaj sploh? Čemu?* (veliki pok, vesolje, življenje). Iskanje odgovora na zadnje vprašanje ni predmet naravoslovnega, ampak filozofskega in predvsem teološkega raziskovanja. Vendar je postavljanje takih vprašanj občečloveško in pripada tudi naravoslovcem. Njihovi odgovori so pogosto polovični. Tako je npr. v zvezi s kvantno mehaniko v zraku (vprašljiva) trditev, da morajo kvantno-mehanski pojavi, če so, imeti tudi opazovalca. V vesolju naj bi bil to človek in je torej *moral* nastati. Vendar je v tem primeru čudno, da so npr. kvantno-mehanski pojavi iz velikega poka (delci in antidelci) dobili svojega opazovalca šele po milijardah let.

Druga naravoslovna razlaga za nastanek življenja v našem vesolju domneva, da je ob prapoku nastalo več vesolij. V vsakem od njih naj bi sicer delovale iste sile, kot smo jih spoznali zgoraj, vendar z različnimi jakostmi. V našem vesolju (in morda še katerem) naj bi bile po naključju vrednosti sil take, kot smo jih srečali zgoraj in vodijo do življenja. Ob vsem tem pa nihče ne ve, s kakšnimi opazovanji bi ugotovili ali druga vesolja sploh obstajajo.

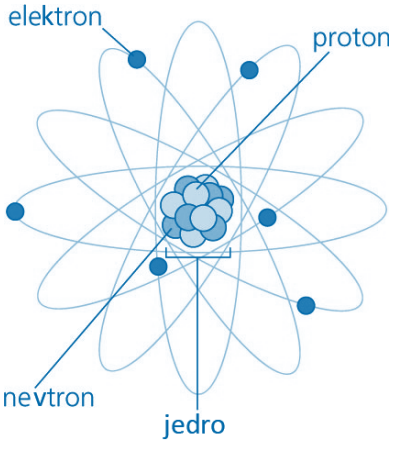
Kaj pa pravi teologija? *Biblija* nas uči, da je v začetku Bog ustvaril nebo in zemljo. Če pod »nebo in zemljo« razumemo vesolje, je torej Bog v začetku ustvaril vesolje, kar se popolnoma ujema z izsledki modela prapoka. Kako je Bog ustvarjal v času od nič do 10^{-10} sekunde, ne vemo. Za poznejše čase pa človeku dovoljuje kukati v svojo delavnico. Ko gledamo nazaj v zgodovino 14 milijard let, ko so bili znotraj ozkih omejitev ustvarjeni okvirni pogoji (ogljik in drugi srednje težki elementi) za vzklitje življenja, celo mislimo, da razumemo Stvarnikove poteze. Posamezne dogodke (npr. nastajanje zvezd in galaksij) je pustil, da so se odvijali statistično, le omenjene ostre pogoje je posebej izbral z božanskim razumom. Kot pri vsakdanjih fizikalnih procesih se je ob razvoju vesolja Stvarnik torej ravnal po zakonih, ki jih je, ob vztrajanju raziskovalcev, zaupal tudi človeštvu. V zgodovini vesolja torej (v okviru današnjega vedenja) pripisujemo Bogu stvarjenje energijskega morja, v katerem sta nastali snov in antisnov, in naravne zakone, v katerih so vgrajeni posebni pogoji, ki so privedli do nosilca življenja – ogljika. Med temi zakoni ima posebno mesto Einsteinova enačba:

Oda – o´d:/balada balad:/ $E = m\,c^2$. (Janez Menart)

Ker se torej v vesoljskem dogajanju prepletajo statistični dogodki (npr. nastanek zvezdnih jeder) in dogajanja po fizikalnih zakonitostih, lahko ta razvoj vidimo kot izpeljavo Božjega načrta, ki v nekaterih točkah dopušča videz »slučajnosti«, čeprav po Albertu Einsteinu (ki ni mogel sprejeti statistične obravnave v kvantni mehaniki) »Bog ne kocka«.

Za to, da je Zemlja »oživela«, da je na njej nastalo življenje, pa je bil potreben dodaten Stvarnikov poseg. Kodirana DNK (deoksiribonukleinska kislina), ki je nosilka genetske informacije in prenašalka življenja iz roda v rod, ni rezultat samo (vsaj na pogled) statističnih procesov (evolucije), ampak je tudi darilo Božjega stvariteljskega duha. Vendar o kombinaciji obeh procesov še ne vemo dovolj in jih začenjamo le počasi dojemati.

Za pripombe se zahvaljujem prof. dr. Mitju Rosini

Ogljikov atom

Jože Zagožen

Kritična pomisel

Ob izidu Juhantove knjige *Občutek pripadnosti*

Pisec se je lotil zelo aktualne in občutljive tematike. Upajmo, da je knjiga prišla pravočasno. Mesto vere in Cerkve je v današnjem, postmodernem času, ko človeško zavest sooblikuje množica vplivov, kot so družina, šola, sredstva obveščanja, filmi, internet in sobivanje v raznih skupnostih ter društvih, drugačno; docela drugačno kot nekoč, ko sta Cerkev in duhovnik imela mnogo večji vpliv na oblikovanje zavesti ljudi.

Ne samo v moderni dobi, že pred njo ali kot pravi sedanji papež Joseph Ratzinger v delu *Novi posegi duha*, že po šestnajstem stoletju, je prišlo do eksplozije sekularizacije. Vedno, kadar sta se življenje in cerkvena institucija pričeli razhajati, je prihajalo do protestniških gibanj, pa naj se to imenuje protestantizem ali kako drugače. Cerkev se je sicer vedno zavedala potrebe po svojem spreminjanju in pomlajevanju, vendar se je hkrati bala, da se nauk ne bi izkrivil in razvodenil. Tu in tam pa so posamezni nosilci cerkvenih struktur preprosto želeli samo ohraniti svojo oblast in svoje ugodnosti. Cerkev je želela, kot pravi papež, po eni strani ohraniti odprtost sedanjemu, po drugi strani pa jasno in natančno istovetnost, kjer ima Bog prvenstvo v Cerkvi. Pri tem pa papež poudarja, da Cerkev ni običajna institucija, da se razlikuje od vseh drugih institucij v moči zakramenta, v katerem Kristus deluje po Svetem Duhu. Papež vztraja pri tem, da je treba ohraniti zakramentalno strukturo Cerkve, kar pomeni, da je to živa institucija, ki jo Gospod vedno znova ustvarja kot »stvaritev Svetega Duha«. Na tej podlagi papež tudi utemeljuje svojo zahtevo po celibatu, saj pravi, da duhovniških poklicev ni mogoče proizvesti ali jih določiti, temveč morajo biti podarjeni, duhovnik pa v poklic poklican z milostjo Svetega Duha. S tem papež postavlja določene stalne, nespremenljive meje, do kod se cerkvena institucija sme in mora spreminjati. Najbrž je v tem, da je papež s svojo vrhovno cerkveno avtoriteto postavil tako nepremakljive meje pri spreminjanju cerkvene institucije, tudi jedro razhajanj in protislovij znotraj Cerkve v sedanjem času.

Cerkvena struktura je institucija in tudi zanjo velja splošna opredelitev, da je to sistem relativno trajnih medsebojnih razmerij. Določena so s cerkvenimi zakoni in predpisi, s cerkvenimi okrožnicami in z drugimi akti. Na drugi strani pa so življenje, vrednote. Vedno, kadar pridejo vrednote v konflikt z institucijo, mora priti do prevrednotenja vrednot ali pa do spremembe institucije, ki je lahko evolucijska ali revolucijska. Profesor Juhant v svoji knjigi ugotavlja prav to, da se je življenje v postmodernem času globaliziralo, še več, že tristo let so na pohodu svobodomiselnost, v modernem in postmodernem času, zlasti pa teženje po enakosti, toleriranje drugačnosti, mistificiranje znanosti in tehnološkega napredka. Posledica tega je prevzetnost človeka, ki je mislil, da si bo svet podredil, namesto da bi se mu prilagajal. Od tod razni t.i. »znanstveni pogledi na svet«, znanstveni socializem in newtonsko-kartezijanska paradigma, ki je razumela svet kot dobro naoljen urni mehanizem, ko se premiku enega koleščka natančno odzovejo

vsi ostali koleščki. Do oznanjanja raja na zemlji je bil potreben le še korak.

Avtor dokaj pogumno in resnicoljubno ugotavlja, da se Cerkev v svojem sedanjem stanju večinoma ni sposobna lotevati problemov postmodernega človeka. Vseeno pa je po njegovem prepričanju Cerkev na podlagi svojega poslanstva poklicana tudi današnjemu človeku iskati smiselno življenje. Rešitev vidi v pristnem oznanjevanju evangelija, česar ne bi smele preveč omejevati institucionalne prepreke.

Za današnje življenje je značilna globalna, gospodarska, tehnična in družbena soodvisnost. Svetovna delitev dela in uspešno premoščanje časa in prostora ter močan pretok informacij so globalizirali tudi življenje. Stanovanja, avtomobili, hrana, obleka, način življenja in vrednote; vse to se je uniformiralo. Mlada generacija po vsem svetu ima enak ali zelo soroden način razmišljanja. Ljudje so se v predmodernem času razločevali po vsem, v postmodernem se ne razločujejo po ničemer. Življenje in vrednote v globalni družbi so kot morje, kateremu se bo moralo življenje Cerkve prilagajati. Pokojni nadškof dr. Lojze Šuštar pravi v svojem zapisu *Sužnost in svoboda v strukturah Cerkve*, da strukture v Cerkvi niso nekaj absolutnega, da kjer pride do napetosti med strukturami in življenjem, je upor proti strukturam in revolucija večkrat edini izhod za ljudi. Pravi celo, da takrat, ko gre strukturam v Cerkvi le za moč in oblast ali celo za samovoljno gospodarjenje nad vestjo, lahko postane zavest sužnosti tako močna, da je upor proti strukturam v Cerkvi edina pot do svobode. Zato se tudi zavzema za načelo: toliko struktur in postav, kolikor je potrebno, in toliko svobode in življenja, kolikor je možno in ne obratno.

Avtor dr. Juhant se zaveda, da je mnogo struktur v Cerkvi tudi takšnih, ki so odsev drugih časov in drugih razmer. Ali pa so nastale iz navad in konkretnih aplikacij pozitivnih predpisov in tolmačenja avtoritete. Zato jih je treba prečistiti in posodobiti, da bodo oživljale Cerkev, jo osvobajale in usposabljale za oznanjevanje evangelija. Ali kot pravi papež Ratzinger: »Ni dovoljeno domišljati si, da se mora vse vključiti v določeno organizacijo enote: bolje manj organizacije in več Svetega Duha«.

Ali se smemo nadejati, da je tudi papež mišljenja, da naj bo zakrament edina stalna in zavezujoča struktura, da naj bo edina obvezna cerkvena institucija? Vse tisto pa, kar je plod človekovih dejanj in kar je časovno in krajevno pogojeno, pa naj se sprotno prilagaja življenju. Vrnitev k evangeliju pomeni tudi vračanje k strukturam, ki jih je ali bolje rečeno, ki jih ni ustvaril Jezus Kristus z apostoli. Jezus Kristus ni imel administracije in pravnikov, ni delil ukazov, ampak je učil in oznanjal. Jahal je na oslu nad morji nafte in umrl je izdan in gol. Z apostoli, ki so bili poročeni, je gojil in prakticiral življenje pristnega občestva. Cerkev kot institucija pa po avtorjevem mnenju zahteva zlasti pripadnost in z njo pokornost. To je tudi razlog, da se toliko mladih odmika od Cerkve in išče občestvo v drugih duhovnih gibanjih.

Mnogi laiki, tudi nekateri duhovniki, postavljajo pod vprašaj celibat, odprta je vloga žensk v Cerkvi, strogost pogojev za cerkveno poroko, spoved, prejemanje obhajila za tiste, ki so se ločili in niso cerkveno poročeni, ipd. Te stvari zadevajo Cerkev kot institucijo.

Navsezadnje pa se vsako gibanje, najsibo versko ali politično, prične s karizmatično osebnostjo in prej ali slej uvidi potrebo po institucionalizaciji. Njegova usoda je odvisna od tega, v katerem trenutku in do katere mere se institucionalizira, da ga institucija ne zaduši. To velja tudi za Cerkev, še zlasti v postmodernem času.

Poslanstvo knjige *Občutek pripadnosti* je tudi v tem, da je na to opozorila. S kritično analizo sedanjega trenutka in z nenehnim vračanjem k evangeliju je postavila zrcalo cerkvenim strukturam, ki so postale utesnjujoče za samostojne in celovite krščanske osebnosti. Iz svobode krščanske osebnosti pa izhaja tudi potreba po lokalni in regionalni samostojnosti, tako v družbi, kot v Cerkvi. Po avtorjevem mnenju vera zahteva ustvarjalno samostojnost in lastno odgovornost, ki potrebuje živo verujočo skupnost.

Če bodo cerkvene institucije postale preveč utesnjene, da bi to spodbujale, bo šlo življenje svojo pot. In prav cerkvena ustanova, ki bi morala čuvati človekovo integriteto, jo po avtorjevem mnenju pogosto postavlja pod vprašaj. Postmoderen človek po mnenju pisca pa zahteva ravno spoštovanje svoje istovetnosti. Ne pusti si ukazovati in se poniževati ter zahteva, da ustanova spoštuje njegovo dostojanstvo.

Navkljub svoji kritični osti pa ostaja pisec optimist: prepričan je, da je mogoče krščansko življenje na novo oblikovati tudi v postmodernem času in da je to najpomembnejši današnji izziv Cerkve in njenih institucij. Če Cerkev ne bo kos temu izzivu, bo šel svet po svoji poti in mimo Cerkve. Vendar Cerkev je že globalna institucija, pred katero so vse posebnosti sodobnega življenja. To prednost mora izkoristiti. Drugega izhoda nima.

Andrej Marušič

Borec za duševno zdravje

Andrej Marušič (1965-2008) ni bil tipični zdravnik, kaj šele tipični psihiater, čeprav najbrž ni edini, ki je bil hkrati psiholog. Ni se zapiral v svojo ambulanto ali na bolnišnični oddelek, ampak je deloval kjer koli in v kakršni koli situaciji kot zavzeti zagovornik javnega duševnega zdravja, ki ga je treba spodbujati, ohranjati in zagotavljati: a ne z osamitvijo bolnih, tako kot so nekoč ravnali s kužnimi bolniki, ampak z nenehnim bojem zoper ožigosanost ljudi z duševnimi motnjami, proti katerim se ob sodobni epidemiji stresa ni mogoče »cepiti«. 12. 6. 2007 je v prepolni dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani na prireditvi »Retorika in duševno zdravje«, ki si jo je zamislil režiser Zdravko Zupančič, imel naslednje provokativno predavanje »Slovenci – slabi samomorilci ter dobri govorniki« (Ne drži ne eno ne drugo – op. ur.).

Trije dogodki so zelo pomembni, ki so pripeljali do tega, da sem postal borec za destigmatizacijo duševne bolezni ali raje kar borec za duševno zdravje.

Naj začnem pri sedmih letih, ko sem se igral s prijatelji na Glagoljaški ulici in Muzejskem trgu v Kopru. Žal je večina mojih prijateljev danes odvisnih od alkohola, nedovoljenih substanc ali pa so življenje že končali zaradi agresivne smrti. Jaz sem edini nekako prišel naprej. Če ne bi imel takšne vzgoje, kot sem jo imel, bi verjetno bil dober diler … Ko smo se tako skupaj igrali tam na Glagoljaški ulici, smo zvedeli, da je hišnica Tomosovega bloka v Kopru naredila samomor tako, da je skočila z vrha nebotičnika. To smo si šli ogledat in tam je bila pač stigma, od padca na tleh strjena kri, in so vsi razmišljali: ''Zakaj nisem bil tukaj, ko je to naredila …?'' Jaz sem se jim v bistvu čudil, zakaj jih to sploh zanima, ker mene je zanimalo samo to, kaj je ta ženska razmišljala, ko je letela od desetega nadstropja proti tlom. Ali se je mogoče premislila v zraku?

Drugi dogodek, ki me je pripeljal do tega, kar sem, se je pripetil v Izoli. Ko sem zaključil medicinsko fakulteto in postal stažist, sem moral opraviti tudi nekaj mesecev kirurgije; to je stroka znotraj medicine, ki je meni nekako najdlje. In sem moral pač držati kljuke takratnemu direktorju izolske bolnišnice in med tem, ko sem mu držal kljuke – po dveh urah spanja, ker ponavadi smo tisto poletje v Portorožu veseljačili do zadnjega –, je rekel tisti doktor, tako malček pokroviteljsko: »In ti najmlajši Marušič … kaj boš pa ti specializiral?« Rekel sem: »Psihiatrijo.« – «Se ti ne zdi, da je škoda tvojih možganov za psihiatrijo?«

Tretji dogodek je povezan z mojo hčerko Karo, ki je na vprašanje, kaj bo postala, ko bo velika, rekla moji ženi Katji, da bo postala zdravnica kot Tamara. Ta je žena mojega brata. In Katja je rekla: ''Ampak, Kara, saj tudi tvoj tati je zdravnik.'' – ''Ja, ja, ma ne takšen zdravnik; takšen ta pravi kot Tamara.''

No, pa preidimo k stvari. Moški; sedeminštirideset let; poročen; s težavami; ali pa poročen s težavami (publika se smeje); oče s skrbmi; medtem ko se smejite, se jaz sproščam; zaposlen ali na čakanju; z bolečinami v hrbtu, srce mu poskakuje; potrt, brez prave volje; nima apetita, a niti ne hujša; na to opozarjam tiste, ki želijo shujšati z depresijo; brez libida; spi z uspavali; rekreacija nič, popivanje sedi pet in šport – naši Slovenci zgubljajo. To je naš skupni bolnik, ki mu bomo zdaj postavili diagnozo. To bo najverjetneje izgorelost. Kardiolog bo rekel ''aritmija'', ker mu je poskakovalo srce, ortoped lumbalgija, psihiater depresija', psiholog bo rekel ''nevrotična struktura s te-

žavami v medosebnih odnosih'', sociolog bo rekel ''krhko socialno omrežje'', delodajalec bo rekel, ''če ne bi bilo tega zakona o delovnem razmerju, bi že zdavnaj letel'', soproga bi rekla, ''da ga ne čuti'', verjetno zato, ker je zgubil libido, in otrok bi rekel, da ''stari spet teži''.

Tako približno bi potekala tudi terapija, jasno, pri čemer se terapije včasih malo pokrivajo, recimo, splošni zdravnik in kardiolog bosta oba predpisala pomirjevalo; eden bo predpisal leksavrin, drugi pa heleks, pri čemer je to tako podobno, kot če bi eden predpisal viski, drugi konjak ... ker pomirjevala pač ne zdravijo. Ortoped bo predpisal analgetik in bo rekel: ''Delajte vaje za hrbtne mišice'' – to mi je šlo vedno na živce, ko so mi ortopedi govorili »delaj vaje za hrbtne mišice«; kje pa imam čas zanje – psihiater bo predpisal antidepresiv; to je edino, kar skoraj znamo. Psiholog bo rekel: »Razmišljajte pozitivno!''. (Smeh publike) Jaz se lahko šalim s psihologom, ker sem sam psiholog. Sociolog bo rekel: ''Verjetno bi bilo bolje, če bi imeli levo vlado''. Delodajalec bo rekel: »Daj ga nekam v proizvodnjo, da ga niti ne vidim''. Soproga bo ostala brez besed, dokler ne bo spregovorila o ločitvi, sin ali hči pa še nimata licence za zdravljenje.

Tukaj je glavni problem to, da različni ljudje vidimo zdravje iz različnih zornih kotov. Eni gledamo tloris, drug gledajo naris, tretji stranski ris, v resnici pa nihče ne razume, da je zdravje eno samo. Saj poznate tisto: ''Dokler si zdrav, imaš tisoč želja, ko pa zboliš, imaš eno samo''. In tega ubogega človeka pri sedeminštiridesetih letih, ki naj razmišlja zdaj pozitivno, prav malo briga, kdo ga bo zdravil, pomembno je samo to, da dobi zdravje nazaj. Skratka, zdravje je eno samo, neodvisno od dihotomije telo-duša; ampak tisto, kar moramo narediti, preden začnemo zdraviti kot enozdravstveniki, je pripeljati duševno zdravje v procesu razvoja zdravstva nekoliko naprej, ker duševno zdravje je bilo zelo zaostalo; zadnjih nekaj let je nekoliko manj, ampak je še vedno zelo zaostalo v primerjavi s somatskim zdravjem in somatsko medicino. In zaradi tega, ker je zanemarjeno, moramo tukaj pač malo pohiteti.

Eden glavnih pokazateljev zanemarjenosti je to, da je veliko duševnih motenj spregledanih, in drugi je ta, da tiste, ki niso spregledane, so žal nezdravljene. Za to sta dva razloga. Eno je stigma na področju duševnega zdravja in drugo je nepoznavanje ozadja duševnih motenj. Skratka, zaradi nepoznavanja ozadja duševnih motenj se ljudje ne zdravijo, ker pač ne vedo. Recimo, če prideš h kardiologu in imaš strdek, imaš koronarno bolezen, potem to nekako razumeš, ker kardiolog ti reče, češ, poglejte, preveč ste mastnega pojedli in zaradi tega imate zdaj zamaščene žile in moramo narediti operacijo z vstavljanjem obvodnika. In potem razmišljate: »Ja, res, zadnjič sem pojedel dva, tri kotlete, se pravi tista mast je prišla v žile, to se je zamašilo in verjetno zaradi tega sem dobil infarkt.« In mu je nekako jasno, čeprav seveda ni tako, kot je rekel, ker se maščoba nabira v sredini žilne stene, ampak ni važno, njemu to pomaga, da z veseljem jemlje zdravila proti maščobi, da jemlje zdravila proti visokemu pritisku, ker pač to razume kot neko napetost v centralni kurjavi v telesu in, skratka, jemlje zdravila.

A če bi razložili osebi, ki ima depresijo, naj jemlje antidepresive, bi bilo blazno težko, ker bo rekla: »No-

čem biti tako kot oni v filmu *Let nad kukavičjim gnezdom*, tam so jih tako ali tako samo zatolkli z nekimi zdravili ...« Torej je eden od razlogov nepoznavanje ozadja. Ponavadi jim razložim tako nekako: »Vsi zdravniki, razen psihiatrov, so 'hardveraši', mi psihiatri smo 'softveraši' in zdravimo motnje v delovanju možganov. In gospa vi imate depresijo, kar pomeni, da imate motnjo v delovanju možganov na področju monoaminov in to vam bom jaz malo porihtal na več načinov; eden izmed njih so antidepresivi, drugo je kognitivno-vedenjska terapija, tretje pa je predvsem to, da si boste morali malo pomagati tudi sami.« Druga zelo pomembna zadeva pri nepoznavanju ozadja je to, da ljudje mešajo depresivnost in depresijo, strah in anksiozno motnjo, bluzenje in shizofrenijo. Vsak izmed nas ima pravico, da nekajkrat zabluzi. To je normalen pojav, tudi jaz sem bil depresiven, prej sem bil blazno anksiozen, ko sem se pripeljal sem, na to predavanje. Skratka, vsak ima pravico imet svoj trenutek, ampak depresivna motnja, recimo, se pojavi takrat, ko tako stanje traja že dva tedna.

Jaz sem borec proti stigmi glede duševnega zdravja, ampak že takoj na začetku priznam, da sem tudi sam del stigmatiziranosti duševnega zdravja. Sem pač tudi odrasel v tej kulturi; lahko se ne vem kako borim, lahko trdim, da je treba ne vem kakšne pravice za ljudi z duševnimi motnjami, ampak, kako bo, če bom sam udeležen in bo čez kakih deset let prišel moj otrok domov in bo rekel: ''Veš, imam punco, baje je bila že enkrat v Polju, boš jo lahko ti malo pregledal?'' Pa bom rekel: ''Punco … punco … je to stoodstotno, si zaljubljen vanjo?''

Skratka, živim v stigmatiziranem svetu. Ne vem, zakaj, najverjetneje zaradi tega, recimo, kar bi lahko opisal nekako takole: ko sem bil otrok – brata sta že prej odrasla, ker sta malo starejša –, sem pač hodil s starši naokoli … in kamorkoli smo prišli, se je mama pač sekirala zaradi moje hiperaktivnosti, ker sem se na vseh tistih obiskih stalno premikal na kavču: ker nisem imel kaj delati, je rekla, da moram imeti noge pri miru in tako dalje … in potem sem vedno jedel kekse, vedno sem pojedel vse kekse s krožnika, ki so jih gospe ponudile … in nekoč mi je mama rekla: ''Poglej, Andrej, lahko vzameš vsakih pet minut en keks''; in so mi kupili uro in potem sem čakal praktično pet minut, da sem lahko vzel naslednji keks. Ampak enkrat samkrat sem bil pa blazno miren in to je bilo takrat, ko je oče parkiral in je mama rekla: ''Andrej, zdaj boš moral biti pa res miren, ker ta gospa, h kateri gremo zdaj, je imela živčni zlom in je bila v Idriji.'' In sem rekel: ''Kaj pa je to Idrija?'' pa je razložila … ''Kaj pa je to živčni zlom?'' pa je razložila … in v meni se je vzpostavil strah pred duševnimi motnjami. To pa je bilo edinkrat na obisku, da sem ves čas sedel pri miru, ker nikoli ne veš, kaj ti lahko naredi nekdo, ki ima duševno motnjo … in potem me je tiščalo lulat … saj nisem šel, ker kaj pa veš, kaj te čaka na stranišču pri ljudeh, ki imajo živčni zlom (smeh in aplavz publike).

Tipična razlika, ki jo povem na Primorskem o stigmatiziranosti v naši družbi, je ta: če gre na Primorskem kdo v bolnišnico v Valdoltro, je drugače gledan, kot če gre v Idrijo. Valdoltra je ortopedska bolnišnica, Idrija je psihiatrična bolnišnica – za tiste, ki ne veste in ne poznate tega primorskega dela Slovenije. Torej če sta šla sodelavca v ti bolnišnici, si lahko kar priznamo, da bomo mnogo raje šli obiskat tistega v Valdoltri; se bomo malo sprehodili ob morju in bomo poklepetali: ''Ti … a koliko šivov si pa imel? A so ti kaj vijakov zavili notri?'' Vse nas bo zanimalo. Ne gremo pa v Idrijo. Kaj pa veš, mogoče te kaka sestra po nesreči povleče v sobo pa ti naredi elektrošok (smeh publike). Raje ne … ni dobro. Kaj je šele, ko se sodelavca vrneta iz bolnišnice. Onemu, ki pride iz Valdoltre, mu z veseljem dajo še stol, da ima lahko ''gips'' gori … češ, ni važno, ti samo delaj, da si lahko razdelimo delo med štiri in ne med tri. Ko pa pride tisti, ki je imel depresijo, nazaj iz Idrije, je pa približno takole: »Kaj bomo naredili danes? Pride oni, veš … Se bomo delali, kot da nič ni … ok?'' In potem se res delajo vsi, kot da nič ni in je praktično videti, kot da dejansko nekaj je, ker so edini dan v tednu, takrat, osem ur za računalnikom in ne gredo niti na kavo in niti nič ne spregovorijo, ker kaj veš, kaj smeš vprašati.

Eden od načinov, kako spremenimo stigmo, je ta: recimo, da podkupim TV Papriko in postanem najbolj simpatičen Slovenec in potem sp ljudje ponosni, še posebej ženske, da pridejo k meni na pregled. Ampak ta način ni najboljši (smeh). Eden od boljših sistemov je … (aplavz publike) tako, kot je recimo na Norveškem povedal premier: »Dragi državljani, vaš premier sem, vendar moram vam povedati, da sem se zdravil za depresijo z antidepresivi, ampak zdaj sem zdrav.« In na Norveškem jasno to ni več noben problem. Zdaj že celo mislijo, da moraš imeti depresijo, da postaneš premier. Saj vem, zdaj si pač v Sloveniji vsi mislijo: »Ah, pa saj to mi itak v našem primeru že vemo.« (smeh) … in tista polovica dvorane, ki ni z levice, si misli pa to o prejšnjem premierju. Skratka, pol Slovencev si o tem, pol o tistem misli, češ, kaj nam bo sploh govoril, saj to že vemo.

Eden še boljših načinov je pa s Škotskega; Škotska je zame neke vrste Pariška komuna na področju duševnega zdravja ali pa utopija, kjer se praktično duševno zdravje najbolj destigmatizira. In povem vam tako na hitro, da pri shizofreniji obstaja nekaj pacientov, ki jim ne moremo pozdraviti halucinacije. Tam so jim rekli tako: »Poglej, če boš imel halucinacije, prisluhe, potem enostavno takrat, ko jih zaslišiš, ne govori z njimi kar tako v zrak, ampak si vzemi telefon (smeh) in govori.« No in potem sem jaz isto uporabil tudi pri

svojem pacientu in sem rekel: ''Poglej, kadarkoli se to zgodi, spregovori, se z njim pogovarjaj, ampak imej telefon pri sebi ali pa si kupi bluetooth, kar je še bolj pametno''(smeh). In res, tisti se je potem nekoč z avtobusom vozil po Ljubljani, ko je »zazvonila« halucinacija, vzel telefonček in rekel: ''Povej! Glej, samo to ti povem, meni je moj psihiater povedal, da ti ne obstajaš in zato je brez zveze, da se oglašaš, prosim, če nehaš, prosim, če nehaš, ker ne bo nič …« (aplavz publike). Čakajte, čakajte, to še ni konec, nakar je neka gospa, ki je sedela zraven njega, rekla, ko je dal dol telefon: ''Poslušajte, kdo je ta vaš psihiater, jaz se moram nujno rešiti svojega moža.'' (smeh in aplavz). Jih dobro pokam, a? Zato, ker se rad smejim. Smeh je pol zdravja.

Skratka, kaj je to duševno zdravje? Sprašujem svoje študente, da mi opredelijo duševno zdravje in če bi mi ga znali opredeliti, potem dobijo deset. Pa nihče ne dobi deset, ker niti sam ga ne znam opredeliti, ampak tisto, kar je zelo pomembno, je, da nekako upoštevamo v duševnem zdravju vse, kar se da videti, to je videz, vedenje, kako se premikamo po prostoru, kaj govorimo. Iz tega sklepamo, kaj razmišljamo, in približno se vidi, kakšnih čustev sem ta trenutek in če bi se pred petimi minutami razjokal in čez pet minut začel vpit na vas, bi pa tudi predvidevali, da je moje razpoloženje zelo labilno in seveda bi me takoj poslali k psihiatru.

To je duševno zdravje, kot sem ga zdaj opisal, ki ga vidimo in sklepamo o njem; psihiatri zelo pogosto tudi sklepamo, čeprav tako sklepajo tudi internisti in ni nič takega. To, kar mi vidimo in kar nekako sklepamo o duševnem zdravju, o zdravju svoje duševnosti, to je nekako vpeto med dve zelo pomembni točki; eno je genetika in eno je okolje. Genetika je tisto, kar se vam zdi mogoče pri duševnem zdravju manj pomembno, ampak ni res, zato ker možgane določata dve tretjini vseh genov in ena tretjina genov ostale organe, se pravi, že avtomatično mora biti genetika zelo pomembna pri duševnosti, vendar ni edina pomembna. Mi smo kot polna knjiga raznih genov in, samo če dovolimo, bodo geni prišli do ekspresije. In jasno, če si rojen v Podčetrtku in živiš v Podčetrtku in opravljaš isto službo kot tvoj oče, ki je bil tudi v Podčetrtku, opravljal isto službo, je jasno, da boš imel podobne bolezni kot tvoj oče. Ali pa če bi se ta iz Podčetrtka preselil v Koper ali pa še bolje v Saharo ali pa recimo na Machu Pichu, bi verjetno doživljal kaj drugega, ker bi se mu iz njegove knjige genov prebujali drugi geni. In na to pozabljamo. Ampak v nobenem primeru ne gre podcenjevati genetike pri duševnem zdravju; ker samo to mi povejte, a so že kdaj zamenjali dva starostnika v domu za upokojence? Ne, dva dojenčka pa ja. Se pravi z vsakim dnem v življenja je naša genetika bolj izrazita in se bolj in bolj pokažemo to, kar smo, in tisti, ki bi radi bili čim bolj drugačni od staršev, se naj zavedajo, da so jim vsak dan v življenju vedno bolj podobni.

Druga zadeva, ki je zelo pomembna pri duševnem zdravju, je, da je vpeto med temperament in med vedenjske vzorce. Zdajle o vašem temperamentu ne morem nič sklepati zaradi tega, ker več ali manj ste vsi tipični poslušalci. Imate vedenjski vzorec poslušalca na predavanju, nihče si ne vrta po nosu, nihče preveč ne zeha, nihče ne moti predavanja, skratka, na neki način imate vedenjski vzorec, iz katerega ne morem sklepati, kakšnega temperamenta ste. Temperament je tisto, o čemer bi vas moral večkrat mogoče tudi kaj testirati, da bi ugotovil, k čemu ste nagnjeni. To je zelo pomembno razumeti, ker bom govoril o psiho-skeletu. Kam je nagnjen naš psiho-skelet? Kam je naša psihomuskulatura nagnjena, h katerim motnjam? Na drugi strani pa imamo vedenjske vzorce, to je tisto, kar delamo osem ur na dan; eni so zdravniki, eni so psihiatri, eni učitelji, eni vzgojitelji in različni vedenjski vzorci botrujejo nagnjenosti k različnim boleznim. Recimo ne vem, zakaj naj bi bili stomatologi, ampak predvsem psihiatri smo zelo nagnjeni k samomorom.

Tretja zadeva, ki je zelo pomembna, je vpetost duševnega zdravja med dve zadevi: med duševno zdravje v ožjem pomenu besede in duševno bolezen. Zapomnite si nekaj: ko človek dobi duševno motnjo ali duševno bolezen po starem, se lahko vedno vrne v zdravje. In tako kot recimo, če se je naša Jolanda Čeplak poškodovala in ni mogla tisto leto doseči tako dobrih rezultatov, jih pa je potem leto za tem spet lahko, lahko tudi kak manager, ki razvije depresijo in mu depresijo potem, recimo jaz – da naredim malo promocije –, pozdravim, potem lahko ta človek spet normalno vodi firmo, ker postane malo bolj levo-srčen; srce si postavi spet malo bolj proti levi in razume ljudi. Kaj naš psiho-skelet in psihomuskulatura počneta? Ves čas prenašata psihološke obremenitve; tako kot recimo lahko greste v fitnes in rečete od zdaj naprej bom pa prenašal štiri, šest, osem kilogramov … in to pol ure in ne bom imel ''musklfibra'', enako lahko naredite tudi s psihofitnesom tako, kot je nekdo rekel: ''Ja … zadnjič sem šel v fitnes, zdaj jaz hodim že pol leta in ti povem … moja kondicija je super, blazno dobro že ''laufam'' in to in sploh nisem nič utrujen …'', enako lahko kdo, ki gre v psihofitnes, razvije te sposobnosti in namesto štiri megabajtov prenese osem megabajtov stresa ali pa dvanajst megabajtov in zvečer še vedno zaspi, ne da bi zaspal s kakšnimi težavami v mislih. Skratka, tisto, kar potrebujemo in kar nam lahko dejansko dajo že ob vzgoji, meni vzgojiteljica Vida in moja mama in tako dalje, vam pa seveda vaše vzgojiteljice in vaše mame, je samozavest. Ker samozavest pomeni ojačana psiho-

kolena, ki več prenašajo in če več prenašajo, potem tudi laže živimo in manjkrat razvijemo razne duševne motnje. Saj veste, kaj delajo Italijani in Židje: imajo mamo za to, da stalno ''tumba'' samozavest svojemu sinu: ''Ti si najlepši, ti si najpametnejši …'' in tako dalje. In s takimi ljudmi je težko delati, ker so polni samega sebe, ampak priznajte, nikoli ne dobijo duševne motnje (smeh in aplavz publike).

Depresija je zame živčni zlom, tako kot so nekdaj Slovenci to bolezen poimenovali, je najboljši pokazatelj tega, kaj se zgodi; zlomi se psihoskelet, zlomi se psihomuskulatura, kar se seveda kaže na nivoju monoaminov v možganih, pač slabše se prenašajo določene zadeve, poškoduje se naš software; ampak bistveno je, da se nekaj zlomi in to se zlomi ponavadi med raznimi obremenitvami, ki jih nosimo v nahrbtniku, kar so lahko kaka telesna okvara, lahko diabetes, lahko rak; lahko sta tudi povod telesna bolezen ali pa duševna bolezen pri kom od naših staršev, svojcev … Recimo, neka gospa se ravno upokoji in reče, zdaj bom pa šla, recimo, vsak teden za vikend s svojim možem, ki se je tudi že upokojil, v počitniško hišo. Potem pa njena mama dobi demenco in zaradi slabe razvitosti socialnih služb pri nas, mora seveda potem po upokojitvi postati še medicinska sestra. Skratka, obremenitev je tisto, kar nas lahko zlomi, in udarec; z leve, z desne, ni važno od kod, udarec, recimo, kot izguba nečesa. Če kaj izgubimo, je večja verjetnost, da bomo razvili depresijo, če se česa bojimo, je večja verjetnost, da bomo razvili anksioznost. To je dokazano in to nas zlomi; in ko nas zlomi, razvijemo depresijo, ki se navadno najprej kaže z biološkimi simptomi, čeprav je to psihiatrična bolezen, kaže se s tipičnimi biološkimi simptomi. Človek se prebuja dve uri prej, ne more spati … Če spi osem ali šest ur, je vedno enako neprespan zaradi tega, ker mu je manjkalo sanj, v katerih bi si lahko malo reorganiziral misli. Potem razvije še psihološke simptome, recimo občutke krivde in tako dalje. Ali pa obratno; obstajajo ljudje, ki imajo psihološko strukturo tako nagnjeno k depresiji, da se sami sebe zapeljejo direktno v depresijo. Govori se o tem, češ da imajo veliko negativnih misli, da so nagnjeni razmišljati negativno, ampak jaz osebno, oprostite, zavračam tako razlago, ker zame ni nobena misel negativna in nobena pozitivna. Če jaz rečem svojim otrokom: ''Danes ne greš na igrišče zaradi tega, ker še nisi naredil svoje domače naloge,'' je zame to pozitivna misel, ker vem, da ga vzgajam v super človeka, zanj je pa negativne misel, ker ne sme it na igrišče. Se pravi, kdo bo zdaj tukaj določil? Premier? Kaj je negativno in kaj je pozitivno? Po mojem ne more tega odločiti nihče …

Naj pokažem, kako približno človek razmišlja. Misli v glavnem potekajo takole: najprej prva misel, druga misel je njena asociacija in se gibljemo po prostoru misli, čisto normalno in razmišljamo zdaj pozitivno, zdaj negativno in praktično stalno razmišljamo in to je zdravje. O. K.! Kaj se pa zgodi, če se nam pojavi kratek stik? In kratek stik se lahko pojavi pri neki misli, ki je čisto pozitivna. Recimo; če ne bom hodil v službo, me bodo vrgli iz službe. To je pozitivna misel, ker je človek, ki to ve, pameten. Ampak če ga to preveč skrbi in v službo sploh ne gre, je to misel, iz katere so potem lahko – zaradi monotonije te misli –, razvije tudi depresija.

Pa poglejmo malo, kako lahko delimo depresije. Te lahko delimo, vsaj jaz jih, pa še kdo, na tri tipe: modro, rdečo in rumeno. Modra je tista, ki je najbolj pogosta, zato je krog največji in to je serotoninska depresija, pri kateri pride do motenj spanja, zlasti se ljudje dve uri prej prebujajo, so neprespani, imajo slabši apetit in tudi slabšo spolnost. Slabši apetit ne pomeni manj hranjenja in slabši libido ne pomeni manj spolnosti. Ampak zame ni spolnost, če se samo razpreš in počakaš, ampak da v njej tudi uživaš, skratka manjka libido, manjka serotonin. Sanje bi lahko obarval modro. Sanje so blazno pomembne, ampak ne zaradi tega, da si na kavču in da razlagaš, kaj si sanjal; sanje niso nič drugega kot to, da se spomnimo, kaj vse smo čez dan doživeli in kaj je od tega, kar smo danes doživeli, podobno kakšnemu dogodku v preteklosti in da shranimo samo tisto, kar je relevantno in na nekako počistimo svoj računalnik, svoj desktop, tako da datoteke razvrščamo v razne direktorije in glede na to, koliko smo shranili, se nam zdi tudi dan dolg ali kratek. In če greste zdaj na Tajvan za en teden, se vam bo zdel teden dni dolg, mnogo daljši, ker boste med sanjami mnogo več materiala shranjevali, kot če boste en teden v službi, kjer ste bili prej že deset let. Skratka, v sanjah se nam kopiči spomin in ker smo vse starejši, doživljamo stvari, ki smo jih že doživeli; čas se nam zdi vse krajši. Štiri leta gimnazije ali pa štiri leta službe pri štiridesetih – to je bistvena razlika. Vsaj dvakrat hitreje nam je teklo, a ne? In to je zaradi tega, ker nič ne shranjujemo, ker ne potujemo na Tajvan ...

Druga depresija; to je pomanjkanje volje, motivacije in energije. To je nadvse pomembna depresija, ki pa je noradrenergična in internisti vedo, da takrat, ko dajo pacientu na intenzivni negi noradrenalin, se kar nenadoma prebudi, vzdigne in to je tisto, kar ponavadi manjka pacientu, ki ima noradrenalinsko depresijo. Tisti, ki pa imajo dopaminsko, to, ki je najredkejša in šele zdaj prihaja v Slovenijo prvi antidepresiv te sorte, ki zdravi to depresijo, je pa pomanjkanje življenjskega elana in entuziazma.

In kaj zdaj naredimo? Zgodi se, da dobimo psihološke simptome. Tisti, ki imajo modro depresijo, bodo dobili čustveno praznino; tisti, ki imajo rdečo depresijo bodo postali potrti; tisti, ki dobijo rumeno, obupajo. Vsi skupaj pa lahko razvijejo razne občutke krivde:

nizko samozavest in podobno. In tisto, kar mora dober psihiater ali pa dober zdravnik narediti, je, da vas posluša, da razume, kje se je vaša depresija začela. Če vam on »rukne« antidepresiv, še preden mu nehate govoriti, se obrnite; tako kot je rekel tisti »fuzbaler«, za 360 stopinj se obrnite in pojdite ven iz ambulante. Tarča. Vsak dober psihofarmakolog mora točno vedeti, kaj zdravi. Tako kot tista skladba: »…Ti si moja tarča …« In to tarčo je treba premikati in ugotoviti, kaj bo ciljal najprej. In ko se to odloči, depresija, avtomatično, biološka, izgine, po štirih tednih sicer, potem pa so še psihološki simptomi. Ponavadi občutki krivde pri Slovencih Judežih izginejo najkasneje.

Kako vam lahko še malo pomagam razumeti depresijo? Recimo z vijakom, ki ga zavijemo v svojo osebnost. In če ga ne bomo hitro odvili, bo pustil posledice, bo nastala taka psihobrazgotina. Zato je treba čim prej zdraviti in če hitro zdravimo, praktično ne bomo potrebovali ne antidepresivov ne psihoterapije, ampak lahko gremo samo v skupino za samopomoč. Slovenci smo recimo eni prvih v Evropi, ki imamo tako skupino, kot je DAM, društvo tistih, ki so že imeli depresijo. Nimamo samo koronarnega društva, društva diabetičnih bolnikov, tudi DAM, zapomnite si to, če boste imeli kdaj depresijo.

In potem lahko že navadne klešče, takšen, ali pa celo z roko včasih lahko odvijemo, s samopomočjo, svojo depresijo, ker je komaj prišla, ker se ni dobro zasidrala. Včasih pa to ne pomaga in je potrebno najti pač ta pravi, tisti iz ta pravega kroga, antidepresiv. In če je ta premajhen, bomo dali potem tega, včasih pa se že tako zarjavi notri v nas, da si je potrebno pomagati s kakšnimi posebnimi ključi, tako da lahko še malo »štelamo«, ko dodajamo še razno razne epileptike, tako, da vam bo jasno kaj vam dodajajo in potem v bistvu stabiliziramo membrano in na ta način ponavadi pozdravimo, ampak ni je čez dobro psihološko terapijo, recimo kognitivno-vedenjsko terapijo. To je pa zame WD40. In ko to naredimo, vijak odide, in potem odmaknemo, najprej psihološko terapijo, potem še vso terapijo in smo depresijo praktično zelo dobro pozdravili.

Zdaj pa še tisti efekt sesalnika. Kaj to pomeni? Ljudje mislijo tako: »No, zdaj ko imam depresijo, gospod doktor, zdaj sem pa gotov.« A je res? »Zdaj bom imel vse življenje to depresijo«. Potem najprej pet minut razlagam: »Ne, poglejte, to vam razlagajo drugi, ampak jaz vam povem, depresijo si lahko pozdravite in boste potem celo boljši kot prej«. – » Pa kako bom lahko boljši, če sem že imel depresijo, to imam potem že v kartoteki«? Pa pravim: »Dobro. Po našem zakonu o varovanju osebnih podatkov tega ne bo nihče vedel«.

Tisto, kar je najbolj pomembno, pa je efekt, jaz pravim »cornflakesa«, ne »sesalnika«; če se vam po preprogi strese vrečka »cornflakesa« in ga greste posesat, je vaša preproga bolj čista, kot je bila, preden ste stresli »cornflakes«, a je tako? Se pravi, nekaj se naučite. Z vsako kronično boleznijo se človek nekaj nauči. In tako tudi z depresijo. Poglejmo naših sto tisoč Slovencev, ki bodo v naslednjem letu razvili depresijo, takšna je namreč prevalenca na letni ravni. V roku enega leta zboli za depresijo pet procentov ljudi, se pravi, da bo imelo depresijo pet procentov ljudi, kar pomeni v Sloveniji sto tisoč od dveh milijonov. Če nas je kdaj že bilo toliko … zato bom raje uporabljal model sto, ja. Jaz bom pač razlagal kot sto ljudi. Če teh sto ljudi – zdaj se res počutim, kot da sem v baru, zato tako sproščeno govorim –, če torej teh sto ljudi razvije depresijo, potem jih bo prišlo v zdravstveni sistem žal samo petdeset. Zame je namreč zdravstveni sistem tudi zdravstveno varstvo, tako da štejem tudi nevladne organizacije zraven. Petdeset jih bo potemtakem reklo: »Jaz raje ne grem tja, da me ne bodo imel za 'depresivca' pa za 'uvrnutog' ali pa za 'weirdo', kot rečejo Angleži. Skratka, raje ne grem, se bom poskusil kar sam pozdraviti«. Drugih petdeset, ki pridejo k zdravniku, pa se jih ne da vseh prepoznati. Žal jih zdravnik kakih petindvajset ne prepozna. Zakaj ne? Ni sam zdravnik kriv – da bom malo ščitil svoje kolege –, tudi pacienti smo, ali so, krivi, ker v bistvu pripovedujejo o simptomih, ki niso relevantni. Recimo, pride pacient, se usede pa rečem: »No, in kaj je z vami, gospa?» – »Ne vem …« pravi in se drži za trebuh. »Ok, ultop. Nekaj, da boste imeli manj kisline v želodcu.« Potem pride drugi pa stoka in se drži za vrat. Pa mu predlagam brufen, nekaj proti bolečinam v vratu. In na ta način se v bistvu zdravi z nepravimi zdravili nekaj, kar je seveda čisto psihološka bolezen. No, pri polovici teh pa le prepoznajo depresijo in rečejo: »Ok, vi imate depresijo.« Ampak žal, kar polovico tem, dvanajstim, rečejo: »Veste, kaj, gospa, kdo pa ne bi imel depresije, če se je mož ločil od vas?« ali pa: »Gospa, mislim, da bi jaz tudi imel depresijo, če bi mi sin jemal heroin.« Kot recimo, če bi prišel kdo k ortopedu v Valdoltri in bi ta rekel: »Ja, gospod, kdo si pa ne bi zlomil noge, če bi stopil na led?« Ko vemo, zakaj je prišlo do bolezni, je ni treba več zdraviti, ali kaj? To je normalno … ampak to si privoščijo samo na področju duševnega zdravja, ki je stigmatizirano.

Tako mi večkrat pacienti rečejo: »Brez zveze, da mi dajete te antidepresive, ker jaz itak vem, zakaj sem depresiven.« Jaz rečem: »Ja, vi niste samo depresivni, vi imate depresivno motnjo, vi niste samo depresivni, zato vas moram tudi pozdraviti.'' No, ampak taki pač gredo potem samo še navzdol, ker pač jih ne zdravijo in jih izmed onih dvanajstih potemtakem pozdravijo samo šest; jim dajo antidepresiv ali pa kognitivno vedenjsko terapijo ali pa socioterapijo, ostalim šestim pa dajo tiste anksolitike, apaurine, leksavrine, hele-

kse, ksanakse, kar je podobno kot sivi pinot, modra frankinja, tokaj, isti efekt. V bistvu, saj veste, to je tisto, kot če bi imel drisko, pa bi vzel apaurin; drisko imaš še vedno, ampak se ne sekiraš več (smeh publike). Enako je tudi pri depresiji. Imaš depresijo, vzameš apaurin (aplavz) … in od teh šestih, ki recimo dobijo ustrezno terapijo, žal s terapijo prenehata kar dve tretjini in tako ostaneta samo še dva od tisočev Slovencev, ki bosta s terapijo nadaljevala tja do enega meseca, da bo prišlo do učinka in bosta rekla: 'Zdaj sem pa zelen, zdaj sem pa zdrav.'' Žal bo eden od njiju prenehal jemati to terapijo, preden bi se zmanjšala verjetnost za ponovitev depresije za sedemkrat, če bi z njo nadaljeval potem še pol leta. Ampak po pol leta je pa res končamo.

Naj se malo vrnemo v utopične čase, ker jaz sem pač utopist, in poglejmo, kako bi bilo, če bi imeli sto pacientov v kakem drugem, lepšem svetu. Recimo v svetu, kjer duševno zdravje dejansko ni stigmatizirano. Samo kakih deset jih ne bi šlo k zdravniku, zdravnik jih kakih devet ne bi prepoznal, nikomur pa ne bi rekel: »Ja, gospa, seveda ste depresivni, če pa ste dobili diabetes! Saj, tudi jaz bi bil.« In nobenemu ne bi zdravnik rekel, naj vzame pomirjevala, in večino jih bi potem tudi zdravil. Nekaj depresivnih bi prenehalo z zdravljenjem, ne bi se strinjali z zdravljenjem, ker pač bi hoteli šentjanževko in tako dalje, nekaterim od teh pa zdravljenje ne bi dovolj delovalo. Ampak ta slika je mnogo lepša kot naša, a je tako? In to se bo popravilo, vam obljubim (aplavz publike).

Zdaj pa k moji omiljeni temi, to je k samomoru. Naj vam razložim, zakaj v bistvu Slovenci sploh nismo tako napačen narod, če imamo visok samomorilni količnik. Ločimo dve depresiji. Imamo depresijo, ki je retardirana; pacient pride k nam in sloni tako nekako (sedi sključeno). Vprašaš: »Kaj je pa z vami, gospa?« In gospa samo zavzdihne. Imamo pa tudi pacienta, ki je približno takšen (živčno se preseda): »Če mi ne boste pomagali, bom nekaj naredil!« To je pa agitirana depresija.

Moja hipoteza, ki jo bom skušal tudi v svojem raziskovanja v naslednjih sedmih, štirinajstih, enaindvajsetih letih dokazati, je, da praktično tisti ljudje, ki so leni po naravi, dobijo tako retardirano depresijo, tisti, ki so managerji, agresivci, vojaki, borci, dobijo pa agitirano. In tisti, ki dobijo retardirano depresijo, pravijo: »Super, zdaj imam depresijo, sicer boli, ampak mi vsaj ni treba v službo.« Tisti, ki ima agitirano, pa dojema depresijo kot nekako dodatno breme, s katerim mora živeti: vsak dan mora gledati svojo ženo, ima tri otroke, ki mu vsi težijo, in zdaj ima še depresijo. Kako bo zmogel voditi svoje podjetje? To je agitirana depresija. In ta depresija je tista, ki je blazno povezana s samomorom. Reče se ji atipična depresija ali moška depresija, čeprav jo imajo lahko tudi ženske … in tudi moški imajo lahko retardirano depresijo. In pri teh dveh depresijah je iskati tudi razloge za samomorilnost. Samomor se lahko pojavi sicer pri obeh, ampak mnogo pogosteje pri tisti agitirani, zelo pogosto se pojavi pri tistih ljudeh, ki so borci. Morate se zavedati, da genetsko izhajamo iz tistih, ki so prihajali na to področje in klali in posiljevali in več, ko so jih poklali, več, ko so jih posilili, več teritorija so imeli, bolj so bili nagrajeni in več žensk so imeli, več otrok so imeli in, skratka, ta genetika je v nas. Ali si priznamo ali ne.

Zato sem jaz borec proti tisti sociologiji, ki govori, da je treba vedno tistega, ki razmišlja o samomoru, tolažiti in potrepljati po rami. Ne. Treba mu je reči, da naj se gre tudi ukvarjati s čim, s kakšno borilno veščino, naj se ukvarja s čim, čim več energije naj porabi čez dan. Samomorilnost je komponenta, je neke vrste genetika poguma. In vem, da nekateri neradi slišijo, češ, da je samomor povezan s pogumom, ampak je, ker je že naravno laže ubiti drugega kot pa sebe. Ker to smo mi počeli, naši predniki so to počeli. Ubiti sebe pa je blazno težko, ker je sprto z naravno logiko.

Kako približno poteka samomor? Nikar ne misliti, da se samomor zgodi tako čez noč in da bo kdorkoli od vas, če še niste razmišljali o samomoru, ga jutri naredil. Zgodi se zelo počasi. To je pravzaprav neke vrste psiho-maligna bolezen. In najprej se zgodi to, da nekdo ima pasivne misli o samomoru in si reče: »Bolje bi bilo, če me ne bi bilo.« Potem, ko se mu to lahko razvije naprej, začne dobivati aktivne samomorilne misli in reče: »Pravzaprav bi bilo zelo dobro, če bi vzel tablete ali pa karkoli, skratka, da bi prekinil to življenje.« Potem razvije te misli še dlje in to lahko traja tedne, mesece, leta in naposled reče: »Že vem, kaj bom naredil. Obesil se bom.« To je tako, tipično v Sloveniji. Med tem se mu lahko stanje izboljša, lahko spozna punco ali pa fanta, skratka, se mu stanje malo izboljša in gre nazaj za dve stopnici. Ampak bolezen poteka. Ima svoje udarce, ima svoje umike. No in ta, ki tako razmišlja o tem, kaj bo točno naredil, ko že ve, kaj bo naredil, v nekem trenutku dobi namen: »Zdaj je pa dovolj. Naredil bom samomor.« In potem ga tudi poskuša, ampak k sreči jih polovica v enem letu samo poskuša, ga ne naredi, druga polovica pa skoči in se ubije. In takih je 600 na leto v Sloveniji. In teh 600 na leto se zgodi zelo pogosto zaradi tega, ker se država na samomor ne odziva.

Pred dvema mesecema sem imel v srednji šoli v Ljubljani predavanje za učitelje in učence skupaj, ker sta dva otroka na tej šoli naredila samomor. Otroka, ker sta imela 15 let. In to na isti točki v Ljubljani. Lahko si predstavljate, kje. Ob železniški progi sta se vrgla pred vlak. Tri tedne razlike med njima in niti nikjer niste o tem prebrali, ker ne morete o tem prebrati. Nikjer niste o tem slišali. Zakaj ne? Ker država nima ob-

čutka za to. In ko govorimo, država, država, država, si mislimo: »Ja, pa kdo v državi? Kdo bo to delal? Saj smo že vsi full zaposleni.« Zelo preprosto. Minister za zdravje in minister za okolje bi lahko v trenutku, ko se je zgodil prvi samomor, če ne po prvem, pa po drugem na isti točki z iste šole prišla, bi snemali, ko bi se tam pojavila. Minister za okolje bi recimo predlagal, da bi postavili mreže tako kot v Angliji, da ne more vsak priti na železniško progo. Minister za zdravje bi recimo zahteval helikopter, da bi čim prej v takih primerih odpeljali samomorilca v bolnišnico. Ali pa bi predlagal kaj drugega. Skratka, zgodilo bi se to, da bi ljudje razumeli, da država da nekaj na to, da je ozaveščena in da ne želimo zgubljati ljudi. Tako kot ne želimo izgubljati ljudi v prometnih nesrečah. In ko pride na dveh točkah v treh tednih do smrti zaradi avtomobilskih nesreč, postavimo tja ali policijsko kontrolo ali opozorilni znak ali karkoli. Nikjer pri nas še nisem videl znaka z opozorilom, da kje skačejo v globino. Nikjer. V Ameriki ja, na Švedskem ja. Kadarkoli prideš na večji most, piše: »Če razmišljaš o samomoru, pokliči to pa to številko«! A je to tako težko namestiti? (aplavz publike). Pa smo spet pri tisti depresiji.

Pa poglejmo kaj se dogaja z depresijo in s samomorom. Imamo tri tipe depresije in tisti, ki naredijo v modri depresiji samomor, so zame osebno naredili samomor ne zato, ker bi jim bilo to treba, ampak ker nismo znali zaznati in pozdraviti njihove depresije. To je tipičen samomor zaradi depresije. Ne moreš spati, šest ur ponoči gledaš v strop, ne moreš spati in imaš psihično bolečino, ki je hujša od telesne bolečine. Apetita nimaš, libido si že pozabil.

Samomor ob depresiji kot trenutek šibkosti se dogaja pri rdeči depresiji. Zakaj? Ker človek nima volje, nima motivacije, nima energije in v fazi šibkosti ima občutek, da ne bo več nič zmogel in takrat mu misli zaigrajo na struno obupa. In takrat je zelo verjetno, da bo naredil samomor, zaradi šibkosti znotraj svoje depresije. Take samomore bomo kasneje reševali, čez dvajset, trideset let, ko se bodo zelo razvili tudi psihologi na področju sociologije. Žal trenutno imamo bolj razvite druge vede, pa ne zaradi psihologije, ampak zaradi tega, ker psihologije preprosto farmacevtske firme ne financirajo.

Potem je tu še samomor kot upad entuziazma. Ta se lahko pojavlja, ampak nekaj je zelo zanimivo. Čim mi zdravimo depresijo, ki je razlog za samomorilne misli, je vse ok. Ampak tisto, na kar bo psihiatrija XXI. stoletja morala odgovoriti, je, kako ločiti med samomori, ki so dejansko posledica bolezni, in samomori, ki se zgodijo nekje izven duševnih motenj. In taki so, jih je sicer blazno malo, priznam, ampak nekoč bomo morali dati nekaj na mizo in si odgovoriti na vprašanje: ali so vsi samomori dejansko tisti, ki jih je treba tudi preprečevati in zdraviti? Lahko, da pride pri kom, ki je starejši, do upada entuziazma, ki je popolnoma združljiv z njegovim življenjem in tako kot se Eskimi umaknejo v gozd, se želijo tudi taki umakniti in ne želijo več bremeniti svoje družine. Seveda lahko uporabimo psihoterapijo, ampak tam dobijo diagnozo depresije samo zaradi tega, ker je samomorilna misel že pogoj za to, da dobiš diagnozo depresije. Kar je v bistvu nekakšen a priori simptom v kaki bolezni. Ampak tega se ne bom lotil zato, da mi kdo ne vzame licence za zdravljenje, bom pa postavil sam en vprašanjček. Torej, od 600 samomorilcev v Sloveniji, je verjetno tistim šestim bila vzeta neka pravica.

Še na hitro o psihiatriji XXI. stoletja. Kaj bo drugače v XXI. stoletju oziroma bi že moralo biti, kot je bilo v XX. stoletju? Ni vprašanje to, ali elektrošok deluje, ni vprašanje, ali antidepresivi delujejo, ni vprašanje, ali psihoterapija deluje, vse deluje. Vedno imate zdravila, ki so dobra, vedno imate elektrošoke, ki so učinkoviti, vedno imate psihoterapije, ki so zelo učinkovite, imate socioterapije, ampak tisto, kar manjka, je to, da obstaja še zelo veliko drugih terapij, ob katerih zamahnejo z roko: »Nemogoče.« Recimo, če pride zdaj pacient v ambulanto tipičnega slovenskega psihiatra, kakršnih je približno 195 od 200, potem bo rekel recimo tako: »Poglejte, jaz imam shizofrenijo in bi rad jemal kitajske čaje. Ali mislite, da bo to v redu?« – »Ah, dajte no, vas prosim, no, ja ne boste tega jemali. Jemljite to, kar sem vam rekel; če ne boste jemali, vam bom dal injekcijo depoje.« In potem seveda, ta si premisli, kitajskih čajev ne bo jemal. Ampak marca 2007 je izšel v British Journal Psychiatry, to je britanska revija za psihiatrijo, članek, v katerem so primerjali ljudi, ki so jemali antipsihotike same po regularni terapiji in tiste, ki so jemali antipsihotike in zraven še razne kitajske zvarke. In Kitajci so malo bolj napredni od nas in ločijo pet tipov shizofrenij in imajo pet tipov zvarkov za shizofrenijo. In tisti v skupini tisočev in tisočev, ki so jemali tudi kitajske zvarke zraven antipsihotikov, so bili dokazano mnogo, mnogo boljši kot tisti, ki so jemali samo antipsihotike. Tako, da tistih 195 psihiatrov ali pa mogoče 185, 175, ki bi zamahnili z roko, bi praktično zamahnili z roko celo nad nečim, kar naj bi bilo dokazano učinkovito. Tisto, kar je v XXI. stoletju pomembno, je, da vse te stvari, ki so na voljo, mora koordinirati posameznik, ne pa psihiater ali pa zdravnik. Jaz imam blazno rad paciente, ki pridejo k meni, pa imajo že idejo kaj bi jemali. Povejo, da so prebrali, da obstaja neki novi antidepresiv in me vprašajo, če opravljam tako psihoterapijo, češ da je blazno dobra, za tisto, kar naj bi oni imeli. Skratka, so na neki način opolnomočeni in na neki način odločajo o tem, kako se jih bo zdravilo. Seveda je treba imeti zanje malo več časa, to si lahko predstavljate, ampak je zelo dobro, da se zgodi ta premik iz koor-

dinacijske vloge psihiatra in bolnika v koordinacijsko vlogo posameznika.

Navedel vam bom svoj primer. Že sedem let delam pri doktorju Angelskemu v Cardialu. On je prvi, ki me je vzel pod streho takoj, ko sem dobil licenco tudi v Sloveniji. Dve leti sem se vozil enkrat na mesec iz Anglije in imel nekaj pacientov in počasi, počasi se je razvilo to, kar imam danes in skozi moje roke je šlo tisoč ljudi. Tisoč jih je bilo pač potrebnih za to, pa ker je tudi vas tu tisoč, ne misliti, da ste vsi vi moji bolniki, ker vem, da niste. Tistih tisoč je bilo potrebnih, da se je zgodilo to, kar se mi je zgodilo. Takrat sem bil nekako utrujen in sem sem si rekel: »U, še dva imam, potem šibam domov, da ne bo žena jezna«. Ker ponavadi je, reče, da se preveč s psihiatrijo ukvarjam v življenju. In potem pride v ordinacijo gospod in reče: »Gospod, z mano je vse v redu.« Ko ti to kdo reče v psihiatriji, ponavadi ni res, ne? Tako, da sem rekel: »Dobro. Zakaj ste pa potem prišli?« – »V bistvu ne zaradi tega, ker bi bilo kaj narobe, ampak zaradi tega, ker bi rad imel preventivni psihiatrični pregled.« Pet let je, od kar sva z doktorjem Angelskim predlagala, da bi v managerskem pregledu imeli tudi psihiatrični pregled in da bi si managerji dali pregledati, da slučajno ne bi kdaj česa narobe naredili zaradi psihiatrične motnje. In noben manager do zdaj, pa imamo baje zelo dobre managerje v Sloveniji, ni prišel na idejo, da bi se pregledal tudi pri meni. Tisti pa je prosil za pregled. In ko sem ga pregledoval, sem ga vprašal, če je kar koli narobe. In ko sem tako iskal, iskal, sem tudi rekel: »Kaj pa drugače, vas vrže kaj v življenju s tira?« – »Samo, če me kdo fino nategne«. Pa sem rekel: »Zdravi ste.« (Smeh publike). In sem počasi napisal izvid, samo spremenil sem naslov, namesto psihiatrični izvid sem napisal preventivni psihiatrični pregled in sem mu dal izvid in potem je rekel: »Ampak, samo še nekaj. A bi lahko spoznali mojo ženo?« Potem mi je malo padlo v vodo, ampak kljub temu, šlo je za prvi preventivni pregled.

Tisto, česar jaz, drugače od večine drugih psihiatrov, nimam rad, je pogled nazaj, kar nas je naučil Freud. Ni pomemben. Ni pomembno to, kaj se je zgodilo v preteklosti, ker karkoli se da zdraviti, je tukaj in zdaj v nas. Če bi gledali nazaj, bi bilo tako, kot če bi šli k ortopedu in bi rekli: »Mene boli hrbet.« In bi rekel ta: »Dobro. Kako vas je mama učila hodit? Ali je tako hodila z vami, ker mogoče vam je malo zarotirala hrbtenico že pri treh letih (aplavz publike). Kar koli je, je tu in zdaj in zdravimo tukaj in zdaj. Najbolj mi grejo na živce tist, ki govorijo: »Veste, gospod Marušič, vi morate vedeti, da sem jaz depresiven, ampak vem, zakaj sem, jaz vem, zakaj sem. Če bi vi imeli takšnega očeta, bil je agresiven, popival je in včasih je tudi vpil na nas …« Sem rekel: »Gospod, to je lahko vsak tretji Slovenec. Zaradi tega še vi nimate te duševne motnje, ker potem bi jo morala imeti ena tretjina, smo pa videli prej, da jo ima samo ena dvajsetina. Opolnomočenje ne obstaja, če krivimo svoje starše. Pustimo starše, nismo si jih izbrali. Starši so izbrali nas. Mi smo si izbrali zakonca. Če mi pa reče pacientka ali pa pacient, da je to zaradi sozakonca, potem se že malo pogovoriva. Torej avtomatično se da zdraviti sedanje stanje, ne pa tistega, kar so naredili starši iz nas. Seveda obstajajo nekatere zelo hude travme, da me ne boste narobe razumeli, recimo seksualne zlorabe, spolne zlorabe, tudi s strani staršev, čeprav je dokazano, da očimi mnogo pogosteje to počnejo kot očetje, kar je pač tudi genetsko razumljivo, ampak to pustimo. Večina ljudi je takih, ki mora gledati naprej, od tod naprej: kaj lahko s svojim zdravjem naredijo. In šele takrat, ko bodo želeli biti opolnomočeni, se bodo lahko zdravili.

Po zvočnem zapisu prepisala **Tanja Cirman**

Irma M. Ožbalt

Družbeni izobčenci

Skupne značilnosti v delih Morleya Callaghana in Ivana Cankarja

Ta primerjalna študija ugotavlja skupne poteze obeh pisateljev v temperamentu, življenjski filozofiji in témah njunega ustvarjanja. Glavni poudarek razprave je na izbiri njunih junakov – tipov, ki nastopajo v delih obeh pisateljev. Ti junaki so družbeni izobčenci, neprilagojenci, ki se vrstijo od predstavnikov delavskega razreda do intelektualcev. Včasih so žrtve lastnih značajskih zapletenosti, lastnih temperamentov, največkrat pa jih potolčejo družbenopolitične razmere in krivice njihovega časa.

Pisatelji, ki izhajajo iz istih socio-ekonomskih in kulturnih razmer, posebno če so sodobniki, mnogokrat pripadajo isti literarni šoli. To se dogaja, ker nanje vplivajo isti premiki v družbi, ker se morajo spopadati z istimi problemi, ker so izpostavljeni istim okusom, modi, idejnim smerem svoje okolice, še posebej izboru literarnega stila. Taki pisatelji imajo skupne korenine, zato njihova filozofska in politična usmerjenost, še bolj pa izbira literarnega izraza, tém njihovega pisanja, izbor podobnih zapletov in protoganistov v njihovem ustvarjanju niso nič presenetljivega. Še manj pa ta podobnost pomeni, da avtorji drug drugega posnemajo.

Podobnosti med Callaghanom in Cankarjem pa so nepričakovane in presenetljive. Pisatelja niti nista zrasla iz skupnih korenin niti nista bila prava sodobnika. Rodila sta se in živela vsak na svoji strani oceana ter izhajata iz drugačnega etničnega izvora in kulturne dediščine. Zato moramo iskati razloge za njuno podobnost v drugi smeri. Skoraj identična galerija družbenih izobčencev v njunih spisih, njuna življenjska filozofija, njun odnos do ljudi, ki so ju obdajali, njun odnos do vere, njuno gledanje na literarno ustvarjanje, njuna interpretacija družbenih odgovornosti, vse to ne more biti pogojeno z zunanjimi okoliščinami njunega življenja, ampak izvira iz njunega podobnega človeškega in umetniškega temperamenta. Ob primerjavi njunih biografij in duševnega profila lahko izluščimo nekatere okoliščine in izkušnje, ki so oblikovale osebnosti obeh pisateljev.

Oba sta se rodila in zrasla v družinah, kjer je bilo na razpolago malo materialnih dobrin, a kjer je bilo duhovno življenje vedno prisotno in cenjeno. Oba sta cenila izobrazbo nad vse druge dobrine. Oba sta prebila nič koliko ur pri branju poezije, leposlovja in filozofije, v diskusijah o vsem, kar sta odkrivala, pri učenju pesmi na pamet. Oba sta izšla iz domov, kjer so se čutili družinski člani tesno povezane, kjer so se počutili varne, kjer je intelektualna stimulacija lajšala revščino in jo delala manj bridko. Portreti staršev obeh pisateljev pogosto odsevajo iz njunih zgodb, ki prikazujejo razmerja v družinah. Podoba očeta odstira dobrodušnega moža, inteligentnega, ki stremi za samoizobrazbo; ponosen človek je, ki pa se v realnem svetu nekako ni znašel, sloni na izkušnjah iz otroštva obeh pisateljev in na tak ali drugačen način odseva podobo njunih očetov. Svetniška mati pa je vedno potisnjena v ozadje, a s svojo vzdržljivostjo in ljubeznijo podpira družino ekonomsko in emocionalno – lik matere, ki se tako pogosto pojavlja v njunih spisih –, in prav tako izvira iz podob njunih mater. – Cankarjeva mladost je bila mnogo bridkejša od Callaghanove, zato so junaki osnovani na Cankarjevem otroštvu in njegovih zgodnjih srečanjih s krivico, z revščino in trpljenjem, upodobljeni s temnejšimi barvami kot Callaghanovi.

Oba pisatelja sta si izbrala podoben način življenja, osebnega in poklicnega. Kot mlada moža in pisatelja sta se večinoma družila z drugimi literati in se udeleževala diskusij o literarnih, političnih in filozofskih

problemih svojega časa. Kljub temu prijateljevanju pa sta ostala odločno neodvisna bodisi kot umetnika bodisi kot člana družbe. Njuna delavnica ni bil delovni kabinet, zaprt pred svetom. Oba sta našla inspiracijo in literarne snovi pri opazovanju vsakdanjosti, ki ju je obdajala. Oba sta se počutila doma v delavskih četrtih velikih mest, kjer sta opazovala ljudi in spoznavala njihove probleme in tragedije, velike in male, njihova hrepenenja in upe. Callaghan je našel največ svojega »materiala« v večstanovanjskih najemniških hišah v Torontu, Cankar pa v Ottakringu, industrijsko-delavski četrti Dunaja, in revnejših predelih Ljubljane. Iz teh opazovanj so zrasli izobčenci: bolehni, od dela izčrpani težaki in obrtniki, nezaposleni, mladi tatiči, blazni morilci, alkoholiki, obubožani priseljenci, otroci - prostitutke, otopele, cinične stare vlačuge, nekatere od njih nekdanje lepe Venere, ki jih je v prostitucijo potegnila revščina, prezgodaj odrasli otroci. – Tudi osebno življenje obeh pisateljev je bilo tesno povezano z velemesti. Callaghan si je ustvaril dom v Torontu, Cankar je več let bival na Dunaju in nazadnje v Ljubljani.

V teh domovih sta živela z ženskami, ki so svoje življenje posvetile zgolj udobju svojih moških, ki pa niso bile nikoli prav del njunega duhovnega sveta. Oba pisatelja sta cenila svoje ženske, bila sta jim hvaležna za zvestobo in sta se počutila kriva, da sta tako slabo poskrbela za njihovo preživetje, a obenem sta se počutila ujeta v past. Ta osebna izkušnja se je potem prenašala v njuno delo. Tako so nastali nerazumljeni, nepraktični ljubimci, poeti in sanjači, pa cela galerija ženskih likov, vse od neutešenih Vener do preprostih, od krivic sveta prizadetih, materinskih žena na eni strani, na drugi pa žensk-vampirjev, ki sesajo kri svojih ljubimcev.

Oba pisatelja sta bila skrajno občutljiva za vsakdanje, »nevažne«, male tragedije, za trpljenje, ki razžira človeško življenje neopazno, vztrajno, brez fanfar. Veliki, dramatični dogodki, srditi spopadi med posamezniki in narodi, razburljivi dogodki, ki pretresajo svet, pa so ju spravljali v nemočno pasivnost. Oba sta bila tiha moža, ki sta bila najsrečnejša v privatnih prostorih svojih domovanj; rada sta ustvarjala sredi noči, ko je vrtiljak vsakdanjosti obstal in utihnil. Njun odpor do dramatičnih pretresov sveta, v katerem človeško življenje izgubi ves svoj smisel, čas in v katerem so dnevne novice prepojene s primitivno strastjo po prelivanju krvi, se je izkazal v njunem reagiranju na prvo svetovno vojno. Nemočna in brez želja, da bi pisala vojne romane, sta se znašla v praznini, ko nista imela ponuditi trpečemu človeštvu ničesar več. Počutila sta se istočasno kriva in opeharjena: njuno ukvarjanje z globinami človeške duše ni zanimalo nikogar več. A Cankar je našel drugo pot do soljudi: začel je pisati lirične črtice in razmišljanja, v katerih je prikazal grozo in nemoč, kakršno so doživljali ljudje, ki so vojni grom poslušali od daleč. Callaghan, po drugi strani, pa je ob vojni ostal nem.

Ne Cankar ne Callaghan se nista počutila doma na deželi. Bila sta človeka mesta in jima je bila narava tuja, celo grozeča. Obema nudi podeželje le ozadje, na katerem rišeta trpečega človeka, razdvojenega od protislovij, ki nimajo ničesar skupnega z okoljem, v katerem se je znašel. Narava je le zastor, ki odseva in simbolno prikazuje junakovo občutje. Tudi kadar se pisatelja s svojimi junaki znajdeta na deželi, ostajata meščana-izobčenca, bolj ranljiva in izpostavljena grozečim elementom narave kot v kamniti zaščiti mestnih zidov.

Vse našteto pa so le nekatere skupne izkušnje, razmere in osebne karakteristike, ki do neke mere pogojujejo vzporedne poteze in sorodnost njunih literarnih likov – družbenih izobčencev. Glavni razlog za te vzporednice pa sploh ni razlog. Gre za naključno skladnost, za dejstvo, da sta se nekje v dveh zelo različnih in oddaljenih krajih sveta rodila človeka z enakimi razumskimi in emocionalnimi odzivi na okolje, človeka, ki sta čutila enak, skoraj fizični stud do družbenih laži in krivic, človeka, ki sta imela enako ostro oko in enako mero sočutja do trpljenja malega človeka.

**

Galerija družbenih izobčencev v delih Ivana Cankarja in Morleya Callaghana je obsežna in raznolika. Vendar ne moremo trditi, da se vsak izobčenec, ki ga je upodobil Cankar, pojavlja tudi v Callaghanovih spisih, ali obratno.

Vzemimo tip vaškega *učitelja*, ki tako pogosto izstopa v Cankarjevih delih. Ta nima kake vzporednice pri Callaghanu, ki je živel v drugačnih razmerah. Učitelji in duhovniki so bili edini predstavniki izobraženstva na slovenskem podeželju in je bilo njihovo dejanje in nehanje neprestano na ogled javnosti. Cankar je upodobil dvoje tipov učiteljev: tiste, ki so v borbi za preživetje menjavali svoja politična »prepričanja« po vsakih volitvah, ko je prišla na oblast druga stranka, pa tiste, učitelje-idealiste, Martine Kačurje, ki so skušali razsvetljevati nešolane kmete. Take so njihovi delodajalci onemogočili, jim požrli eksistenco, ljudje, katerim so skušali pomagati, pa so se iz njih norčevali. Callaghan o takih učiteljih – izobčencih ni mogel pisati, ker jih v njegovem okolju ni bilo.

Po drugi strani pa je Callaghan upodobil tip izobčenca, ki ga Cankar ni poznal: *poklicnega boksarja*. Ker je bil Callaghan sam vnet boksar, je vnesel ta tip severnoameriškega junaka kot stransko osebo v več svojih romanov. Njegovo občudovanje boksarjevih fizičnih spretnosti je pomešano s sočustvovanjem,

ker avtor ve, da je ta športnik le šahovska figura v rokah bogatih podjetnikov, ki izkoriščajo njegov talent, fizično kondicijo in pogum.

**

Galerija izobčencev, ki sta jo oblikovala oba pisatelja, je presenetljivo sorodna. Ni pa ta sorodnost njunih junakov njuna edina skupna poteza.

Čeprav Callaghana označujejo kot realista, ki je pisal v jeziku vsakdanjosti, preprosto, Cankarja pa za simbolista, katerega izraz je beseda praznika in petja, sta oba zajemala snovi za svoja dela iz realnega življenja; pisala sta iz svojih osebnih doživetij in opazovanj.

Oba sta bila mojstra črtice in novele, tudi komponirala sta jih enako: uvodnemu odstavku, ki ustvari atmosfero, sledi zelo kratka zgodba, ki običajno niti ni zgodba, ampak le utrinek o »nevažnem« dogodku, okamenel v svoji mini-tragediji. Nobeden od njiju ni bil uspešen romanopisec. Nista vzdržala discipline in utesnjenosti, ki jo zahteva zapletena kompozicija romana. Cankarjevi romani so več ali manj kompilacija v sebi zaključenih kratkih zgodb, Callaghanove pa so kritiki označili za razmajane, po nepotrebnem razvlečene novele.

Nobeden od njiju ni kazal kakega razumevanja za ljudi, ki so si služili kruh v discipliniranem okviru uradniškega urnika. Čeprav je tip tega človeka, ki se je ujel v past šablonske eksistence, klavrna figura, si zaradi svoje topoglave vdanosti v krivični družbeni red ni zaslužil mesta v procesiji izobčencev.

Oba pisatelja imata oko slikarja za barve. Pokrajina, nebo, še posebej pa oblačila so naslikani v harmoniji z dogajanjem in občutjem junakov. Sivo blato, sivi oblaki pritiskajo k tlom Cankarjeve potepuhe, kmečke Venere žarijo v bleščečih rdečih rutah in bluzah, bele bluze in bele tenčice pokrivajo bela ramena Cankarjevih ženskih idealov. Callaghanovi barvi, ki se ponavljata, sta modra in zlata za nebo, mestne Diane so oblečene v bluze pastelnih barv, Venere v rdeče, rumeno in črno, revne mlade ženske v obleke ponižnih temnomodrih odtenkov.

Oba, Callaghan in Cankar, namenjata veliko pozornost tudi lastnim oblačilom, svoji zunanjosti. Oba sta bila majhna, drobna moža in sta zato z obleko poudarjala svojo naravno eleganco. Cankar se je zelo rad slikal in njegova pisma so polna omemb o kosih njegove garderobe. Poznali so ga po »haveloku«, črni pelerini, ki jo je nosil preko brezhibno ukrojenih oblek svetlih barv. Callaghan je pogosto menjaval oblačila kakor tudi obleke svoje žene in prijateljev. Posebno je bil zaverovan v klobuke, kar poudarjajo njegove večkratne omembe sivega klobuka, fedore, kakršno je nosil sam, pa tudi Francis Scott Fitzgerald, ko sta drugovala v Parizu.

**

Osebne značilnosti, odnosi do soljudi, filozofija življenja, zainteresiranost v družbo in svetovne dogodke, literarna prepričanja, izbor snovi in tém, najbolj pa skoraj identična galerija družbenih izobčencev v literarnih delih Ivana Cankarja in Morleya Callaghana dokazujejo, da oceani v prostoru, etnični izvor in kulturna dediščina ne preprečujejo velikim umetnikom, da ne bi sveta in njegovih problemov opazovali iz iste perspektive. Ali pa da ga ne bi upodabljali v enako prepričljivih umetniških oblikah. Dejstvo, da so spisi Morleya Callaghana in Ivana Cankarja prevedeni v mnogo jezikov, dokazuje, da človeška družina sprejme dela takih umetnikov v skupno kulturno dediščino. Še posebej je značilno, da prevajajo Callaghana v slovenščino, Cankarja pa v angleščino.

(Odlomek iz doktorske disertacije o družbenih izobčencih v spisih Morleya Callaghana, kanadskega pisatelja (1903–1990), in Ivana Cankarja (1876–1918), ki je bila obranjena na Fakulteti za podiplomski študij in raziskave na Univerzi McGill v Montrealu, v letu 1977).

Vladimir Frantar

Turinski dnevnik

Radijsko-televizijski festival Prix Italia

Kakor strela z jasnega je prišla novica – povabilo –, naj se udeležim radijsko-televizijskega festivala Prix Italia v Turinu kot član žirije "Performing Arts".

Pred leti sem bil večkrat v žirijah na različnih televizijskih festivalih, vendar v "dramskih" (TV drame in TV filmi), tokrat pa je šlo za glasbo, ki je še malo več kot samo moj hobi …

Na festivalu Prix Italia sem bil poprej le enkrat, v letu 1976, kamor me je prijazno poslal akad. Saša Vuga, moj takratni urednik.

Seveda sem povabilo tudi tokrat z veseljem sprejel – samo z enim pogojem –, da lahko potujem v Turin z letalom, ker nimam avtomobila, z vlakom pa se ne bi rad vozil več kot dvanajst ur … Pogoj so sprejeli in, čeprav je potovanje skoraj sledilo moji nedavni poti v Francijo, sem se ga zares veselil. Včasih tudi v teh turobnih službenih časih, ko so kolegialnost, prijateljstvo in iskrenost nadomestili aroganca, stremuštvo ter podlost, posije sončni žarek.

Sobota

Najprej sem potoval z Adrio v München, imel nekajurni postanek, in potem naprej v Turin z majhnim letalom na propelerje, ki je last družbe Air Dolomiti in leti pod okriljem mogočne Lufthanse.

Srečno smo pristali v Turinu. Precej veliko letališče, a zelo prazno. V mesto sem se za pet evrov peljal z avtobusom, ki je imel zadnjo postajo pri glavnem kolodvoru Porta nuova; nekje tam je bil tudi moj hotel. Prvič sem bil v Turinu, a imam dober občutek za orientacijo.Razpakiral sem se in osvežil. Nisem čutil nobene utrujenosti. Kar je še ostalo od popoldneva, je bilo prosto, ker se je vse skupaj začelo drugo jutro.

Odločil sem se najti ulico Verdi, kjer naj bi v naslednjih dneh potekalo moje delo. Na recepciji sem dobil zemljevid in ljubeznivo so mi pokazali, kje je ulica, ki jo iščem. Prvi vtis o mestu: nič posebnega, a slutil sem, da se v cerkvah in za nekaterimi zares lepimi pročelji hiš in palač skriva dosti bogastva in redkih umetnin. Ljudje, ki so se sprehajali po ulicah, so bili sproščeni in dobre volje.

Nedelja

Vstal sem kar zgodaj, se uredil in še enkrat pregledal tisto, kar so o festivaluu poslali vnaprej po računalniku.

Žirij je bilo veliko, tako radijskih kot televizijskih. Naša zgradba je bila nekakšen festivalski center z vsemi potrebnimi (in nepotrebnimi!) službami. Na treh nadstropjih pa so bile sobe za žirije, gostje in delegati so poslušali in gledali programe v bližnjem avditoriju.

V naši žiriji nas je bilo osem: Čehinja, Hrvatica, Italijanka, Romunka, Švicarka, Nemec, Norvežan in jaz iz Slovenije. Ko pa smo se prešteli, nas je bilo šest; Romunka je zbolela in je ležala v svoji hotelski sobi, Nemec naj bi prišel malo kasneje.

Odločili smo se, da začnemo, ker smo bili sklepčni. Vsak se je predstavil in povedal kaj o sebi ter o svojem delu. Soglasno smo za predsednika žirije izbrali Norvežana Arilda Erikstada, ki je bil na tem festivalu desetič, večkrat tudi v žiriji.

Arild je dolgoletni producent v glasbenem programu norveške televizije NRK v Oslu; bil je že član najra-

zličnejših žirij na uglednih svetovnih festivalih, obenem pa je pripravil številne oddaje in imel intervjuje s tako znanimi osebnostmi, kot so: Placido Domingo, Maris Jansons, Kiri te Kanawa, Bobby McFerrin, Tan Dun in drugi. Pod Arildovim vodstvom smo se dobro počutili, ker je urejen, profesionalen gospod in dober organizator.

Dogovorili smo se, da bomo vsako oddajo gledali petnajst minut in se nato odločili ali nadaljujejmo ali ne. Ogledati smo si jih morali skoraj trideset in nekatere so bile zelo dolge. O vsaki naj bi stekel pogovor, vsak član žirije naj bi povedal svoje mnenje, glasovanje pa je bilo tajno. Nobeden naj ne bi glasoval za oddajo svoje televizije, tudi zagovarjal je naj ne bi, lahko pa bi o njej – na željo žirantov –, dodal kakšno pojasnilo ali komentar. Podeliti smo morali dve nagradi (za cikel "Performing Arts" in za glasbene dokumentarce) ter za vsako kategorijo izbrati tri ali štiri nominirance.

Prišel je še simpatični Nemec Lucas in bili smo skoraj popolni.

Ugotovili smo, da kanadski *Peepshow* ne ustreza naši kategoriji in bi bolj sodil med drame. Hrvatici Maji je zelo ugajal dirigent Kent Nagano z *Rapsodijo v modrem*, a je šlo pravzaprav le za posnetek koncerta.

Razpoloženje se je dvignilo ob *Radikalnem vrtnarju*, duhovitem prispevku nemške ZDF; uvrstili smo ga v kategorijo glasbenih dokumentarcev. Vse pa je navdušila originalna in odlična televizijska priredba Offenbachove operete *Pariško življenje*, ki jo je pripravila TV France 3; predstava Opere iz Lyona je zaživela v moderni televizijski izvedbi z vrsto humornih in humorističnih, značilno televizijskih dodatkov, Offenbachova glasba pa je delovala izredno sodobno.

Po kosilu nas je čakala v sobi Romunka Magdalena, ki si je med našo odsotnostjo ogledala, kar smo videli poprej. Očitno je bila še zelo bolna in smo ji svetovali, naj se vrne v hotel, a ni hotela. Računala je, da jo bo pozdravila velika steklenica coca-cole "light".

Popoldne smo gledali nekaj manj pomembnih oddaj, a vsem nam je ostal v najprijetnejšem spominu Offenbach.

Zvečer so nam ljubeznivo omogočili obisk slovitega egipčanskega muzeja, ki je bil seveda zanimiv, a mene mumije ne privlačijo preveč.

Del turinske žirije: Valentina Baudino (koordinatorka,Italija), Marie Kučerová (Češka), Vladimir Frantar (Slovenija), Maja Gregl (Hrvaška), Magdalena Stanciu (Romunija) in Arild Erikstad (predsednik žirije, Norveška).

Ponedeljek

Delati smo začeli ob 9.30 in spet je manjkala bolna Magdalena. Vsi člani žirije smo bili dobre volje, spet smo uživali v kvalitetnih programih in takoj smo izločili tiste, ki niso sodili v vrh. Presenetil nas je albanski program *Beratinus*, povsem povprečen dokumentarec, brez vsake umetniške nadgradnje. Tudi belgijski, *Smrt v Benetkah*, razen razkošnih panoram edinstvenega mesta, ni pokazal nič posebnega. In traja več kot sedemdeset minut! Vsi smo se nasmejali ob kičastem "razkošju barv" in izvedbah v kitajski oddaji *Simfonija slavnih*, koncertu ob petdeseti obletnici kitajske televizije. Bolj nas je navdušila italijanska oddaja RAI *Pesem o usmrčenih Židih*, ki je – ob zanimivi glasbi –, nadgradila televizijski prenos z originalno priredbo in izvedbo.

Čisto nas je prevzela kratka nizozemska baletna oddaja *Krila iz voska* in vsi smo takoj vedeli, da bo dobila eno od nagrad. V izvedbi plesalcev Jioeija Kyliána smo bili priče svojevrstnemu baletnemu "happeningu", v katerem je bilo usklajeno vse: glasba (od Bacha do najsodobnejših avtorjev), ples, scenografija, kostumi, svetloba in sence … Že dolgo nisem videl takega "televizijskega" baleta; izrabil je skoraj vse možnosti medija, ki ga nekateri – na račun gledališča in filma –, podcenjujejo. Vesel sem, da so to občutili tudi drugi in da je predsednik žirije v obrazložitvi nagrade navedel tudi moj stavek: "Perfekcija takšne produkcije dokazuje, da je tudi televizija lahko umentost."

Prišli smo tudi do našega, slovenskega prispevka, ki je bil od vseh najkrajši (ne traja niti dvajset minut), *Človek poslušanja*, o skladatelju eksperimentalne elektronske glasbe Boru Turelu; zanjo je scenarij napisal Miha Vipotnik, ki je tudi režiser. Oddaja je sprva pritegnila, potem je začela dolgočasiti. Od članov žirije je dobila en glas in se tako uvrstila – v sekciji "Performing Arts" –, na peto mesto; ker je bilo kar nekaj boljših in bolj vznemirljivih (malo pa o sodobni glasbi in glasbenikih), ni imela možnosti za nominacijo ali celo za nagrado. Eden od članov žirije je odkrito rekel: "Take programe smo pri nas delali v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja".

Najbolj sva se zbližala z dramaturginjo zagrebške televizije Majo Grendl, zelo prenicljivo in inteligentno gospo, ki piše radijske igre ter televizijske scenarije; najpomembnejše so izvedli tudi na našem Radiju, sam pa sem pred nekaj leti kupil od HRT zelo dobro televizijsko dramo *Alma Mahler* z Almo Prica in z Božidarjem Bobanom v glavnih vlogah.

Zvečer smo bili prosti in odločili smo se za skupno zasebno večerjo.

Torek

Ta dan smo gledali nekaj dobrih, izvirnih oddaj. Najprej je bila omembe vredna Verdijeva *Traviata*; iz operne hiše so jo prestavili na züriško železniško postajo, ki je v času prenosa (skoraj) normalno delovala. Predstavo sem v podobni zasedbi videl že v züriški Operi, a to je bil podvig posebne vrste, saj so jo izvedli pozimi. Pevci so bili seveda toplo oblečeni, prizorišč je bilo kar nekaj, tako da se vse skupaj ni odvijalo na improviziranem odru; pevci so peli v živo, a niso videli dirigenta. Orkester z njim je bil na posebni ploščadi, nekoliko oddaljen od krajev dogajanja. Švicarska sopranistka Eva Mei (Violetta) je z Vittorijem Grigolo (Alfred) in z Angelom Veccio (Germont) ter z vsemi drugimi dokazala, da je tudi tak poskus mogoč, še več, da se zelo izplača. Občinstvo, ki sicer ne hodi v Opero, je bilo navdušeno ob tem eksperimentu. Videl sem že veliko sodobnih priredb klasičnih oper na različnih svetovnih odrih in izven njih, a na na železniški postaji še ne.

Wagnerjev *Siegfried* v izvedbi Teatra San Carlos iz Lizbone (dirigiral je naš Marko Letonja) je bil običajen posnetek iz gledališča, večjo pozornost so zbudile norveška, poljska in hrvaška oddaja. Norveški dokumentarec je predstavil politično spornega skladatelja Geirra Tveitta in njegovo zgubljeno ter ponovno najdeno opero-balet, pri poljskem pripevku *Sedem vrat Jeruzalema* smo uživali v odlični izvedbi najnovejše simfonije Krzysztofa Pendereckega (dirigiral je sam avtor), ki so jo pripravili ob tritisoči obletnici tega mesta, Hrvati pa so na tekmovanje poslali oddajo *Tri refleksije o smrti*, ki je nastala ob premieri Puccinijevega *Triptiha* v zagrebški Operi.

Zvečer je bila slovesna otvoritev festivala v Teatru Regio. Nastopil je Simfornični orkester RAI pod vodstvom estonskega dirigenta Kristjana Järvija s solistom, pianistom Stefanom Bollanijem. Razočarali so me tako orkester kot dirigent, najbolj pa voditelj večera, ki je češkega skladatelja Antonina Dvořáka proglasil za Avstrijca. Po koncertu je bil sprejem v Palači Birago di Borgaro.

Sreda

Prejšnje dneve smo bili pridni in ostalo nam je le še šest oddaj. Uživali smo v prenosu baleta *Raymonda* iz Velike opere v Parizu; odlični plesalci, barviti kostumi, veličastna scenografija – a bil je običajni televizijski prenos brez kakršnekoli medijske nadgradnje. Irski in romunska prispevka nas resnično niso navdušili, zato pa smo takoj postali pozorni ob francoski in ob danski oddaji.

Arte France je v osemdesetminutnem dokumentarcu (malo je predolg!) predstavil simpatičnega, odličnega, zelo zgovornega, a precej vase zagledanega poljsko-madžarskega pianista Piotra Anderszewskega. Oddaja je nekakšen "road"-, pravzaprav "train"-movie, saj fant navadno potuje na svoje turneje z vlakom; v njem spi, kuha, jé, vadi in sprejema

goste ter novinarje. Avtor Bruno Monsaigeon ga je spremljal na poti od Budimpešte do Varšave. Piotr je bil dobro razpoložen, klepetal je, komentiral, kritiziral slavne skladatelje, se šalil in seveda tudi kaj zaigral ter pripravil okusno večerjo. Vlak pa je drvel od vasi do vasi, od mesta do mesta … Sprejem na Poljskem je bil veličasten, mi pa smo film uvrstili v najožji izbor za nagrade.

Še bolj nas je pritegnil dokumentarec danske televizije Danmarks Radio *Adam Fischer in glasba*. Fischer je znani svetovni dirigent madžarsko-židovskega rodu, ki je zelo, zelo dober, a nima karizme kakega Karajana, Soltija, Abbada, Mutija ali Gergijeva. Večkrat sem imel priložnost uživati v njegovih izvajanjih na opernih in na koncertnih odrih v tujini in vedno me je navdušil. Nisem pa slutil, da je tako zanimiv, prenicljiv in tudi duhovit gospod. Ta čas je vodja danskega narodnega komornega orkestra in na enem od snemanj (Mozartovas imfornija št. 25) je nastalo okostje oddaje, dopolnjevali pa so ga utrinki iz umetnikovega vsakdana. Simpatične so izjave članov orkestra o njegovem šefu; so tudi kritične, a v glavnem pozitivne, še bolj zanimiv je Adam Fischer, ko spregovori v strokovnem pa tudi v povsem naravnem tonu; njegov humor je bolj "suh", a zelo učinkovit. V svojih izjavah je premočrten, pošten in iskren. Še in še bi ga poslušali. Oddaja Benjamina Hesselholdta je po odločitvi nas vseh dobila nagrado Prix Italia v zvrsti glasbenih dokumentarcev.

Nekaj težav smo imeli spet z malo preveč zgovorno Romunko, ki še ni popolnoma ozdravela; vsem je razlagala svoje zasebne težave in zmagoslavno povedala, da je kupila hišo v Provansi. Pri kosilu smo opazili, da se ji je povrnil tek.

Zvečer smo si ogledali znameniti turinski filmski muzej in se z dvigalom povzpeli na razgledni stolp, odkoder je bil čudovit razgled na mesto v večernem mraku. Srečal sem nekaj kolegov z našega Radia; ob prigrizku in pijači je večer prijetno minil.

Četrtek

Svoje delo smo že včeraj v glavnem zaključili; dopoldne je bilo prosto, popoldne pa smo bili kar dobro zaposleni, saj smo morali še uradno potrditi nominirance ter nagrajence, napisati obrazložitve zanje pa tudi poiskati za vsako od nominiranih oddaj najučinkovitejših trideset sekund za predstavitev na petkovem zaključnem srečanju z novinarji.

Zgodaj dopoldne sem se odločil za sprehod po turinskih cerkvah, od katedrale in cerkve svete Kristine do cerkva svetega Filippa Nerija in svete Marie al Monte dei cappuccini. Občudoval sem prelepe oltarje in ostalo baročno dekoracijo, a nisem imel preveč časa, saj se mi je mudilo v avditorij, kjer si je vsak udeleženec lahko na računalniku ogledal vse festivalske oddaje. V dvigalu sem srečal Francoza iz dramske žirije, ki je pohvalil naš prispevek, *Igro s pari*, jaz pa sem si ogledal hrvaški dokumentarec *Orebovi*, za katerega je napisala scenarij Maja, kolegica iz naše žirije, in avstrijskega *Mit o Prstanu*; prvi mi je bil zelo všeč (portret umetniškega para s Korčule, ki je zrasel iz zelo skromnih razmer), drugi pa ne preveč, saj že v zasnovi presega pričakovanja o odmevnosti Wagnerja in njegove tetralogije v "neciviliziranih" deželah, kot so Filipini, Maroko ali Brazilija …

Zvečer smo bili povabljeni v Fiatov muzej, kjer je bilo spet kaj videti – tudi starega, dobrega topolina, ki je bil na začetku petdesetih naš prvi družinski avto. Tam je bil tudi Jernej, kolega iz naše dramske redakcije, in njegova spremljevalka Helena me je fotografirala ob najstarejšem Fiatovem modelu.

Petek

Dopoldne je bila tiskovna konferenca, objava nominirancev iz vseh radijskih in televizijskih kategorij. Precej dolgočasno in dolgovezno, čeprav informativno in poučno. Predsedniki žirij so prebrali to, kar je lahko vsak dobil na papirjih, zraven so pokazali odlomke iz posameznih nominiranih oddaj. Vse skupaj se je zavleklo čez drugo uro popoldne in potem smo šli na zadnje skupno kosilo naše žirije. Švicarka Giusy je manjkala, ker se je že dopoldne odpeljala domov v Lugano, Magdalena je spet zamudila.

Jaz sem imel letalo naslednji dan zjutraj, tako da nisem bil na slovesni podelitvi nagrad v soboto.

Zvečer – zaradi druženja –, nisem zamudil večerje v prelepi palači Madame Reale. Kdo nas je povabil, se ne spomnim, a bilo je prijetno.

Sobota

Na skoraj prazno letališče sem prišel zjutraj malo prezgodaj in sem se dolgočasil. Srečno sem prišel domov.

V celoti je bilo zelo prijetno potovanje. Užival sem v poštenem delu, v lepih spremnih doživetjih in predvsem v prijetni družbi kolegic in kolegov v žiriji. Hvala, Maja, Marie, Ariella, Giusy, Magdalena, Arild in Lucas! Bili ste v vseh ozirih odlična družba.

Skoraj sama naključja

Pogovor z akad. prof. dddr. Jožetom Mačkom

Akademik Jože Maček je zelo radoveden človek, to prizna tudi sam. Če bi živel v XVII. stoletju, bi bil nedvomno polihistor. O širini njegovega znanstvenega obzorja med drugim pričajo njegovi trije doktorati – iz agronomskih ved, ekonomije in zgodovine, doseženi v časih, ki intelektualni širini in svobodni znanstveni misli niso bili ravno naklonjeni … Prvega si je pridobil že pred dobrimi štirimi desetletji na univerzi v Bonnu, v Nemčiji. Upokojeni profesor za fitopatologijo in fitofarmacijo Biotehniške fakultete v Ljubljani je avtor 15 knjig, prek 350 razprav in člankov ter več tisoč sestavkov s svojega osnovnega in povezanih področij. Ko se ob svoji 80-letnici akademik Maček ozira na svojo mladost, življenjsko pot in bogato kariero znanstvenika, raziskovalca in pedagoga, pove, da so jo krojila mnoga, tudi nenavadna naključja ...

Ste se za tako široko in večstransko izobraževanje ter specializacijo odločili vnaprej in zavestno ali sčasoma in postopno?

Mojo življenjsko pot so opredeljevala skoraj sama naključja. Rodil sem se v kmečki družini s srednje velikim posestvom. Kakega načrtovanja življenjske poti otrok seveda ni bilo. Po naključju so me starši, seveda ne da bi me vprašali, dali v uk k trgovcu Josipu Puncerju v Laškem. V začetku leta 1947 izpita za trgovskega pomočnika zaradi pomanjkljivega družbenopolitičnega znanja nisem opravil. Predsednik komisije je slovesno razglasil: "Tovariši in tovarišice, vi niste sposobni biti kvalificirani delavci trgovske stroke v novi Jugoslaviji." Za pridobitev tega znanja je bila treba nekaj storiti. Po naključju sem zvedel za zadružni knjigovodski tečaj v Ljubljani. Menil sem, ni vrag, da na tem tečaju ne bi pridobil družbenopolitičnega znanja, ki so ga zahtevali na izpitu. To se je uresničilo in sem izpit z lahkoto opravil. V osnovni in obrtni šoli sem bil navadno najboljši učenec v razredu, toda šele na tem tečaju sem se zavedel, da se z lahkoto učim, kar je privedlo do odločitve, da sem se vpisal na večerno gimnazijo v Celju. Nato sem nadaljeval delo na različnih mestih v zadrugah v Laškem. V letu 1948 sem bil na naboru določen za služenje v KNOJ. Za neslavno preteklost te vojaške formacije tedaj še nisem vedel, triletnega služenja v njej pa nisem mogel sprejeti. Zato sem se nameraval po mali maturi vpisati na oddelek za geometre na Srednji tehnični šoli v Ljubljani, da bi bil na podlagi strokovne mature upravičen do enoletnega dijaškega roka. Po naključju pa sem imel naslednje leto službeno pot v Maribor, ki sem jo hitro opravil. Ker je do odhoda vlaka za nazaj bilo še precej časa, sem hodil po mariborskem parku in zašel pod Kalvarijo. Tako lepe pokrajine dotlej še nisem videl. Ko sem prišel do ogromne

Foto: Alenka Veber

stavbe, sem videl, da je to Kmetijski tehnikum (pravzaprav srednja kmetijska šola). V hipu sem se odločil, da se vpišem v to šolo. S tem sem se pravzaprav opredelil tudi za poznejši študij agronomije. Že pred koncem študija me je povabil predstojnik ustrezne katedre, da sprejmem mesto asistenta za varstvo rastlin (zdaj bolj pravilno imenovanje je fitomedicina). S tem je bila opredeljena moja poglavitna dejavnost do upokojitve. K izrednemu študiju ekonomije me je še med mojim prvim študijem spet po naključju nagovoril prijatelj. Leta 1959 sem postal asistent. Povsem po naključju sem zvedel tudi za nemško Ustanovo Alexandra von Humboldta, ki podeljuje študijske štipendije. Vložil sem ustrezno dokumentirano vlogo. Štipendijo so mi dodelili, tako da sem lahko po dobrih dveh letih skrajno intenzivnega dela na univerzi v Bonnu februarju 1964 dosegel doktorat agronomskih znanosti. Spet je bilo naključje, da sem zašel na ekonomsko in zgodovinsko področje. V roke mi je prišla razprava nemškega profesorja o prevedbi tlake v notranjeavstrijskih deželah, ki mi je bila tako všeč, da sem se ob prvi priložnosti odpravil na Dunaj v arhiv Dvorne komore, s čimer se je začelo moje zgodovinarsko delo.

Je vojna močno posegla v vaše življenje? Kako je vplivala na vaše odraščanje in šolanje?

V naši vasi s tremi kmetijami ni bilo otrok moje starosti, živel sem se torej le z odraslimi. Tako pravega otroštva pravzaprav nisem imel. V naši hiši se nikoli ni govorilo ničesar intelektualnega. Razen pratike nismo imeli nobene knjige. Vendar se spomnim, da so bile pred vojno velike simpatije do Nemčije. Ljudje v resnici seveda niso mislili na nemški rajh, ampak na nekdanjo Avstrijo, ki je bila v njihovem spominu, razen narodnostnega vprašanja, veliko boljša država kakor Jugoslavija. To mnenje se je po okupaciji aprila 1941 v nekaj tednih sprevrglo v večinsko sovraštvo do okupatorjev. Že kar v drugem tednu so bile vzpostavljene popolnoma nemške šole. V spominu mi je ostalo, kako je ugledna učiteljica iz Laškega, Pepca Stegenšek, sestra prvega slovenskega šolanega umetnostnega zgodovinarja dr. Avguština Stegenška, pripeljala v našo šolo nemško učiteljico. Stegenškova je po slovensko povedala, da slovenske šole ne bo več in da nas bo zdaj učila učiteljica, ki jo je pripeljala. Ko je še nemška učiteljica rekla nekaj besed, ki jih nobeden ni razumel, smo vsi razen nove učiteljice zajokali. Pouk v začetku ni bil vreden nič, ker nismo

nič razumeli. V glavnem smo peli, predvsem nemške gornještajerske pesmi, se igrali, korakali in dečki vadili vojaške vaje. Seveda so učence prestavili za dva ali tri razrede nazaj, tako da sem jaz končal osnovnošolsko šolanje s šestim razredom, čeprav nisem nikoli zaostal. Na našem območju mladinska organizacija Hitlerjugend ni bila kaj prida aktivna. Porazen vtis pa je na mene naredilo sprejemanje ljudi v tedanjo politično organizacijo Heimatbund, ki je imelo za podlago domnevno (bolj kot ne izmišljeno) rasno pripadnost. Za opis tega skrajno poniževalnega postopka naj omenim le, da je bilo povsem podobno licenciranju bikov. Vsakega posameznega človeka so ogledovali "rasni specialisti", njihova uvrstitev pa je lahko imela usodne posledice. Tisti, ki so bili kolikor toliko rasno sprejemljivi, so dobili zelene legitimacije in so postali nemški državljani na preklic za deset let, tisti, ki po razsodbi komisije rasno niso ustrezali, so dobili bele legitimacije, postali so zaščitenci nemškega rajha (Schutzangehörige), predvideni za delovna in druga taborišča. V naši družini so dobili oče in njemu bolj podobna sinova zelene legitimacije, mati in njej podoben sin pa beli. Ker vojna k sreči ni potekala po nemških načrtih, iz našega kraja iz te pravne kategorije ni bil nihče odveden v taborišče. Na svojo vajeniško dobo imam najlepše spomine, čeprav sem moral

delati od pol sedmih zjutraj do devetih zvečer, tudi za kosilo in večerjo skoraj ni bilo časa. Ker pa smo vsi, z gospodarjem in njegovo ženo vred, delali do skrajnih zmogljivosti in tudi pri jedi ni bilo razlik, se mi nič ni zdelo težavno. Ker je gospodar na razne načine podpiral partizansko gibanje, sem tudi jaz moral postati kurir. Tedaj sem bil dokaj majhne rasti, drugi trgovci so se šalili, da imajo pri Puncerju poslovodjo, ki vidi komaj čez pult. Telesno višino odraslega sem dosegel šele pri 17 ali 18 letih. Zato kot droben deček pri pohodu na partizansko ozemlje nisem bil posebno sumljiv. Tako sem nekajkrat v srednje težkem nahrbtniku nesel iz Laškega na Kozjansko še naprej od Šentvida pri Planini na javko vsebino, ki je nisem smel poznati, menim pa, da so bila v glavnem zdravila, fotografski material, papir in denar. Pot je bila dolga več kot 20 km v eno smer, torej kar lep marš za 14- ali 15-letnega dečka. Za pot nazaj, pa so mi v nahrbtnik nadevali krompir ali repo, da bi se ob morebitni kontroli izgovoril, da sem šel po živež. K sreči nikoli nisem naletel na tako kontrolo. Po mojem se mi je majhno junaštvo primerilo, ko sem bil marca 1945 vpoklican v Volkssturm, zadnjo polvojaško enoto, ki naj bi pomagala k zmagi nemškega rajha. Zbirališče je bilo v nekdanjem vajeniškem domu tovarne Westen v Gaberjih pri Celju. Ko smo dopoldne prišli v hišo, je bilo še vse videti zelo civilno. Proti večeru pa so vojaki začeli vleči okoli vrta bodečo žito. Videl sem, da gre zares. Odločil sem se, da pobegnem. Ko se je zmračilo, je bodeča žica bila toliko visoko, da sem jo še ravno mogel preskočiti. Ker sem vedel, da čez mesto Celje ne smem domov, sem šel od Gaberij proti Teharjam, kjer sem ob veliki nevarnosti zaradi straže ob železniškem prelazu srečno prečkal progo in po mostu rečico Voglajno (ki je po pripovedovanju zelo zahrbtna) in od tam za celjskim Starim gradom zavil po strmih gozdovih proti Celjski koči oz. Svetini. Ponoči sem nekje od utrujenosti zaspal, zjutraj pa sem na vrhu že zagledal domačo podružnično cerkev Sv. Petra. Nato sem bil do konca vojne doma. Okupatorska oblast je že tako opešala, da me nihče ni iskal.

Kako, da ste se odločili za agronomijo in se posvetili raziskovanju bolezni rastlin?

Kot sem že omenil, je bilo odločilno naključje, da sem šel v srednjo kmetijsko šolo, študij agronomije je bila le posledica. Odločitev za delo na področju varstva rastlin pa je bila posledica vabila tedanjega predstojnika ustrezne katedre. Predstojnika sta k temu navedla dva razloga, eden povsem zanesljiv, drugi domneven. Ker sem kot kmetijski tehnik delal dve leti na Inštitutu za hmeljarstvo v Žalcu, kjer so tedaj uvajali sodobnejše varstvo hmelja, sem s tega področja od tedanjih študentov vedel največ. Razen tega sem obvezno enosemestrsko prakso opravil na

istem inštitutu, kjer sem se ukvarjal izključno s tem področjem. Drugi razlog, ki je bil najbrž pomembnejši, pa je bila moja osebnostna struktura – da sem tih in miren človek, kakor je bil tudi predstojnik in da ga ne bom posebej motil pri njegovem zadržanem in skritem delu. On je bil namreč profesor stare sorte, ki ga v javnosti skoraj ni bilo. Poznal sem seveda samo pedagoško delo, ki ga ni bilo veliko, pravega raziskovalnega dela tedaj še domala ni bilo. Menil sem, da bom na mestu asistenta imel dovolj časa za (svoj) študij.

Ekonomijo ste študirali v času, ko je bila "politična" še po meri tedanjega jugoslovanskega sistema družbene lastnine. Ste kljub temu zadostili svojim pričakovanjem in uspeli nadgraditi svojo prvo in osnovno usmeritev - naravoslovje oz. agronomijo?

Jugoslovanska ekonomska doktrina je bila v šestdesetih letih še bolj etatistična, sistem, ki ste ga omenili, se je razvil šele pozneje. Veljavna ekonomska doktrina je bila seveda marksistična politična ekonomija, brez kake posebne naslonitve na konkretne jugoslovanske razmere. Poučevali so jo na prav visoki ravni. Ker pa marksistična politična ekonomija temelji na preučevanju razmer v Angliji, ki so se od srednjeevropskih močno razlikovale, za te razmere ni ustrezala. Ni mogla razložiti gospodarskih dogajanj v tem prostoru, še posebej ne tukajšnjega kmetijskega gospodarstva. Marksistična politična ekonomija je pri obravnavi agrarnih vprašanj na sploh zelo šibka. Ker me je zanimalo predvsem agrarno gospodarstvo, ki so ga na ljubljanski ekonomski fakulteti obravnavali zelo obrobno, mojim interesom ni bilo ustreženo in sem v smislu gornjega vprašanja pridobil zelo malo. Z meščansko ekonomsko teorijo, ki je tedaj prevladovala na Zahodu, smo se seznanili v okviru predmeta Zgodovina ekonomskih doktrin. Zanimivo pa je, da tedanji profesor tega predmeta dr. Ivan Lavrač ni raziskoval marksistične ekonomske doktrine, temveč zahodno oz. meščansko.

Katere teme so vas zanimale in so botrovale temu, da ste poglobljeno raziskovali agrarno ekonomsko in agrarno družbeno zgodovino, ki ste ju sklenili z doktoratoma na ekonomski in filozofski fakulteti.

Sem zelo radoveden človek in me razen astronomije, ornitologije in še nekaj disciplin zanima pravzaprav vse. Seveda pa ni več čas polihistorjev in sem radovednost moral omejiti na svojo osnovno dejavnost, s katero sem si služil kruh, na pedagoško, raziskovalno in strokovno delo na področju fitomedicine, dodatno pa sem se potem, ko sem dosegel vrh v svoji osnovni stroki, ne ljubiteljsko, ampak kot s "sivo ekonomijo" začel resno ukvarjati z obema vejama agrarne zgodovine in po upokojitvi še s cerkveno gospodarsko zgodovino. S črno ekonomijo si poleg osnovne zaposlitve služimo denar. "Siva ekonomija" ji pravim zato, ker sem imel z njo samo izgubo, vse stroške z delom v arhivih na Dunaju, v Gradcu, Celovcu in drugod in vse druge stroške sem vedno kril sam. Delal pa sem za "božji lon". Kmetijsko gospodarstvo je bilo dotlej zelo slabo oz. skoraj neraziskano. Do mojih raziskav ni bilo z ustrezno natančnostjo znano, niti koliko kmetijskih zemljišč je imela tedanja Slovenija, ker pri določanju državnih meja po prvi svetovni vojni niso upoštevali mej po upravno-političnih enotah. Slovensko ozemlje je ležalo v avstrijskih deželah Kranjski, Koroški, Štajerski in Primorju, po italijanski zasedbi Notranjske pa so bile težave še s to državo, z njenim zapletenim katastrom. Ugotavljal sem tudi površine posameznih zemljiških kategorij posevkov, višine pridelkov skozi čas. Ugotavljal sem tudi elemente agrarno-tehničnega prevrata (agrarne revolucije). Delo je zajemalo obdobje od 1848 do 1941. Na drugo, agrarno družbeno področje sem zašel po naključju. V zborniku, izdanem ob visoki obletnici nemškega profesorja agrarne zgodovine Günterja Franza, sem naletel na krajšo razpravo "O prevedbi tlake v denarne dajatve v notranjeavstrijskih deželah", ki se mi je zdela silno zanimiva. Videl pa sem seveda takoj, da je samo okvirna. O tlaki, kot eni od najbolj osovraženih fevdalnih obveznosti je v Evropi nešteto objav, veliko agitacijskih za njeno ohranitev, še več enakih pa za njeno odpravo, domala brez števila pravnih predpisov o njej, veliko tudi zapisov o predpisani obveznosti ipd. Nihče pa ni raziskal, koliko tlake so podložniki dejansko opravljali in koliko so je naposled prevedli v denarne dajatve. Te elemente, seveda vse kvantitativno, sem obdelal za območje sedanje Slovenije. Obe disertaciji sta bili ocenjeni zelo visoko, kot izjemen prispevek k obravnavani tematiki.

Do kakšnih dognanj pa ste sami prišli pri preučevanju parazitskih gliv, parazitizma kot pojava na sploh ter odpornosti rastlin na bolezni in v novejšem času odpornosti parazitskih gliv na sistemične fungicide?

Na kratko, parazitske glive spadajo v isto skupino kakor drevesne gobe ali gobe, ki rastejo v gozdovih, le da so parazitske glive – povzročiteljice rastlinskih bolezni –, mikroskopsko majhne in jih makroskopsko ne vidimo, vidimo samo simptome na obolelih rastlinah: razne pege, razbarvanja, uvelosti in seveda propad. Parazitske glive povzročajo gospodarsko najpomembnejše bolezni. Take so npr. peronospore vinske trte in peronospora na hmelju. Teh dveh kmetijskih rastlin brez zatiranja omenjenih bolezni sploh ni mogoče gojiti. Taka je tudi krompirjeva plesen. Rastlinske bolezni imajo ogromne gospodarske posledice. Po vdoru trtne peronospore v Francijo v drugi polovici XIX. stoletja je bilo znamenito in tedaj najboljše

vinogradništvo na svetu pred zlomom. Zaradi vdora krompirjeve plesni (gnilobe) je v tedaj zelo revni Irski v prvi polovici omenjenega stoletja, kjer je bil krompir glavna hrana prebivalstva, od lakote umrlo približno milijon ljudi. V Aziji so zaradi bolezni na rižu, ki je tam glavna hrana, pogoste katastrofe. Zdaj so na voljo ustrezna kemična sredstva (fungicidi), s katerimi lahko izbruhe teh in številnih drugih bolezni preprečimo. Številnim sortam kmetijskih rastlin so privzgojili tudi odpornost proti boleznim, vendar večinoma ne tolikšne, da bi zatiralni ukrepi ne bili več potrebni. Pri zatiranju teh bolezni zdaj zelo priporočani alternativni pripravki večinoma ne zadoščajo. Tako gojene kakor samonikle rastline imajo veliko bolezni, krompir okoli 120, na jablani je znanih okoli 1.000 bolezni in škodljivcev itd. Za zatiranje so se do nedavnega uporabljali fungicidi, ki so jih nanje škropili in so rastline varovali le pred okužbami od zunaj. Sedaj uveljavljene sistemične ali endoterapevtske fungicide prav tako škropijo na rastline, vendar ti prodrejo v notranjost rastlin in jih varujejo od zunaj in od znotraj, kar ima velike prednosti. Medtem ko pri starih fungicidih glive večinoma ne morejo pridobiti odpornost (rezistenco), pa jo pri sistemičnih fungicidih, ki učinkujejo sila specifično, pridobijo že po kratkem času in skoraj nepričakovano. Zato lahko pri pridelavi nastanejo velike izgube. Po zatiranju bolezni pričakujemo uspeh, doživimo pa polom. Precej sem se ukvarjal z rezistenco sistemičnih fungicidov, kar je sila zapleten naravoslovni problem, saj je povezan z evolucijo. Eksperimentalno sem se ukvarjal tudi s fenomenom parazitizma. V Sloveniji in delno tudi v Jugoslaviji sem našel veliko dotlej neznanih parazitskih gliv – povzročiteljic bolezni, ki pa razen dveh, k sreči niso bile gospodarsko pomembne. Moje prvotno fitopatološko raziskovalno področje pa je bila patološka fiziologija gliv, ki raziskuje biokemične procese in reakcije v rastlinah po okužbi. Vsebinsko so te raziskave povsem podobne kot pri živalih in človeku po raznih okužbah ali poškodbah, le da so raziskovalni objekt pač rastline. Toda to je bila čista znanost, ki dotlej ni imela skoraj nobenega vpliva na aplikacijo.

Kako so kontaminirani zemlja in pridelki s sredstvi za varstvo rastlin, ki jih v Sloveniji uporabljamo v kmetijski pridelavi, in kaj ugotavljate v zvezi z vplivi zlasti herbicidov na talne drobnoživke?

Monitoring kontaminacije zemlje in pridelkov z nje z ostanki sredstev za varstvo rastlin, sem začel prvi v Jugoslaviji, in sicer leta 1972 pri najpomembnejših kmetijskih pridelkih ter sadju in zelenjavi. Kontaminacija je bila vsako leto na splošno zelo nizka. Večina odvzetih vzorcev sploh ni imela ostankov ali pa so bili ti znotraj dovoljenih toleranc. Tu in tam je bilo nekaj vzorcev, ki so tolerance neznatno presegali. Kot zanimivost naj omenim, da smo najvišjo kontaminacijo sploh ugotovili na vrtnini z vrtnarije, ki se je deklarirala, da prideluje bio-zelenjavo. Kontaminacija naših tal in pridelkov se je skoraj do odstotka natančno ujemala s kontaminacijo v zahodnoevropskih državah. Skozi desetletja ugotavljano ugodno stanje, razen nekaj tehnično pogojenih odklonov, ostaja v bistvu nespremenjeno. Zelo obsežne raziskave smo opravljali o vplivu herbicidov na talne mikroorganizme. Zanje pa je znano, da opredeljujejo rodovitnost tal. Pri koncentracijah herbicidov, ki nastanejo v tleh po normalni aplikaciji, pri zmanjšanih in petkrat povečanih koncentracijah nismo ugotovili nikakršnega signifikantnega negativnega vpliva, pač pa tu in tam celo pozitivnega. Svoje pričakovanje smo dobili potrjeno. Na normalno rodovitnih kmečkih njivah, ki so morda v rabi že stoletja, dobro oskrbljenih s hlevskim gnojem, kar pomeni tudi z ogromno mikrorganizmi v tleh, herbicidi tudi v najvišji koncentraciji niso imeli prav nikakršnega vpliva, na enem vzorcu zelo zbitih tal, ki so bila pred leti meliorirana, pa se je vpliv poznal že pri nižjih koncentracijah. V njih namreč še ni moglo biti veliko organizmov. Torej mikroorganizmi lahko te herbicidne substance, po začetnem šoku, prilagodijo in porabijo za svojo prehrano in torej nanje in na rodovitnost zemlje nimajo vpliva.

Menite, da bi v Sloveniji lahko dovolili uporabo gensko spremenjenih semen in pridelavo tovrstnih poljščin?Ali pa menite, da bi se morali slovenski kmetje nemara še bolj in predvsem usmeriti v tako imenovano biopridelavo, da je v tem možnost in prava priložnost slovenskega kmetijstva?

S prednostmi in slabimi stranmi gensko spremenjenih rastlin sem premalo seznanjen, da bi se zavzemal zanje ali jih odklanjal. Pač pa naj povem, da sem že pred precej leti, ko se je začelo o "genskem inženiringu" šele govoriti, v pogovoru za časnik, menim, da je bil Večer, rekel, da se človeku ni treba igrati Boga. S tem sem mislil, da naj ne bi posegali v velike kategorije živega sveta, kakor so človek, živalski svet, bakterije itd., zlasti pa spoštovali meje med njimi. Z genskim inženiringom pa prekoračujejo ravno te meje in prenašajo gene iz ene kategorije v drugo. V bakterije so vnesli človeški gen za tvorbo inzulina, v koruzo so prenesli gen za tvorbo toksina proti koruzni vešči, ki ga tvori neka bakterija, prav tako so v koruzo vnesli gen za odpornost proti herbicidu, ki se množično uporablja za zatiranje škodljivih plevelov v njenih posevkih, njej pa herbicid ne škoduje itd. Z uvajanjem gensko spremenjenih rastlin nastajata dve nevarnosti, od katerih menim, da je nevarnost za ljudi, ki bi uživali hrano iz teh rastlin, neutemeljena, ker se take primerke, še v poskusni fazi, izloči iz nadaljnje reprodukcije semenskega materiala, kakor

se je to delalo že od začetka selekcije novih sort ali selekcije starih sort za pridobivanje kakih želenih lastnosti. Zelo resna pa je lahko nevarnost horizontalnega prenosa genov iz gensko spremenjenih rastlin na sorodne rastline v okolju. Vendar te nevarnosti pri doslej v svetu najbolj razširjenih vrstah gensko spremenjenih rastlin, koruzi in soji, ni, ker sta v Evropo zaneseni iz drugih celin in tukaj nimata sorodnikov, na katere bi bil prenos njihovih genov mogoč. Pri zastopnikih družine križnic (zelje, ohrovt, brokoli, repa) pa bi ta nevarnost bila, ker ta horizontalni prenos med vrstami poteka v naravi že od nekdaj. Menim pa, da širjenja gensko spremenjenih organizmov ne bo mogoče ustaviti. Človek je v dosedanji zgodovini vedno kljub številnim pomislekom spravil v prakso vse iznajdbe, skratka vse, kar je mogel, in pri gensko spremenjenih organizmih ne bo drugače. Glede širjenja biopridelave (tako ostrejše oblike biološke ali milejše integrirane) pa menim, da naj sledi povpraševanju na trgu, da bodo kmetje na ta način imeli večje dohodke. Sicer pa je tudi hrana iz konvencionalne pridelave tako zdrava, kot v zgodovini ni bila še nikoli, le da se to dejstvo zaradi različnih drugačnih interesov ne more uveljaviti in se po konvencionalno pridelani hrani udriha po dolgem in počez.

Menite, da je v sodobnih razmerah, ko ne samo nafta, ampak tudi hrana in voda postajata strateško blago, pomembno, da v Sloveniji pridelamo doma čim več hrane za prebivalstvo, si torej prizadevamo za čim večjo samooskrbo. Ali morda ob sedanji globalni povezanosti tržišč in v smislu spodbujanja konkurence to ni več posebej pomembno?

Ne samo Slovenija, ampak vsaka dežela, razen morda Rimskega imperija zaradi specifičnega načina vladanja, je bila pravzaprav do začetka XIX. stoletja nujno samooskrbna. Blagovno gospodarstvo tedaj ni bilo tako razvito, da bi bilo na voljo veliko denarja za osnovne življenjske potrebščine, tisto malo, kolikor ga je bilo, so ga porabili za eksotične začimbe in luksuzne dobrine (svilo, brokat itd). Prometne poti niso bile tako dobre, da bi bilo mogoče večinoma dokaj balastne dobrine, na primer žito, poceni transportirati na večje razdalje. To so delali v glavnem le s soljo. Kupovanje živeža v drugi državah je rezultat razvitega blagovnega gospodarstva. Značilen zgled za to je Anglija, v času, ko je bila imperij in prva industrijska država na svetu. Tedaj so ogromno živeža uvažali, domačemu kmetijstvu niso namenjali skoraj nikakršne pozornosti, razen ovčarstvu, ki je služilo z volno kot industrijska surovina za razvito tekstilno industrijo. V sedanjem času globalizacije in vsesplošne konkurence so za samooskrbo čedalje manjše možnosti. Toda to ne pomeni, da si zanjo ne bi bilo treba prizadevati. Slovenija je na tem področju storila gotovo premalo. Toda za to je veliko upravičenih razlogov. Kmetijska zemljišča ležijo na terenih, ki so vabljiva za ceste, za poselitev z individualnimi hišami, trgovskimi centri ter za industrijo. Ker zemljišča v kmetijski rabi ne morejo biti tako donosna, jih pač interesenti pokupijo, oblasti pa spremenijo prostorske načrte in dovolijo uporabo v nekmetijske namene. Na ta način se v Sloveniji površine kmetijskih zemljišč rapidno zmanjšujejo. Ker na splošno v Sloveniji razmere za kmetijsko pridelavo (razen sadjarstva, vinogradništva in vrtnarstva) niso ugodne, naši pridelki cenovno niso konkurenčni uvoženim iz držav z veliko ugodnejšimi pridelovalnimi razmerami, transportni stroški pa so se toliko znižali, da ne predstavljajo več znatnega deleža v strukturi cene. Obstoječe cenovne razlike med domačimi in uvoženimi pridelki skuša država izravnavati s kmetijskimi subvencijami, vendar bi te morale biti veliko večje, da bi bile razlike izravnane. To pa ni mogoče, ker gre že zdaj za te subvencije veliko državnega denarja, znatna povečanja niso več mogoča. Razen tega imamo pri nas tako majhna kmečka posestva, da od pridelave (npr. pšenice ali drugih žit) nobena kmetija ne more obstati. Zmanjševanje samooskrbe je sila problematično, ker države dobaviteljice že ob majhnih sporih z državami, ki dobrine kupujejo, slednjim izrečejo embargo in te ostanejo brez potrebnega živeža. To se po letu 1945 zaradi tesnejših povezav in ublaženih sovražnosti med državami na splošno ni dogajalo, razen embarga vzhodnega bloka za izvoz žita v Jugoslavijo po resoluciji Informbiroja leta 1948. Nevarnost pa trajno obstaja.

Kaj menite, v kolikšni meri so »nacionalni značaj« Slovencev, če lahko o njem govorimo vsaj pogojno, oblikovala dolga stoletja podložništva naših prednikov svetni in cerkveni gospodi ter nadnacionalni državni oblasti?

"Narodni značaj" je po mojem mnenju zastarela kategorija, ko niso samo narodom, temveč tudi velikim narodnostnim skupinam na splošno pripisovali lastnosti, ki so v danem času ustrezale izjaviteljem. Meni kot naravoslovno izšolanemu človeku se zdi, da je ta kategorija povsem ohlapno definirana, bolj oprijemljivo definirati pa je najbrž ni mogoče. Vzemimo za zgled pohlevnost ali ponižnost. Pohlevni so bili vedno ljudje najnižje, ošabni pa ljudje višjih družbenih plasti. Vse kmečke upore so zanetili in tudi vodili gospodarsko zelo dobro stoječi podložniki, ki se jim niso godile prehude krivice, ker je imel zemljiški gospod do njih določen rešpekt. Za zgled naj navedem resničen dogodek. Pri prevajanju tlake v denarne dajatve, ki je bila za podložnike objektivno zelo ugodna, so na nekdanjem jezuitskem, tedaj pa že državnem posestvu v Jurkloštru, v letu 1785 v glavnem vsi odklanjali to prevedbo, pa ne zato, ker zanje ne bi bila ugodna, temveč ker so hoteli izsiliti brezplač-

no odpravo tlake. Skrajno predrznost pa si je privoščil podložnik, ki je imel v posesti dve kmetiji. Po izračunih bi moral plačati okrog 17 goldinarjev (ali približno 1000 krajcarjev). Uradno na zapisnik pa je izjavil, da je pripravljen plačati 1 krajcar (torej tisočinko) in še to "kot darilo za cesarja." To je bila nedvomno skrajna "žalitev cesarskega veličanstva". Večje predrznosti si ni mogoče zamisliti. Čeprav je bil zapisnik poslan na dvor, se omenjenemu podložniku ni zgodilo nič. Podložniki z majhnimi posestvi, bajtarji in gostači, si česa takega ne bi upali zamisliti niti v snu, kakor se tudi uporom niso radi pridruževali. Torej pohlevnost ali predrznost je funkcija podložnikove gospodarske moči. Oglejmo si še vojaško službo in v tej zvezi junaštvo. Ko so bili gospodje z Žovneka in prvi Celjski grofje vojaški najemniki, so zbirali iz naših krajev svoje čete. Vojskovali so se na raznih bojiščih od Baltika do Sicilije. Znani so bili kot odlični vojaki in junaki. Pri številnih bitkah, ki jih je vodila prej Avstrija, pozneje Avstro-Ogrska, je bilo veliko naših vojakov in med njimi tudi junakov. Enako na vseh frontah med prvo svetovno vojno. Enako med drugo svetovno vojno na obeh straneh, partizanski in domobranski. Iz naše domovine je izšla vrsta najvišjih avstrijskih častnikov, ki so dosegli rang podmaršala. Zadnjega ranga, maršala, niso mogli doseči, ker je bil seveda pridržan le nekoliko bolj oddaljenim članom cesarske rodbine. Ali smo Slovenci torej vojaški ali ubežniški narod, narod junakov ali rev? Profesor Trstenjak je v nebo koval kmečko poštenost, kar je čisto idealiziranje. Za prav velike goljufije kmetje niso imeli priložnosti, za manjše, npr. neplačevanje hlapcev in dekel, za neplačevanje dogovorjenih ali prisojenih dot, za neizpolnjevanje obveznosti do preužitkarjev, ki so jih gospodarji sprejeli ob prevzemu posestev, pa je ogromno dokazov. Da ne omenjam prestavljanja mejnikov, ki je zašlo še v Aškerčevo pesem. Tako bi lahko secirali še druge lastnosti in bi prišli do enakih rezultatov. Presenečalo me je že pred dolgimi leti, da sta pojem narodni značaj uporabljali tako veliki osebnosti, kakor sta teolog in psiholog prof. Anton Trstenjak in književnik in politik prof. Edvard Kocbek, ki je hotel narodni značaj celo spreminjati. Ta pojem k preciznejši opredelitvi lastnosti našega naroda gotovo ne more nič pripomoči. To je mogoče doseči le z empiričnimi raziskavami določene populacije v določenem času. Ugotovitve pa bi veljale seveda le za tisti čas, ne za nazaj in ne za naprej.

Ali nista bili nagnjenost Slovencev k previdnosti pri odločanju in konservativnost na političnem in gospodarskem področju utemeljeni s temeljno namero ohranitve majhnega naroda na prepišnem koščku ozemlja?

Za odgovor na ta vprašanja nisem dovolj kompetenten, zlasti glede konservativnosti na političnem področju. Ne da bi konservativnost ali naprednost opredeljeval vrednostno, menim, da smo se Slovenci od začetka političnega življenja v državi Avstro-Ogrski opredeljevali vsaj toliko napredno kakor drugi narodi v njenem sestavu, in toliko, kolikor je omogočala *"per se"* konservativna in do konca fevdalno obarvana država. Vsebinsko naprednost bi bilo mogoče uveljaviti le z revolucijo, za kar pa v avstrijskem času po relativno mlačni marčni revoluciji leta 1848 ni bilo realnih možnosti. Podobno je bilo tudi v stari Jugoslaviji, le da so se možnosti za spremembe, tudi nasilne, povečale zaradi skoraj permanentno slabih gospodarskih razmer in nerešenih nacionalnih vprašanj. Revolucije se je v stari Jugoslaviji bala vsaka vlada. Zato je bila prva naloga vsakega novega notranjega ministra, da je izdelal načrt njenega zatrtja. Razlog, da se je v teku druge svetovne vojne pri nas nasilno spremenil družbeni red, je po mojem mnenju v tem, da je revolucionarno seme zaradi naštetih razlogov bilo zasejano že pred vojno, zraslo pa je zaradi vojnih razlogov, predvsem ogroženosti slovenskega naroda, saj ga je nemški okupator vsebinsko obsodil na smrt, in zaradi obstoja "napredne stranke", ki je znala zanjo ugodne razmere dobro izrabiti. Konservativnost na gospodarskem področju pa ni toliko posledica konservativnih stališč ljudi, kakor posledica obstoječih razmer. Na področju kmetijstva kot dolgo prevladujoče gospodarske panoge je konservativnost oz. starosvetnost prevladovala pri nas predvsem zaradi največje rakave rane, slabe agrarne strukture – zelo razdrobljenih majhnih kmečkih posestev. Pri nas se še ni uveljavilo spoznanje, da kmečko gospodarjenje ni bila prava ekonomija, ekonomija v klasičnem smislu, kjer mora rezultat gospodarjenja poplačati vloženo delo, prav tako povrniti vsaj obresti na vloženi kapital v zemljo, stavbe in orodja. V kmetijstvu se vloženo delo in kapital nista nikoli poplačala. Ko so med vladavino cesarja Jožefa II. (1780-1790) nameravali vpeljati davčno in urbarialno regulacijo, so želeli davčno breme čim bolj pravično razdeliti. Zato so opravljali v vseh deželah obširne raziskave o potrebnem delu in denarnih vložkih za pridelavo posameznih vrst pridelkov in vzrejo posameznih vrst živine. Rezultati teh raziskav pa so pokazali, da je bilo vse pridelovanje, enako tudi prireja, povsem nerentabilno. Vsa kmečka posestva so bila po izračunih v izgubi, tako da jih država sploh ne bi mogla oz. smela obdavčiti. Ker pa so bili zemljiški davki prej in še dolgo pozneje pomemben, v nekaterih deželah pa najpomembnejši državni davčni dohodek, se država seveda ni mogla odreči zemljiškim davkom in jih je določila po svoje. Na kmetijah so gospodarili zato in tako, da je družina preživela. Za izboljšanje kmetovanja, za uvedbo boljših sort gojenih rastlin, za nakup

izboljšanih pasem živine, orodja, rudninskih (umetnih) gnojil in marsičesa drugega je bil potreben denar, ki ga pa kmet ni mogel zbrati. Za primerjavo naj navedem primere iz vinogradništva. Na Spodnjem Štajerskem so imeli veliki samostani s Koroškega (Vetrinj, Sv. Pavel v Labotski dolini) ter Srednje in Zgornje Štajerske (St. Lambrecht, Göss, Admont in drugi) velike komplekse vinogradov. Njihovi vinogradniški obrati so bili med najboljšimi v Evropi, po pridelkih in kakovosti. Vanje je bilo treba vložiti velika investicijska sredstva, ki so jih samostani pač imeli. Sosednji vinogradi, ki so jih posedovali podložni vinogradniki, so rodili veliko manj grozdja in dajali slabše vino. Mali vinogradniki pač niso imeli denarja za začetno temeljito rigolanje, za zidavo ustreznih zidanic, napravo boljših stiskalnic, sodov itd. Akumulacije denarja iz navadnega gospodarjenja na kmetijah ni bilo. Tu in tam so si ga nekateri kmetje pridobili, toda le s sicer dolgo prepovedano kmečko trgovino, s prekupčevanjem in barantanjem. Toda tega denarja niso vlagali v intenziviranje pridelovanja na svoji kmetiji, temveč so z njim odpirali trgovine, gostilne, postavljali žage. Tu je bil denar veliko bolj donosno naložen kakor v kmetijstvu. Bolj priložnostno so dokupili kako bližnje zemljišče. Tako lahko ugotovimo, da je bila konservativnost na gospodarskem področju v veliki meri posledica obstoječih gospodarskih razmer. V neki, toda po mojem mnenju ne odločilni meri, je bila konservativnost posledica neznanja.

To jesen praznujete 80-letnico življenja. Ta čas ste preživeli ustvarjalno in izjemno plodno. Modrosti vam ne manjka. Tudi priznanj vašemu delu je cela vrsta. Česa pa bi si sami zaželeli za svoj praznik - na osebni in družinski ter česa na "družbeni" ravni?

Ob tako visoki obletnici si nimam kaj več želeti, kot da bi mi zdravje še naprej služilo in da naposled pri svetem Petru ne bi bilo prevelikih zapletov. Na družinski ravni želim vse dobro otrokom in vnukom, za kar sicer ne kaže slabo. Na družbeni oz. politični ravni si ne želim nemogoče pomiritve duhov – v utopije namreč ne verjamem –, ker zgodovina kaže, da je ni bilo mogoče doseči doslej in po enakem vzorcu bi je bilo mogoče še manj tudi poslej. Političnih sporov in prerekanj je seveda veliko preveč, ko bi bilo vendar z dobro voljo mogoče različna stališča do raznih pomembnih državnih in narodnih vprašanj spraviti na skupni imenovalec. V političnem življenju bi si želel, da bi se politiki z nasprotnih bregov manj hinavsko in bolj gentlemansko obnašali. Sicer še ni posebej hudo, saj se v državnem zboru ne streljajo, kakor so se dvakrat v skupščini stare Jugoslavije, ki jo nekateri krogi pri nas še vedno pretirano cenijo, prvič pred kraljevo diktaturo in drugič po njej.

Pogovarjal se je **Dušan Rogelj**

Miran Hladnik: SLOVENSKI ZGODOVINSKI ROMAN

Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2009

Študentje ljubljanske slovenistike so lahko zadovoljni, da imajo v osebi dr. Mirana Hladnika odličnega profesorja slovenske literarne zgodovine. Monografiji o naši kmečki povesti (1990) je zdaj po temeljitih pripravah pridružil monografijo o našem zgodovinskem romanu. Medtem ko je pokojni dr. Anton Slodnjak upošteval postranske (trivialne) pisatelje predvsem zaradi svojega narodnega navdušenja, pa jih dr. Miran Hladnik upošteva zaradi novejše strukturalne metode in zato, da se ogne estetskemu vrednotenju avtorjev.

V knjigi obravnava 359 besedil, ki jih je napisalo 143 avtorjev, in skupni obseg znaša okrog 26 milijonov besed. Ne vključuje krajših (novelističnih) besedil do 10.000 besed: »Na seznamu praviloma ni del, katerih dogajanje je umeščeno v čas avtorjeve življenjske izkušnje.« Tako je prva svetovna vojna le malo zajeta, še manj pa druga. Upošteva le »partizanski in vojni roman avtorjev, ki so se rodili po vojni oziroma so bili v času vojne otroci in jim je zato vojna izkušnja oddaljena.« Miran Hladnik meni, da je »idealna odmaknjenost mladost pripovedovalčevih starih staršev«. Torej upošteva predvsem notranji, avtorski vidik.

Drugačno vrsto težave, kaj vključiti in česa ne, predstavlja negotovost, ker so nekatere knjige zvrstno mešane in se je bilo treba odločiti, ali je delo pretežno zgodovinski ali kmečki ali ljubezenski roman in podobno. Tako je na primer Miran Hladnik uvrstil Jalnovo knjigo *Ovčar Marko*, izločil pa Prežihovo povest *Samorastniki*, roman *Doberdob* pa je izpadel že zaradi Prežihove osebne izkušnje prve svetovne vojne. Medtem ko monografija Franceta Bernika in Marjana Dolgana *Slovenska vojna proza* (1988) ne vključuje v zamejstvu in v tujini izdanih del, pa Miran Hladnik hvalevredno ne vzpostavlja takšne omejitve. Omenim naj, da se mu je iz evidence izmuznil krajši roman *Hudičeva pravica* (1990), ki se dogaja v XVI. stoletju in ga je napisal Jože Topolovec Haložan.

Miran Hladnik odkrito izpove svojo »liberalsko platformo«, vendar je objektivni znanstveni raziskovalec. Je pa političen v tem smislu, da na koncu svoje monografije kritično ocenjuje pogosto »nacionalnopolitično funkcijo« slovenskega zgodovinskega romana: »Samoniklost, samobitnost, identiteta, izvirnost – vsi ti izrazi so imeli v nacionalni humanistični tradiciji pozitivni predznak –, so se znašli v neugledni soseščini z izrazi ksenofobija, etnocentrizem, nacionalizem, rasizem ipd.« Nazorno predlaga, da dandanes na primer v zvezi s Primožem Trubarjem niso več uporabna tradicionalna gesla in oznake, marveč je pomemben »le Trubarjev pogum«. Značilno je, kakšna je oprema Hladnikove knjige: naslovnico »krasi« upodobitev koroškega ustoličevanja z neke Megiserjeve publikacije, ki učinkuje kot karikatura – ni pa uporabil znane idealizirane bodisi celovške bodisi ljubljanske upodobitve ustoličevanja.

Bralec, ki si želi izvedeti na primer za 10 najboljših slovenskih zgodovinskih romanov, ne bo potešen. Miran Hladnik premalo pozornosti posveča kompoziciji, jeziku in sploh literarni estetiki. Prešernov *Krst pri Savici*, ki seveda ni roman, ampak epska pesnitev in poleg tega je kratka, pa po svoji zgradbi in estetiki, da se dogajanje začne tik pred koncem in da je na začetku posebej opisana zadnja bitka, prekaša mnoge prave romane. Ko dr. Miran Hladnik označuje pisatelja dr. Metoda Turnška (*Božja planina, Stoji na rebri grad*), pravi, da je »dogajališče koroško«, da je »emigrantski pisatelj« in da so njegova dela izšla »pri Slomškovi založbi v Celovcu in Gorici«. Te oznake so ohlapne; točnejše bi bilo: dogajališče hoče biti vseslovensko; Metod Turnšek je bil po vojni v zamejstvu živeča (službujoča) osebnost.

Hladnikova obravnava je bogata in raznovrstna. Po eni strani sloni na formalističnih raziskovalnih metodah, po drugi strani pa knjiga vsebuje zelo zanimive prodore v specialne probleme. Obravnava na primer delo dr. Dimitrija Rupla *Maks*, pesnitev Prešernovega sodobnika in rojaka Jožefa Žemlje *Sedem sinov*, pozabljeni pisateljski opus Miroslava Malovrha, svežino romana Ivana Janežiča *Gospa s Pristave*, povest Ferda Kočevarja *Mlinarjev Janez*, ki je izšlo sočasno z *Martinom Krpanom* itd.

Lahko smo srečni, da imamo v slovenščini trdni, nerazrušni termin »zgodovina«, katerega podstava je seveda banalna »zgodba«. Podobno kot hrvaška »povijest« tudi naš termin »zgodovina« priča o zanimivi povezanosti znanosti in umetnosti, o povezanosti historiografije in domišljijske pisateljske ustvarjalnosti, o čemer tudi prezanimivo pripoveduje dr. Miran Hladnik. Ena od njegovih značilnih literarnokritičnih opredelitev je, da opazuje »pisateljsko kondicijo«, to je moč posameznih avtorjev glede na obširnost in številčnost njihovih literarnih ustvaritev. Miran Hladnik se pogumno, kot sveti Jurij z zmajem, bojuje z velikanskimi težavami, ki jih sodobno življenje postavlja pred literarnega zgodovinarja.

Dr. Milan Dolgan

Vilma Purič: BURJIN ČAS

Mladika, Trst 2009

Knjižni prvenec Vilme Purič *Burjin čas* je zanimiv iz več razlogov. V njem je predvsem s pomočjo nekaterih ženskih likov in njihovega odnosa do moškega sveta prikazana usoda kraške vasi Repen pri Trstu v času druge svetovne vojne, napisan pa je v izrazito poetično ritmiziranem in metaforično barvitem slogu. Avtorica dodobra pozna lokalni kolorit, ki ga opisuje, saj živi v Repnu z možem in otroki.

Razsipni slog *Burjinega časa*, prepleten z lirizmi in domišljijskimi, ekspresivnimi, tudi grotesknimi prvinami, spominja na literarna sporočila nekaterih izjemnih slovenskih literarnih stilistov z značilnimi baročno polnimi manirističnimi potezami. Na primer na dela Saše Vuge, tudi na Ivana Preglja in Cirila Kosmača, ki so vsi s primorskega kulturno – jezikovnega področja. V nekem smislu je blizu tudi metaforični prozi koroškega modernista Florjana Lipuša, vendar brez zanj tako značilne radikalne kritike družbenih razmer. Posebna značilnost njenega prvenca so poleg tega številni primorski narečni izrazi in arhaizmi, podobno kot tudi Florjan Lipuš na samosvoj način vnaša v svoja dela koroške izvirne posebnosti. Videti je, kot da je občutek za večsmerne možnosti in posebnosti jezika na jezikovno ogroženem slovenskem obrobju včasih posebno močan.

Puričeva je svoje besedilo poleg tega obogatila s široko paleto modernih literarnih postopkov, ki včasih otežujejo branje. V nekem smislu bi *Burjin čas* lahko označili za domačijski kolektivni roman z zgodovinskim spominskim ozadjem, formalno preoblikovan z okrasnimi slogovnimi sredstvi. Že naslov dela, *Burjin čas*, je metafora, ki kot vstopni ključ odpira vrata v jezikovno zelo razgibano, vsebinsko pa bolj tradicionalno oziroma standardno strukturo romana z linearno potekajočimi zgodbami in manj natančno razčlenjenimi, že določenimi značaji posameznih oseb.

Burja, tako značilna vremenska značilnost Krasa in tržaškega kota, prepihava uvodne dele romana in ponazarja viharni čas druge svetovne vojne, čeprav je na začetku v zgodbi sploh še ne občutimo. Metafora burje se na ritmično-simfoničen način preliva v tok posameznih povedi, prebija se skozi besedišče in zaznamuje tekst z ornamentalnimi besednimi podobami. Burja prevetruje glavne osebe romana, toda mlada odraščajoča Brina se ji prepušča, ji kljubuje in ljubi njene muhaste izzive.

Glavno os *Burjinega časa* tvori več ženskih oseb. Poleg že omenjene mlade Brine so tu še njena mati, njena prijateljica Malja in nekatere druge ženske, vse trdo preizkušane v težkem življenjskem boju in tudi v ambivalentnih odnosih do moških. Puričeva te moške »junake« velikokrat prikaže s precejšnjo skepso in kritično ironijo. Lepa Malja, »visokoraslo dekle v zelenem kostimu iz svile«, je res očarljiva. Toda njen ženin Miran se, kot kaže, ustraši bodočega zakona in pred poroko za deset dni izgine neznano kam. Slabo znamenje je tudi, da se Malji na poroki, pravi kraški ohceti, kakršno še danes kot star ljudski običaj prikazujejo v Repnu, po nesreči raztrga krilo. Pisateljica ob tem dogodku takoj zapiše besede, ki jih zakličejo stare vraževerne ženice: »Ne bo sreče! Ne bo sreče!« Maljin mož se nekaj let zatem res pridruži partizanom in pade v boju. Malja po Krasu na skoraj antično-arhaičen način išče njegov grob in kljub nevarnostim prepelje moževo truplo na vozu domov in ga pokoplje v rodni grudi.

Brinin nedisciplinirani šibki oče je zapil domačo hišo, tako da se mora mlada deklica z družino preseliti v zasilni novi dom. Brini, ki podobno kot številne Kraševke prinaša v Trst mleko, jajca in zelenjavo, tam dvori mladi Italijan Pino. Tudi njej je galantni dvajsetletni mladenič všeč. Zgodba bi se lahko razvijala drugače, če bi bila Brina manj narodno zavedna in bi se dekle, kot se velikokrat zgodi, asimiliralo v italijanstvo. Toda zgodi se prav nasprotno. Brina postane proti koncu vojne partizanska kurirka. Ujamejo jo, mučijo, odpeljejo v zapore, kjer pa je med stražarji tudi mladi Italijan, ki mu je bila živahna Slovenka tako všeč.

Surovi vihar vojne pride do izraza predvsem v drugem delu romana. Skozi Repen se plazijo trpljenje, nesreča in bolečina. Pri eni družini pade v boju oče, v drugi najstarejši sin, v tretji mož. V zvezi s tem pisateljica Vilma Purič zapiše: *»Začetni zaledenelosti bo sledil nori padec v praznine, ko besede krušijo robove in v možgane prodrejo vrtoglavosti. Nato se tudi bolečina izčrpa in nastopi utišana sivina žalosti, nepreklicna in dokončna. Kdo ni še v tem vojnem času tega preizkusil?«*

Pripoved teče počasi. Avtorica se ustavlja pri najmanjših detajlih, ljubi podrobnosti. V besedilo vpleta etnografske značilnosti svoje vasi. Natančno opiše ritual kraške ohceti, prikaže kmetice pri pripravljanju slavnostnih jedi. Njen ženski pogled se razkriva v pretanjenem opisovanju razmerij med osebami, v analizi njihovih čustveno poudarjenih pristopov k nastalim problemom. Kaže se pri opisih malenkosti, v zanimanju za rastlinstvo in cvetje, vonje, obleke. Roman bo zaradi svojevrstnega sloga in besedišča ter obilice narečnih izrazov še posebej zanimiv za jezikoslovce.

Lev Detela

Jurij Kunaver et alt.: BLAŽ KOCEN 1821 – 1871

Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov, Slovenska matica Ljubljana, 2009

Mnogih naših znanstvenikov, ustvarjalcev iz preteklih dob ne poznamo, primeri se tudi, da jih tujina bolje pozna, kot zanje vemo pri nas. Že nekaj časa je minilo, kar je pri Slovenski matici potekal simpozij o Blažu Kocenu pod skrbnim vodstvom Jurija Kunaverja. Zbornik s prispevki različnih avtorjev je zgleden prispevek k poznavanju osebnosti, čigar delo je zapisano v domačo in občo kulturo. Če se omejim na zbornik referatov osmih avtorjev, so strokovno osvetlili predvsem čas in razmere ter tisto, kar je neposredno povezano s Kocenovim delom. Premalo se zavedamo njegove izstopajoče osebnosti, najkrajše rečeno – poleg duhovniškega poklica sta ga pritegnili astronomija in fizika, blizu mu je bilo naravoslovje, seveda pa je bila v ospredju njegovega zanimanja kartografija. Uvodni bnagovor k simpoziju o Blažu Kocenu je imel Jože Mahnič. Kot je bilo v njegovi navadi, ni šlo le za vljudnostni nagovor, pač pa je v svojem prispevku kratko strnil dejstva o pomenu Slovenske matice za geografijo. Janez Cvirn se je usmeril k zgodovinskemu okviru Kocenovega časa in poudaril razvoj šolstva ter ob tem navedel niz dejstev, znanih le redkim. Življenje in delo obravnava Rožle Bratec Mrvar. Avtor je upošteval tudi druga Kocenova dela, ki povečini niso znana. Sicer so Kocenovi atlasi v desetletju do leta 1871 doživeli 56 izdaj v nemškem, češkem, poljskem in madžarskem jeziku. Jurij Kunaver obravnava Kocenove učbenike za geografijo kot poskus didaktične analize. Blaž Kocen je skušal učiteljem pomagati s teoretičnimi in praktičnimi vodili. Ne da bi primerjali geografijo v šolah danes, je bil Blaž Kocen za tiste čase didaktično kar presenetljivo širok in praktičen. Ingrid Kretschmer z Dunaja obravnava avstrijske šolske atlase med letoma 1891 in 1860 ter prvo izdajo Kocenovega atlasa iz leta 1861. Upošteva zgodovinska dejstva, prakso pri šolskih atlasih do leta 1860, nato pa označuje Kocenov atlas ter odmeve pri kritiki. O Blažu Kocenu, meteorologu, astronomu in fiziku, piše Stanislav Južnič. Navaja graške profesorje, ki so lahko že v gimnaziji vplivali na Blaža Kocena, ter o njegovem poznejšem, izpopolnjevanju in pedagoški praksi. Ta področja delovanja Blaža Kocena so malo znana, zato je Južničev prispevek še posebej dobrodošel. Drago Kladnik širše prikazuje značilnosti podomačenja tujih zemljepisnih imen v najstarejših slovenskih atlasih sveta. Kladnikova študija je v vseh ozirih in ugotovitvah natančna. Jerneja Fridl obravnava didaktično in kartografsko dognanost šolskih atlasov Blaža Kocena. Najprej podaja zemljevide Kocenovih atlasov v luči dotedanjega kartografskega razvoja, nato pa pojasnjuje zamisli in izpeljave Kocenovih atlasov. Ko je leta 2007 v nemščini izšel Kocenov šolski atlas z zgodovino, je bilo to za našega kartografa izredno priznanje iz tujine. O Kocenovemn rojstnem kraju piše Slava Kovačič. Zbornik, ki je pozornosti vredna spodbuda za ozaveščanje in spoznavanje tistega, kar se izmika spominu, je preprosto opremila Mirjam Pezdirc.

Igor Gedrih

Stanka Hrastelj: GOSPOD, NEKAJ IMAMO ZA VAS

Študentska založba Ljubljana, 2009

Stanka Hrastelj se v knjigi *Gospod, nekaj imamo za vas*, ki jo prežemajo ostrina, neprizanesljivost in ironija, ne izogiba bolečim temam, odrinjenim na robove družbene stvarnosti. Zbirko sestavlja prek trideset pesmi. Uvodna *Vonj po papirju* izpoveduje: *»Dež ima vonj po papirju, / (…) zato / danes berem in pišem, pišem / in berem in se učim živeti.«* Ljudje ostajajo drug drugemu skrivnost: poezija ne zmore v celoti izraziti niti notranjosti človeka niti resnice sveta, kajti: *»besede nas ne razgalijo v celoti, tudi dejanja ne«*.

Že v uvodni pesmi so zarisana duhovna obzorja pesničine poetike: omenjeni so sveti spisi in religije, pesniki in

knjige. Nekatere pesmi se že z naslovom navezujejo na kulturno izročilo (npr. *Juditin pogovor s samo seboj, zvečer, v temi*). Iz zaznavanja nevidnih ran, ki jih pesnica opaža v soljudeh, rasteta *»krhkost, ki se spremeni v čisto lepoto«*, in preprostost. So pesmi, ki se dotikajo tabuiziranih tem, na primer zapletenih medčloveških odnosov, bolezni, samomorov, smrti. Najbolj trpke pesmi so kot boleče zgodbe o notranjih brazgotinah, s prizori, polnimi absurda (kot sta pesmi *Družinski grobovi* in *Anatomija v sobi*). Ganljiva je pesem o preprostem človeku in njegovi žalosti z naslovom *Potem smo skupaj sedli za mizo: »Imel je veliko žalost, / ki jo je prinesel s sabo v Slovenijo, / (. . .) / Zaradi te žalosti si ni nikdar umazal srca, / ampak ga je brusil kot drag kamen.«* Nekatere pesmi se ubadajo z vprašanji pesnjenja in sodobne poezije. V pesmi *Poezija moje države* na primer pesnica gnete misel o poeziji, *»da bi jo odnesla s sabo / v druge države«*; ta misel skuša bila poetična, vzvišena in modra, a ostaja ironična in nedokončana.

Med intimnejšimi pesmimi se dve že z naslovoma navezujeta na Jacquesa Brela: z njegovim legendarnim verzom iz šansona *Ne me quitte pas, ne zapuščaj me*. Temelj pesnjenja Stanke Hrastelj je marsikdaj grenka vsakdanjost in človek (brez iluzij) v njej; »naštevanje vsakdanjosti« lahko izraža že naslov, kot je: *Tuš, dež, perilo in te stvari*; včasih je vsakdanjost s svojo banalnostjo (kot z mokrim perilom) težka, a se v njej najdejo razveseljujoči žarki umetnosti. Močna je pesem *Vrvohodstvo*, parabola o spanju in budnosti v svetu.

V več pesmih je opazen motiv smrti – ponekod je zgolj slutena med vrsticami, drugod pa je v središču pozornosti. Večplastnost pomenov je dosežena z ironijo ali s sarkazmom, premolki in prefinjenimi odtenki sporočil, ob tem pa izpovedi ne manjka neposrednosti. Nasprotno, realizem je stopnjevan celo do absurda in s kirurškim seciranjem stvarnosti dosega paradoksalne učinke (npr. v pesmi *Tradicija*).

V zbirki *Gospod, nekaj imamo za vas* so tudi pesmi v bolj duhovitih tonih, zanimiva je zlasti *Ikona najljubšega svetnika*, v kateri je pokojni hišnik Ante pesničina »ekskluzivna zveza z nebesi«, njen najljubši svetnik pa je sveti Sava, za prijatelje *»Esad Babačić v neki srbski noši«*. Med šaljivogrenkimi je tudi pesem v obliki pisma *Dragi Puškin*, ki ga svojemu nesojenemu junaku piše S. kot nesojena slovenska Tatjana; a čakanje na Onjegina v zakotju province se izkaže za iluzijo. Iz pesmi *Ponos* izhaja verz, izbran za naslov zbirke: *»Gospod, nekaj imamo za vas«*. Sledi mu beseda »diagnoza«; ta kaže na tegobno stanje človeka; opazovalka zre bolnika, svojega očeta, od daleč in se mu (le navidez ponosno) nasmiha. O zapletenosti odnosov pišeta tudi pesmi: *Zakaj ne marati mame* in *Pogled skozi okno*. Iz njiju je mogoče razbrati, da medčloveški odnosi ne odrešujejo, temveč bolijo (kar dokazuje tudi pesem: *Pretvarjam se da si mrtev*).

Pesmi Stanke Hrastelj s svojo večpomenskostjo, s pogosto groteskno motiviko in s svojevrstnim slogom pripovedovanja ne dopuščajo ravnodušnosti. Ena izmed najbolj groteskih je pesem *Delovno mesto: pesnik (m/ž)*. Človekov srhljivi položaj v svetu ubeseduje pesem *Stil*, ki opisuje poskus samomora, katerega kontrast je umetnost, prikazana v obliki Klimtove slike na steni. Lahkotnejša je pesem *Zakaj se več ne spogledujemo*. Med družbeno angažiranimi je pesem *Zagreb, glavni kolodvor krvava scena in zadrega*, ki je parodija na jalovo razreševanje meddržavnih sporov. Zaključna pesem *Sinhronost z dejanskim stanjem* pa izraža razliko med pogledom na svet iz zraka in dejanskim stanjem.

Rane, ki jih zadaja življenje, naj bi bile eden od dokazov obstoja; njim sorodna je pekoča ostrina pesmi. Tematski in stilni razpon pesmi Stanke Hrastelj je širok. Njena pesniška pripoved je tekoča, neposredna, in včasih v navideznem nasprotju s hrapavostjo vsebine. Pesmi Stanke Hrastelj so kot zgarani podplati, marsikdaj »matična plošča bolečin«. V njih je veliko vreznin, veliko prizadetosti, veliko bolečine. Zbirka *Gospod, nekaj imamo za vas* kot resnicoljubno zrcalo človeka in družbe ponuja na ogled raznovrstne diagnoze sodobnega časa, zato je ta poezija taka kot vrvohodstvo – kot dar in teža budnosti.

Jaka Košir

Kazalo XII. Letnika

Uvodnik

Berlec Metod: Na robu brezna 3/5-6
Blažič Gašper: Slovenski berlinski zid 3/1
Blažič Gašper: Zadušeni veter sprememb 3/4
Krašovec Zlata: Ko bo preteklost zgodovina 3/3
Puc Ivan: Nismo poslednji 3/2

Leposlovje

Almasri Maram: Rdeča češnja na belem podu 11/3
Arnol Tone: Zamenjava 28/3
Attila József: Vedel sem 7/1
Attila József: Mojih dvaintrideset let 10/4
Burazer Diana: Druga hiša 17/5–6
Capuder dr. Andrej: Rimski soneti 5/4
Cimerman Ivan: Tat ajdine lepote 20/1
Cimerman Ivan: Starka z eno samo lubenico 22/3
Detela Lev: Grške pesmi 5/3
Dolenc Tatjana: Kradem ti besede 5/1
Gibran Halil: Lepi in redki izreki 9/1
Gibran Halil: Vam vaš in meni moj Libanon 31/4
Kajzer Janez: Babica 12/1
Kajzer Janez: Gospod Usepobt 23/4
Kamecki Franciszek: Duhovnikova tožba 8/3
Kolarič Jana: Švajn 30/5–6
Kos dr. p. Vladimir: Magdalena Gornik 5/2
Kozinc Željko: Iskali smo vrhove 7/2
Kurinčič Jernej: Ikar 9/2
Menart akad. Janez: Iz Dnevnika 18/4
Mlakar Tanja: Odhajanja skozi čas 33/5–6
Paljetak akad. Luko: Božič, Staro leto, Novo leto 26/5–6
Pavček akad. Tone: Otroštvo 18/3
Rebula akad. Alojz: Dnevnik 1995 (VI) 16/1
Rebula akad. Alojz: Dnevnik 2000 (I) 11/2
Rebula akad. Alojz: Dnevnik 2000 (II) 13/3
Rebula akad. Alojz: Dnevnik 2000 (III) 13/4
Rebula akad. Alojz: Dnevnik 2000 (IV) 21/5–6
Simčič akad. Zorko: Dnevi na rob 25/1
Simčič akad. Zorko: Erotika 15/5–6
Sturm Milica: O človeku, ki je hotel videti Boga 37/5–6
Suhadolc Janez: V gorah Balkana 26/4
Zupan Danijela: Daljave so sinje 8/4

Esej

Cvelbar dr. France: Temna snov in energija 29/1
Cvelbar dr. France: Čudežni nosilec življenja 38/5–6
Frantar Vladimir: Na Zahodnem koncu 31/1
Frantar Vladimir: Prijetni nosilci zvoka 16/2
Frantar Vladimir: Razgibana kulturna doživetja 36/3
Frantar Vladimir: Wagner v Ameriki 33/4
Frantar Vladimir: Turinski dnevnik 56/5–6
Gorupič Boris: Likovna dela starejših civilizacij 43/3
Horvat Jože: Sodoben literarni razmišljevalec 45/3
Kikelj Lesar Martina: Premišljeni posegi 20/2
Kos dr. p. Vladimir: Še zmeraj darvinist? 37/4
Mahnič dr. Jože: Naključna srečanja in globlje povezave 30/3
Marušič dr. Andrej: Borec za duševno zdravje 44/5–6
Mazi dr. Nina: Samostansko zdravilstvo 38/4
Mlinarič Tine: O transcendentnem 47/3
Opeka p. Pedro: Izključenost in solidarnost 5/5–6
Ožbalt dr. Irma M.: Družbeni izobčenci 53/5–6
Pibernik France: V navzkrižju pojmovanj 33/3
Pibernik France: Domoljubje v stihih 42/4
Preininger Kristina: Slavospev Mariji 40/3
Skupina Ypsilon: Slovenija 1968 – kam? 34/1
Smolik dr. Marijan: Pota mašne knjige 44/3
Zagožen dr. Jože: Kritična pomisel 42/5–6

Pogovor

Lavrič M., Zrimšek B.: Pogovor z Ljudmilo Novak 24/2
Mazi dr. Nina: Pogovor z Milico Sturm 39/1
Polc Jure: Pogovor z Jožetom Horvatom 43/4
Rogelj Dušan: Pogovor z akad. Jožetom Trontljem 50/3
Rogelj Dušan: Pogovor z akad. dddr. J. Mačkom 60/5–6
Taljat Danica: Pogovor z akad. Sašem Vugom 30/2

Okrogla miza

O knjigi kot temelju narodne identitete in izrazu svobode na primeru prve slovenske založbe s Sandijem Čolnikom, Jožetom Faganelom, Miroslavom Košutom, Markom Tavčarjem in akad. Cirilom Zlobcem.

Zapiski in ocene

Androjna Mencinger Irena: Randy Pausch/*Zadnje* … 47/1
Detela lev: Vilma Purič/Burjin čas 69/5–6
Dolgan dr. M.: M. Hladnik/Slovenski zgodovinski … 68/5–6
Gedrih Igor: Janez Stupica/*Bobby Fischer* 44/1
Gedrih Igor: France Pibernik/*Jože Udovič* 43/2
Gedrih Igor: Neža Maurer/*Na tvojo kožo pišem svoje* … 44/2
Gedrih Igor: France Pibernik/*Začudene oči otroštva* 47/4
Gedrih Igor: Jurij Kunaver et. alt./Blaž Kocen 70/5–6
Golja Marko: Dino Buzzati/*Šestdeset zgodb* 45/2
Golob Berta: Jože Zupan/*V objemu besed* 46/1
Golob Berta: Vinko Cuderman/*Pogovori o umetnosti* … 56/3
Gorupič Boris: Verena Koršič Zorn/Tone Kralj 45/2
Gorupič Boris: Marijan Tršar/*Razmišljanja ob paleti* 48/4
Horvat Jože: Zora Tavčar/*Kroži, kroži galeb* … 54/3
Horvat Jože: France Pibernik/*Kje, domovina, si?* 47/4
Horvat Jože: Joža Mahnič/*Sence in luči z moje poti* 50/4
Horvat Jože: Franc Drolc/*Trenutki tišine za Prešerna* 52/4
Ilich Iztok: Boris Pahor/*Moje suhote* 46/1
Ilich Iztok: Jason Epstein/*Založniške zgodbe* 47/2
Ilich Iztok: Jože Pirjevec/*Trst je naš* 48/2
Ilich Iztok: Jerneja Ferlež/*Josip Hutter in bivalna* … 55/3
Ilich Iztok: Miroslav Košuta/*Spomini Angela Katice* 51/4
Košir Jaka: Stanka Hrastelj/Gospod, nekaj imamo … 70/5–6
Kuhar Peter: Marko Kravos/*Med repom in glavo* 45/2
Mercina Marija: Nataša Konc Lorenzutti/*Jezik molka* 49/4
Vombek Jasna: Andrej Blatnik/*Spremeni me* 44/1
Vombek Jasna: Umberto Eco/*Zgodovina grdega* 45/1
Vombek Jasna: Saša Stanišić: *Kako vojak popravi* … 55/3

Silvestrovo

Nič novega več ne doživim –
osamljen v čudnem brezčasju
sam lebdim …

Pričakujem, da bo prišel kdo,
ki bi delil z mano
ta trdovratni status quo.

Kako nemočne so vse praznične čestitke –
ko pa imaš edini Ti, Gospod, v rokah
vse moje bíti nitke …

Silvester se zarotniško reži
in na tehtnico življenja
novo, večje breme naloži
in ko zadnjič letos se zakrohota,
le še povečuje svoje uteži.

Vlado Slapnik

ROBERT CVETEK
Bolečina preteklosti
Travma, medsebojni odnosi, družina, terapija